

T.C.
GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ET-TEFSİRÜ'L-MAZHARÎ'DE KIRAATLERİN İNCELENMESİ
(FATİHA, BAKARA VE ÂL-İ İMRÂN SÛRELERİ
BAĞLAMINDA)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET GÜR

2025052001

DANIŞMAN
DOÇ. DR. MURAT AKKUŞ

GAZİANTEP
2025

T.C.
GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ET-TEFSİRÜ'L-MAZHARÎ'DE KIRAATLERİN İNCELENMESİ
(FATİHA, BAKARA VE ÂL-İ İMRÂN SÛRELERİ
BAĞLAMINDA)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET GÜR

DANIŞMAN
DOÇ. DR. MURAT AKKUŞ

GAZİANTEP

2025

TEZ KABUL VE ONAYI

Mehmet GÜR tarafından, *Doç. Dr. Murat AKKUŞ* danışmanlığında hazırlanan *et-Tefsîrü'l-Mazharî'de Kıraatlerin İncelenmesi (Fatıha, Bakara ve Âl-i İmrân Sûreleri Bağlamında)* başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 20/01/2025 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan (Danışman)

Doç. Dr. Murat AKKUŞ
(GİBTÜ Kur'ân-ı Kerim Okuma
ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı)

İmza

Sonuç

☐ Kabul

☐ Ret

Doç. Dr. Mehmet Sami Yıldız
(Aksaray Üniversitesi Tefsir Ana Bilim Dalı)

☐ Kabul

☐ Ret

Dr. Öğr. Üyesi Hasan BULUT
(GİBTÜ Kur'ân-ı Kerim Okuma
ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı)

☐ Kabul

☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

... / ... /

Dr. Öğr. Üyesi Adnan Akalın

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK VE BEYANI

Hazırladığım yüksek lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riâyet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

İmza

....../....../2025

Mehmet GÜR

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: et-Tefsîrû'l-Mazharî'de Kıraatlerin İncelenmesi (Fatiha, Bakara ve Âl-i İmrân Sûreleri Bağlamında)

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 23
Tek kaynak oranı : çıkmıştır.

İmza

... /... / 2025

Doç. Dr. Murat AKKUŞ

ÖZET

ET-TEFSÎRÜ'L-MAZHARÎ'DE KIRAATLERİN İNCELENMESİ (FATİHA, BAKARA VE ÂL-İ İMRÂN SÛRELERİ BAĞLAMINDA)

Mehmet GÜR

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri

Yüksek Lisans

Ocak-2025

Doç. Dr. Murat AKKUŞ

Kur'ân'-ı Kerîm'in kelimelerindeki lafzi ihtilafları olarak tanımlayabileceğimiz kıraat ilmi; tefsir, arapça, fıkıh vb. ilimlerle ilişkilidir. Bu ilişkinin anlam boyutuna kazandırdığı zenginlik bakımından en çok tefsir bilim dalıyla ilişkili olduğu aşîkârdır. Daha çok lafzi terennüm ve lehçe kaynaklı ortaya çıkan idğâm, sıla, imâle, ihtilas, vs. usûle dayalı kıraat uygulamalarının Kur'ân ayetlerinde anlam farklılıklarına yol açtığı söylenemez. Bunun aksine ferşî okuyuşlar kısmında değerlendirilen kelime formlarındaki değişikliklerin anlama etkisinin olduğu söz konusudur. Anlamı etkileyen farklı okuyuşlar bu yönüyle tefsir ile ilişki içindedir. Müfessirlerin ayetlerin anlamına zenginlik katan kıraatleri tefsirlerinde yer verdiği görülmüştür. Tefsirinde kıraatlere yer veren müfessirlerden biri de Mazharî'dir (ö. 1225/1810). Bu tez Hint Alt Kıtası müfessirlerinden Kadı Muhammed Senâullah Pânîpetî'nin kısaca hayatını, eserlerini ve onun en önemli eseri olan *et-Tefsîru'l-Mazharî* isimli eserinin Fâtîha, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerindeki kıraat farklılıklarını konu edinmektedir. Kadı Senâullah bu sûrelerdeki kıraat farklılıklarının hepsine değinmemiş, büyük bir kısmında sadece mütevatir kıraatlerle zikretmiştir. Bununla birlikte az sayıda ayette müdrec kıraat olarak değerlendirilebilecek sahabe rivayetlerine de yer vermiştir. Çalışmamızın ana hedefi Fâtîha, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinin kıraatler bakımından incelenmesi olmakla beraber günümüzde çok bilinmeyen ancak dil, kıraat, rivâyet ve fikhî bilgiler açısından oldukça zengin olan bu eserin kısaca da olsa tanıtılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Tefsir, *et-Mazharî Tefsîri*, Kıraat Vecihleri, Fâtîha, Bakara, Âl-i İmrân.

ABSTRACT

ANALYSIS OF QIRĀ'ĀT (VARIANTS OF RECITATION) IN "AT-TAFSIR AL-MAZHARI" (WITH REFERENCE TO SURAT AL-FATIHA, AL-BAQARA, AND ALI IMRAN)

Mehmet GÜR

Gaziantep University of Islamic Science and Technology

Graduate School of Islamic Studies

Department of Basic Islamic Sciences

Master's Thesis

January 2025

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Murat AKKUŞ

The science of recitation, which we can define as the literal differences in the words of the Holy Quran, is related to the sciences of tafsir, Arabic, jurisprudence, etc. It is obvious that this relationship is most related to the branch of tafsir in terms of the richness it brings to the dimension of meaning. It cannot be said that the recitation practices based on idgām, sīla, imale, ihtilas, etc., which mostly arise from literal terennüm and dialect, cause differences in meaning in the verses of the Quran. On the contrary, it is said that the changes in the word forms evaluated in the section of literal readings have an effect on meaning. Different readings that affect the meaning are related to tafsir in this respect. It has been seen that commentators include recitations that enrich the meaning of the verses in their commentaries. One of the commentators who included recitations in his commentary is Mazhari (d. 1225/1810). This thesis briefly examines the life and works of Qadi Muhammad Senaullah Panipeti, one of the commentators of the Indian Subcontinent, and the differences in recitation in the Surahs al-Fatiha, al-Baqarah and Al-i-Imran in his most important work, Tafsir al-Mazhari. Qadi Senaullah did not mention all the differences in recitation in these surahs, but mentioned most of them with mutawatir recitations. However, he included narrations from the companions that can be considered as mudraj recitations in a small number of verses. The main aim of our study is to examine the Surahs Al-Fatiha, Al-Baqarah and Al-i Imran in terms of recitations, and to briefly introduce this work, which is not very well known today but is quite rich in terms of language, recitation, narration and jurisprudential information.

Keywords: Qirā'āt, Tafsir, Tafsīr al-Mazharī, Qirā'āt variations, Fātiḥah, Baqarah, Āl 'Imrān

ÖNSÖZ

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) Kur'an-ı Kerim'i insanlara tebliğ etme sürecinde farklı kıraat okuyuşlarına imkân vermesiyle birlikte zamanla her bölgede belli okuyuş tarzları şöhret kazanmış ve o okuyuşun temsilcisi imamlar toplumunda kabul görmüştür. Böylelikle kıraat ekolleri teşekkül sürecine girmiş ve bu alanda hem müstakil olarak hem de Tefsir ve Kur'an ilimleri içerisinde birçok eser kaleme alınmıştır.

Kıraat ilmi, Kur'an'ın anlaşılmasına büyük oranda katkıda bulunan bir disiplindir. Kısmen usûlî kıraat farklılıkları daha özelde ise ferşî kıraat farklılıkları denilen telaffuz çeşitliliğinin, ayetlerin manalarına gerek anlam zenginliği gerek anlamı kuvvetlendirme gerekse farklı hükümler çıkarma bakımlarından önemli etkileri bulunmaktadır. Bu disiplin, sahip olduğu önemden dolayı ilk dönemden itibaren İslam alimleri ve müfessirler tarafından oldukça ilgi odağı olmuştur.

Tefsîr ilmi ile kıraat ilmi arasındaki ilişki, özellikle Kur'an-ı Kerim'in anlam derinliklerini kavramak noktasında oldukça önemlidir. Kıraat farklılıkları, Kur'an metninin farklı okunuş şekilleri olarak, tefsir çalışmalarında sıklıkla başvurulmuş bir kaynak olmuştur. Zira kıraatler, Kur'an'ın metni içerisinde yer alan farklı nüansları ortaya çıkararak, ayetlerin anlam dünyasına dair daha geniş bir perspektif sunmaktadır.

Bu bağlamda çalışmamıza konu olan *et-Tefsîrul-Mazharî* isimli eser ise incelenmeye değer önemli bir kaynaktır. Müellif Kadı Senâullah'ın küçük yaşlardan itibaren hafızlık ve kıraat eğitimi almış olması, tefsirinde kıraat farklılıklarına geniş yer vermesini sağlamıştır. Bu durum, eseri hem bir tefsir hem de kıraat ilimleri açısından değerli bir kaynak haline getirmiştir.

Tefsir alanında kıraat farklılıklarının önemi, ilk dönemden itibaren müfessirlerin dikkatini çekmiş ve bu konuda pek çok eser kaleme alınmıştır. Kıraatlerin, ayetlerin anlamına nasıl bir etki ettiği, farklı okunuşların hangi anlamlara işaret ettiği gibi sorular, tefsir çalışmalarının merkezinde yer almıştır. *et-Tefsîrul-Mazharî* ise bu alandaki zengin literatüre önemli katkı sağlayan eserlerden biri olarak kabul edilebilir.

Müellif, eserinde kıraat çeşitliliği bulunan tüm ayetleri kapsamlı bir şekilde incelememiş olmakla birlikte, özellikle Bakara sûresi olmak üzere birçok ayetteki kıraat farklılıklarını örnekendirerek konuya dair önemli tespitlerde bulunmuştur. Çalışmada, müellif tarafından ele alınan ayetler ve örnekler temel alınarak, Kadı Senâullah'ın kıraat anlayışı ve tefsir metoduna dair derinlemesine bir analiz yapılması amaçlanmaktadır. Bu yaklaşımla hem Pânîpetî'nin kıraat ilmine bakışı hem de o dönemdeki kıraat tartışmalarına dair önemli bilgiler sunulmaktadır.

Kadı Senâullah Pânîpetî'nin tefsiri, İslamî ilimler alanında, özellikle de tefsir ve kıraat ilimleri bağlamında önemli bir yere sahiptir. Eser hem kapsamlı içeriği hem de kıraat ilimlerine yaptığı katkılarla dikkat çekmektedir. Türkiye'de bu eser üzerine yapılan çalışmaların sayısı sınırlı olmakla birlikte, mevcut çalışmaların başlangıç niteliğinde olduğu ve daha derinlemesine incelemelerin yapılabileceği bir potansiyel taşıdığı söylenebilir.

et-Tefsîrul-Mazharî, özellikle kıraat çeşitliliği açısından da zengin bir kaynak niteliğindedir. Pânîpetî, eserinde sahih kabul edilen kıraatlerin yanı sıra bazı sahabe kıraatlerini de zikretmiş, kıraat vecihlerini detaylı bir şekilde açıklamış ve sened zincirlerine önem vererek râvileri zikretmiştir. Bu özellikleriyle eser, hem kıraat ilmi hem de tefsir ilmi alanında çalışan araştırmacılar için değerli bir veri kaynağı oluşturmaktadır.

Mevcut literatürde Pânîpetî'nin kıraat farklılıklarına dair çalışmalar bulunmakla birlikte, bu bizim çalışmamızın özgünlüğü, Fâtiha, Bakara ve Âli İmrân sûrelerine odaklanarak müellifin bu surelerdeki kıraat anlayışını daha detaylı bir şekilde incelemesindedir. Ayrıca, Pânîpetî'nin kıraat farklılıklarını tefsir metodolojisiyle nasıl birleştirdiği ve bu konuda klasik tefsir anlayışına ne gibi katkılar sunduğu etraflıca ele alınmaya çalışılmıştır.

Böyle bir çalışmanın hazırlanması sürecinde başlangıcından itibaren, kıymetli görüş ve önerileriyle beni yönlendiren, bilimsel araştırma sürecinde bana ışık tutan değerli danışmanım Doç. Dr. Murat Akkuş hocama ve tezin bu noktaya gelmesinde ve son halini alma sürecinde yönlendirmeleri ile önemli katkılar sunan hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

MEHMET GÜR – Ocak 2025

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI.....	4
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK VE BEYANI	5
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI.....	5
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
TABLO DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	1
2. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu	2
3. Literatür Değerlendirmesi	3
BİRİNCİ BÖLÜM	5
KADI SENÂULLAH VE KIRAAT İLMİ	5
1.1. Kadı Senâullah'ın Hayatı ve Eserleri.....	5
1.1.1. Hayatı	5
1.1.2. Eserleri	11
1.1.3. et-Tefsîru'l-Mazharî ve Kıraatler Bakımından Önemi	13
1.2. Kıraat İlmine Genel Bir Bakış	14
1.2.1. Kıraat İlminin Tanımı, Konusu, Gayesi ve Faydası	14
1.2.2. Kıraat İlminin Doğuşu ve Tarihi Gelişimi.....	16
İKİNCİ BÖLÜM.....	31
FATİHA, BAKARA VE ÂL-İ İMRÂN SÜRELERİ BAĞLAMINDA	31
ET-TEFSÎRÜ'L-MAZHARÎ'DE KIRAATLER	31
2.1. Fâtîha Sûresi.....	31
2.1.1. Fâtîha Sûresinin İsimleri	31
2.1.2. Fâtîha Sûresinin Fazileti	32
2.1.3. Fâtîha Sûresindeki Kıraat Farklılıkları	33
2.1.4. Fatiha Sûresindeki İlave Mülahazalar	34
2.2. Bakara Sûresi	42
2.2.1. Bakara Sûresinin Faziletleri	42
2.2.2. Bakara Sûresindeki Kıraat Farklılıkları.....	43
2.2.3. Bakara Sûresindeki İlave Mülahazalar	82

2.3. Âl-i İmrân Sûresi.....	91
2.3.1. Âl-i İmrân Sûresinin Faziletleri.....	91
2.3.2. Âl-i İmrân Sûresindeki Kıraat Farklılıkları	93
2.4. Mazharî Tefsirinde Kıraatlerin Anlama Etkisi.....	111
SONUÇ	142
KAYNAKÇA.....	145
ÖZ GEÇMİŞ.....	149

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-selâm
b.	: Bin, İbn
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
c.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİD	: Diyanet İlmi Dergi
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
h.zr.	: Hazırlayan
md.	: Maddesi
MÜSBE	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radıyallâhu anh
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve saire
vd.	: ve devamı/diğerleri
Yay.	: Yayınları
ys.	: Yersiz/Basım Yeri Yok
yy.	: Yüzyıl

TABLO DİZİNİ

Tablo 1. Meşhur on imam beldeleri ve ikişer râvîsi ile şöyledir:..... 19

GİRİŞ

1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Kur'ân-ı Kerim Allah (c.c.) tarafından Cebrail (a.s.) vasıtasıyla Hz. Muhammed'e (s.a.s.) indirilmiştir. Miladi 610 yılından itibaren farklı zaman ve olaylara göre peyderpey inen ayetler Rasûlüllah (a.s.) tarafından bizzat kıraat edilerek vahiy kâtiplerine yazdırılmıştır. Kendisine tilavet edilen her bir ayeti Rasûlüllah'ın Cebrail'den sonra kendisi de okuduğu sonradan da sahabilere öğreterek kıraat ilminin oluşumuna zemin hazırladığı bilinmektedir.

Kıraat ilmi, Kur'ân ilimleri içerisinde önemli bir alan olarak öne çıkmaktadır. Kıraat farklılıklarından kaynaklanan değişik anlamlardan ötürü kıraat ilmi, müfessirlerin özellikle vakıf olması gereken bir ilim dalıdır. Zira Kur'ân'ın tefsiriyle uğraşan müfessirler, ayetlere vakıf olabilmek ve murâd-ı ilâhîyi anlayabilmek için kıraat ve kıraat farklılıklarına dikkat çekmişlerdir.¹

Senâullâh Pânîpetî el-Mazharî muâsır alimlerden olup tefsirinde son dönem dünyada okunan mütevâtir kıraatleri ve kıraat kitaplarında gösterilen sahih kıraatleri de ihtivâ etmektedir. Müellif eserinde Kur'ân'ın tamamını tefsir etmiş ancak bazı ayetlerdeki kıraat farklılıklarını vererek bu ayetlerdeki farklılıkları on kıraate göre ayrı ayrı zikretmiş ve değerlendirmiştir. Bu yüzden bu tefsir, kıraatler hakkında araştırma yapanlar için önemli bir kaynaktır.

Bu araştırma, Türkiye'de yeni tanınmaya başlayan ilgili eserin tamamındaki kıraat farklılıklarının incelenmesinin çalışmanın hacmini aşacağını belirtmektedir. Bu nedenle, eserin kıraat farklılıkları üzerine yapılacak değerlendirmelerin belirli sınırlamalar dahilinde ele alınması öngörülmüştür. İlgili eser üzerindeki detaylı kıraat analizi, daha kapsamlı ve ayrı bir araştırmanın konusu olabilir. Dolayısıyla, Fâtiha, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerindeki kıraat farklılıklarının on kıraat çerçevesinde değerlendirilmesi, kıraat ilmi ile ilgilenen akademik çevrelere önemli bir katkı sağlayabilir. Bu tür bir çalışma, hem ilgili sûrelerin derinlemesine incelenmesini sağlar hem de kıraat farklılıklarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur.

¹ Murat Akkuş, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü: "et-Tahrîr ve't-Tenvîr" Örneği* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Doktora, 2014), 8.

2. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu

Araştırmamızın temel konusu, Muhammed Senâullâh Pânîpetî'nin eseri *Tefsîrû'l-Mazharî*'de kıraatler ve kıraat farklılıklarıdır. Bu sebeble Senâullâh Pânîpetî'nin tefsiri esas alınacaktır. Çalışmamızda esas olarak karşılaştırmalı analitik yöntem kullanılmıştır.

Bu çalışmada, Senâullâh Pânîpetî'nin kıraat ilmi ve kıraatlere bakışı ve anlam üzerinde ciddi etkisi bulunan ferşî² okumaları nasıl ele aldığı gösterilecektir. Aynı zamanda fonetik³ yönden kıraat farklılıklarının anlama etki edip etmediğine de temas edilecektir.

Çalışmamızda kıraat ilmine âit kavramlara, kıraat ilminin doğuşuna ve kıraat tarihi ile ilgili bilgilere kısaca yer verilecektir. Ancak bu çalışmada kıraat ilmine dâir bütün problemler ele alınmayacaktır.

Kadı Senâullah'ın hayatına ve eserlerine temas edilecektir. Meâllerde genellikle Türkiye Diyanet Vakfı'nın meâli tercih edilmiştir.

Çalışmada genelde transkripsiyon kullanılmayacak, bunun yerine gerektiğinde Arapça ifadeler orijinal şekliyle yazılmaya çalışılacaktır. Dipnotlarda eserin ilk geçtiği yerde yazarın adı, soyadı, künyesi, eseri, eserin basıldığı yeri ve tarihi sırasıyla verilecek, daha sonra bunlarda kısaltmalara gidilecek ve bu kısaltmalar bibliyografyada gösterilecektir. Müellifin, bu çalışmanın hazırlanmasında kullanılacak tefsiri (Kadı Muhammed Senâullah Pânîpetî el-Osmânî el-Hanefî el-Mazharî. *et-Tefsîrû'l-Mazharî*. thk. İbrahim Şemseddin Beyrût: Dâru'l-kutubu'l-ilmiyye, 2. Basım, 2019) künyelidir.

Tezin hazırlanmasında başta Kadı Senâullah'ın tefsiri olmak üzere tefsirlerden, Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *Ahkâmu'l-Kur'ân-ı*, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) tefsîri, kıraat alanında İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) *Kitabü's-Seb'a*'sı, İbn Mihrân'ın (ö. 381/992) *el-Mebsût*'udur. Dâni'nin (ö. 444/1053) *Câmi*'si ve *Teyşîr*'i, İbn ü'l- İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *Neşr*'i, ve Dimyâtî'nin (ö. 1117/1706) *İthâf*'ı, hadis

² Ferşî Okuyuşlar: Belli bir kâideye dayanmayan, Kur'ân'ın çeşitli yerlerinde bulunan ihtilaflara denir. Bk. Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020), 51; Ebû Amr ed-Dâni'nin ferşî huruf başlığında verdiği örnekler için bk. Ebû Amr ed-Dâni, *et-Teyşîr fi'l-kıraati's-seb'a*, (İstanbul: Matbaatü'd-Devle, 1930), 73-226.

³ Fonetik Okuyuşlar (Usûl Okuyuşları): Hükümleri birbirinin aynısı olan kaidelerin, aynı kurallar üzerinde icra edilmesidir. Bkz. İbrahim b. Saîd ed-Devserî, *Muhtasarü'l-ibârât li mu'cemi mustalahâtî'l-kıraât* (Riyad: Dâru'l-Hazarâ, 1429/2008), 27. Tahkîk, teshîl, imâle ve med gibi kelimelerin fonetiğini ilgilendiren okuyuş farklılıkları bu gruba girmektedir.

alanında Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmiu's-Sahîh*'i, Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'i, Suyutî'nin *Câmiu'l-Ehâdis*'i, *Sünen-i Dârimî*, *Sahih-i Müslim*, *Sünen-i Tirmizi*'den vs. fıkıh, tabakat ve lügat kitaplarından da istifade edilecektir.

Bu zikrettiğimiz temel klasik kaynakların yanı sıra çağdaş araştırma ve incelemelerden, ilgili makale ve maddelerden de yararlanılacaktır.

3. Literatür Değerlendirmesi

Mazhari tefsirinin özellikle tefsir ve kıraat alanında çeşitli yönleri ele alınarak bazı akademik çalışmalara konu edildiği görülmektedir. Bu çalışmalardan ulaşabildiklerimizle ilgili kısa bir bilgi vermeyi uygun gördük.

1) Karasakal, Şaban. *Kur'ân'ın İşâri Yorumu - Senâullah Pânîpetî'nin et-Tefsîru'l-Mazharî Adlı Tefsiri*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.

Bu çalışmada işârî tefsir hakkında genel bir bilgi verildikten sonra, Kâdî Senâullah Pânîpetî'nin et-Tefsîru'l-Mazharî isimli eseri yöntem ve muhteva itibariyle incelenmiştir.

2) Sarbaggişev, Buzurmankul. *Senâullah Pânîpetî ve et-Tefsîru'l-Mazharî İsimli Tefsirindeki Metodu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2019.

Bu çalışmada et-Tefsîru'l-Mazharî'nin telif özellikleri başlığı altında tefsirin ismi ve yazılış amacı, yazma nüshaları, baskıları ve sonraki çalışmalara etkisi ele alınmıştır. Ayrıca tezin ana konusu olan tefsirin metodu rivayet ve dirayet ilimleri açısından ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3) Ose, Aras. *Enbiya ve Hac sûrelerin örnekliliğinde Mazhari Tefsir'inde Kıraat*. Şırnak Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Bu çalışmada, Enbiya ve Hac sûrelerinde zikrettiği tüm kıraatleri ele almakla birlikte, onları on kıraat imamlarına nispet edip sözlük anlamlarını açıklamaktadır. Daha sonra, zikredilen bu kıraatlerin tevcihleri kıraat ana kaynakları ve kıraatlere yer veren tefsir kitaplarıyla karşılaştırılarak İmam Mazhari'in kıraat literatüründeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

4) Bayraklı, Gülbeyaz. *et-Tefsîru'l Mazharî'de Nefs Kavramı*. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Bu araştırmada nefis kavramının *et-Tefsiru'l Mazhari*'de yorumları ifade edilmiş bununla beraber tefsirlerde geçen nefis yorumlarını karşılaştırmalı incelemek ve bu kavramı anlaşılır kılmak için çalışılmıştır.

Eser hakkında yukarıda zikrettiğimiz çalışmaların konu ve içerik bakımından işari yönü, metodu ve eserdeki kavramlar vb. gibi çalışmalara rastlamaktayız. Mezkur eser hakkında yapılan kıraat alışması Enbiya ve Hc sreleri ile sınırlıdır. Yaptığımız alışma ise Ftiha, Bakara ve l-i İmrn srelerindeki farklılıkların on kıraate göre değerlendirilmesi, bazı sahbe kıraatlerine yer verilmesi usul okuyuşlar ve kıraat tevcihlerinden doğan anlam zenginlikleri bakımından mezkur çalışmalardan ayrışmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KADI SENÂULLAH VE KIRAAT İLMİ

1.1. Kadı Senâullah'ın Hayatı ve Eserleri

1.1.1. Hayatı

Hicri 1143 (1730-31) yılında Hindistan'ın Pânîpet şehrinde doğdu. Soyunun Celâleddin Pânîpetî Çiştî (ö. 852/1448) vasıtasıyla Hz. Osman'a ulaştığı söylenir. Kadı Senâullah eğitime küçük yaşlarda Pânîpet'te Kur'ân'ı ezberlemek ve Arapça öğrenmekle başladı. Senâullah bunun akabinde Delhi'ye gidip Şah Veliyyullâh ed-Dihlevî'den fıkıh ve hadis dersleri aldı.⁴

Senâullah'ın doğum tarihi hakkında kaynaklar farklı bilgiler vermektedir. Biyografik kaynaklarda 1143/1730 yılında doğduğu belirtilirken, modern araştırmacılar 1138/1725 yılını daha muhtemel görmektedir. Üzeyr Ahmed bu hususta şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Şeyh Nuru'l-Hasen Râşid el-Kandehlevî *el-Mekânetü's-şer'îyye li erâdi'l-Hind* makalesinin haşiyesinde “Senâullah 1138/1725 senesinde doğdu” diyor. Kadı Senâullah'ın doğum tarihi konusunda bir başka delil de onun Na'imullah Behrâiçî'nin (ö.1218/1803) eşiyle yazışmasıdır. Senâullah, Na'imullah'ın vefatı üzerine onun eşine taziye mektubu göndermiş ve mektubunda kendi sağlık durumundan ve seksen bir yaşına geldiğinden bahsetmiştir.⁵

Senâullah'ın doğum ve vefat tarihi ilişkilendirilerek hesaplanabilir. Kaynaklara göre Senâullah 1225/1810 yılında vefat etmiştir. Bu durumda, onun 87 yaşında öldüğünü varsayarsak, doğum tarihinin 1138/1725 olduğu sonucuna ulaşırız.”⁶

Senâullah Pânîpetî'nin eserlerinde kullandığı isim “Muhammed Senâullah”tır. Mazharî, tefsirinin ismidir. Anlaşıldığı kadarıyla hocası Mirza Mazhar'a atfen tefsirini bu şekilde isimlendirmiştir. Eserinin ismine nispetle de kendisine Mazharî

⁴ Necdet Tosun, “Senâullâh Pânîpetî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/506.

⁵ Buzurmankul Sarbagyshov, *Senâullah Pânîpatî ve et-Tefsîru'l-Mazharî isimli Tefsirindeki Metodu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2019), 19.

⁶ Sarbagyshov, *Tefsîru'l-Mazharî isimli Tefsirindeki Metodu*, 19.

denilmiştir. Çalışmamızda müellifi Kadı Senâullah olarak zikredeceğiz. Onun hayatıyla ilgili en eski bilgileri veren kaynak, Şah Gulâm Ali olarak da bilinen Abdullah Dihlevî'dir. (ö. 1240/1824) Abdullah Dihlevî de ondan bu isimle bahsetmektedir.⁷

Kadı Senâullah, çocukluğundan itibaren İslâm'ın ruhî yoluna yönelik bazı rüyalar görmeye başlamıştır. Bu rüyaların başlıca aktörü, onun büyük dedesi olan Şeyh Celâleddin el-Osmânî Kebîrî'l-Evliyâ'dır. Bu durum, Şeyh'in rüyalarının on nesil boyunca çocuklarına ruhî bir miras olarak geçtiğine işaret etmektedir.

Genç Senâullah'ın rüyalarından birinde, veli bir atası önünde Rabbâni sükûnet içinde oturduğu görüldü. Şeyh öne doğru eğilmiş alnını çocuğun alnına yapıştırmış ve sayısız mistik incelikleri ona aktarmıştı. Bu devrede başka bir rüyası da kaynaklarda zikredilir ki, Şeyh Abdulkâdir Geylânî yakında Pânîpet kadısı olacak bu zâta taze bir hurma vermişti. "O uyanınca bu taze hurma şu anda onun mübarek elinde olmuştu." (dest-i hakk perest) Aile geleneğine göre, Şeyh Celâleddin oğlu Hâce İbrahim'e İslami İlimlere dair bilginin daima bu ailede kalacağını söylemişti. Kadı Senâullah'ın bizzât kendisi birkaç yıl sonra bir arkadaşına bu geleneği anlattıktan sonra ailedeki ilimlerin nesilden nesile büyük atalarının sözlerindeki bu gerçeği doğru çıkarmış olduklarını ifade etmişti. Kadı'nın ilk eğitimi hakkında daha sonrasına nazaran çok az şey biliyoruz. Dindarlık ve öğrenimle meşhur bir aileden geldiğine göre muhtemelen tahsili de o zamanlarda benzer durumda olan diğer çocuklardan herhangi birinin tahsilinden farklı değildi. Terâcim-i Ahvâl müellifleri bize Senâullah'ın henüz yedi yaşına girdiğinde Kur'ân'ı ezberlemiş olduğunu ifade ederler.⁸

Senâullah Farsçayı sonradan öğrenmeye başlamıştır. Farsça'nın büyüleyici belağatı, Senâullah'ın gençliğinden itibaren bu dile olan büyük ilgisini arttırmıştır. Daha sonraki eserlerinin çoğunun bu dilde yazılmış olması onun bu dile olan yeteneğini genç yaşta geliştirmeye başladığının yeterli ve en büyük kanıtıdır. O dönemde bilginlerin ezbere önem verdiği ve hafıza gücünün yedi yaşındaki bir çocuğu Kur'ân hafızı haline getirecek derecede güçlü olduğu göz önüne alındığında

⁷ Sarbagyshov, *Senâullah Pânîpetî ve et-Tefsîru'l-Mazharî isimli Tefsirindeki Metodu*, 17.

⁸ Talal Yusuf Ali, "Kâdi Senâullah Pânîpatî'nin Hayatı ve Eserleri", çev. Eren Mehmet, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (01 Temmuz 1996), 324.

on iki yaşına kadar yüzlerce Farsça beyiti ezberlediğini varsaymak çok da abartı olmaz.

Kadı Senâullah, Farsçayı öğrendikten sonra Arapça eğitimine başladı. Diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi, Hindistan’da da Arapça yüzyıllar boyunca yükseköğretimin temel diliydi. Kadı Senâullah henüz çocukken Pânîpet’te yerel alimlerin dizlerinin dibinde Arapça öğrenmeye başlamıştır. Şah Veliyyullâh’ın babasının Delhi’de kurduğu Rahimiyye Medresesi’ndeki eğitimiyle Kadı Senâullah, sonraki yıllarda en az dört önemli eseri Arapça olarak kaleme alabilecek bir beceri kazanmıştı. Bu eserler arasında on ciltlik büyük bir Kur’ân tefsiri de vardı.⁹

Rahimiyye Medresesi 1745’te (genç Senâullah’ın medreseye muhtemelen girdiği yıldır) Hindistan müslümanlarının nezdinde büyük ufuk olmuştu. Bu medrese büyük âlim ve sûfi Şah Abdurrahim tarafından kurulmuştu. Oğlu Şah Veliyyullâh, Mekke ve Medine’deki büyük hadis âlimlerinden dersler aldı, iki yıllık bir ikametden sonra 1732’de geri döndü, bu medresenin başına geçerek idaresini devraldı. Şah Veliyyullâh’ın idaresine girerek kısa sürede Hind müslüman toplumunun entellektüel ahlâki ve dinî merkezi durumuna gelmişti.¹⁰

Kadı Senâullah, Delhi’ye gelmeden önce, Babür imparatoru Muhammed Şah, başkent in şehir sınırları içinde (şu anda Mat’a Mahall merkezi olan) yeni ve güzel bir binayı bağışlamıştı. Medrese, Şah Veliyyullah’ın dini ilimlere yaptığı katkılardan dolayı yaptırılmıştır. Ama daha da önemlisi bu medrese, zamanın en iyi Müslüman alimlerini çatısı altına çekmişti.¹¹

Müfessir Kadı Senâullah, okumaya düşküdü. Biyografi yazarlarına göre, medresenin kütüphanesindeki ders kitaplarının yanı sıra üç yüz elli kitaptan fazlasını kendi kendine incelemişti. Daha sonra, sınıfta edindiği sağlam temel bilgiye, hocası Şah Veliyyullâh’ın en büyük özelliği olan serbest düşünce metodunu eklemişti. Bir biyografi yazarı onun için şöyle demişti: “Burada, Hindistan’da doğan birçok Hanefi âlimi arasında, bir meselede gerçeği ve hakikati bulma konusunda onun kadar güçlü ve tarafsız çok az kimse vardır.”¹²

⁹ Yusuf Ali, “Pânîpatî’nin Hayatı ve Eserleri”, 325.

¹⁰ Yusuf Ali, “Pânîpatî’nin Hayatı ve Eserleri”, 325.

¹¹ Yusuf Ali, “Panipati’nin Hayatı”, 325.

¹² Yusuf Ali, “Panipati’nin Hayatı”, 326.

Şah Veliyyullâh, medresedeki eğitiminin son aşamasında olan genç Senâullah hakkında arkadaşı Şeyh Mirza Mazhar Cân-ı Cânân'a bir mektup yazmıştır. Bu mektupta, Senâullah'ın Miskatu'l-Mesabih ve Sahihayn'ı ezberden okuduğunu, hadis literatüründen Kütüb-i Sitte'nin tamamını ve en meşhur on eseri öğretmeye yetkin olduğunu bildirmiştir. Ayrıca, Senâullah'ın ileride onun hizmetinde kendisinin ihrama gireceğini (kemalini tamamlayacağını) ifade etmiştir.¹³

Şah Veliyyullâh, bir âlim ve sûfi olarak bilinir. Aynı zamanda babası da âlim ve sûfi'dir. Oğlu da onun izinden gitmiştir. Şah Veliyyullâh, manevi eğitimin değerini ve bilginin ameli (pratiğe dönüşümünü) önemli buluyordu. İslam toplumunun, sahabe gibi, İslami anlayışlarını pratiğe döken kişilerle reforme edilebileceğine inanıyordu. Şah Veliyyullâh'ın öğrencileri için araştırdığı şey, mistisizmden kaçmak değil, Tasavvuf veya ihsan yolunun İslam'ın zâhiri kısmına derinlik kazandırarak tamamlayıcı bir rol oynadığıydı.

Tasavvuf, Şah Veliyyullâh'ı misyonunda yenilemiş ve ardından ona rehberlik etmiş, dengeyi sağlamıştır. Benzer şekilde, yüz yıldan daha uzun bir süre önce Tasavvuf, İmâm-ı Rabbânî olan Şeyh Ahmed es-Serhindî için de Hindistan'da Sünni İslâmlık pozisyonunu geliştirme arayışında aynı rolü üstlenmişti. Kadı Senâullah, bu iki müceddidin ruhsal ve ıslahatçı enerjilerinden istifade etti. Şah Veliyyullâh, Kâdî'nin hocasıydı. Şeyh es-Serhindî ise (ki o Nakşibendi tarikatının büyük zâtıdır) Kâdî'nin Tasavvuf ilmindeki şeyhi olan âlim Şeyh Mirza Mazhar ve ondan önceki dört şeyh tarîki ile onun şeyhi oluyordu.¹⁴

Mirza Mazhar, Şah Veliyyullâh'dan Kadı Senâullah'a dair mektubu aldığı anda kendisi halen Şeyh Sünnâmî'nin hizmetinde bulunuyordu. Bu yüzden Senâullah, Mirza Mazhar'a beyat için gidince, onu Şeyh Sunnâmî'ye havale etti. Böylece Pânîpet'in bu genç âlimi Şeyh Sunnâmî tarafından Nakşibendi tarikatına kabul edilmiş oldu. Bununla beraber aynı yıl 1748'de Şeyh Sunnâmî vefat edince Senâullah, Şeyh Mirza Mazhar Cân-ı Cânân'a beyatını sunan ilk şahıs olmuştu.

Şeyh Sunnâmî'nin murakabesi altında Kadı Senâullah'ın yükselişi beklenenin üzerindeydi. Şeyh vefat ettiğinde Kadı Senâullah, tam fenâu'l-kalb yani başka bütün her şeyi bırakarak Yüce Yaratıcının sevgisine dalma mistik durumunu kazanma derecesini kesbedecekti. Mirzâ Mazhar ile rûhi tekamülüne kaldığı yerden devam

¹³ Yusuf Ali, "Pânîpatî'nin Hayatı ve Eserleri", 326.

¹⁴ Yusuf Ali, "Pânîpatî'nin Hayatı ve Eserleri", 327.

etti. Nihâyet elli teveccühden (Nakşibendi eğitiminin her merhalesinde asıl olarak mevcut olan rûhi teveccühler) sonra tarikat-i müceddidiye'yi tamamladı.¹⁵

Bu arada rüyasında, Ali b. Ebi Tâlib, Senâullah'a hitap ederek şöyle demiş: "Sen bana, Hârûn'un Musa'ya olan yakınlığı gibisin (a.s.)." Mirza Mazhar, müridinin rüyasını dinledikten sonra, büyük ceddinin kendi misalini açıklamış ve daha sonra bu rüya hakkında Senâullah'a güzel haber vermişti. Şeyh'in açıkladığı bu güzel haber, Senâullah'ın hilafete hazır olduğu anlamına geliyordu. Bu olay, Senâullah'ın gelecekteki rolüne işaret ediyordu. Böylece 1750 yılında Mirza Mazhar Cân-ı Cânân'ın halifeliğini kazanarak sûfi alim olarak Pânîpet'e geri döndü. O vakit ondokuz yaşındaydı.¹⁶

Mirza Mazhar Cân-ı Cânân ile genç halifesi Kadı Senâullah arasındaki irtibat uzun yıllar artarak devam etmişti. O günlerde kargaşa, başıbozukluk ve emniyetsizlikten dolayı yolculuk çok zorluydu. Buna rağmen Mirzâ, 1750 ile 1780 yılları arasında birkaç elverişli vakitte Pânîpet'i ziyaret etmeyi başarmıştı. O, 3 ocak 1781'de şehid edilmişti. Bu ziyaretlerde sadece tek başına Kadıkendisi değil, bilâkis hanımı ve çocukları da Şeyh'in anlatılarından müstefid oldukları söylenebilir. Kadı'nın iki eşinden birisi, Acîbe Hanım, Nakşibendi tarikatının merhalelerini tamamlayarak Mirzâ'nin halîfesi oldu.¹⁷

Sünnet (peygamberlik geleneği) bilgisinde ve ona bağlılıkta mükemmelliğe ulaştı. Nitekim onun bütün hayatı İslam hukuku'nun öğretilmesine, açıklanmasına, korunmasına ve yayılmasına adanmıştır. Çocukluğundan beri yüreğinde doğan sevgiyle sürekli Allah'ı anıyordu. Sürekli zikrine ek olarak, her gün yüz rekat nafile namaz kıldı ve tam bir hizbi (Kur'ân'ın 1/7'si)¹⁸ gece teheccüd namazında okumaya devam etti. Şah Gulâm Ali Delhi -belki de Mirzânin halifelerinin en meşhurdur- Kadı Senâullah'ı şu sözlerle övmüştür: "Dindarlığı (Allah korkusu) ve İslam'ı uygulaması bakımından çağdaşları arasında eşsizdi." Mirza bizzat Senâullah'a "İlahi Rehberin Sancağı" anlamına gelen "Alemu'l-Huda" adını vermiştir.¹⁹ Keskin zekâsı sebebiyle Abdülazîz ed-Dihlevî de "Zamanın Beyhaki'si" lakabını vermiştir.²⁰

¹⁵ Yusuf Ali, "Pânîpatî'nin Hayatı ve Eserleri", 329.

¹⁶ Yusuf Ali, "Pânîpatî'nin Hayatı ve Eserleri", 329-330.

¹⁷ Yusuf Ali, "Pânîpatî'nin Hayatı ve Eserleri", 330.

¹⁸ Sözlükte "kısım, parça, bölüm; silâh" gibi anlamlara gelir. Günümüzde beş sayfalık bölümlere denmektedir.

¹⁹ Yusuf Ali, "Panipati'nin Hayatı", 330.

²⁰ Tosun, "Senâullâh Pânîpetî", 36/506-507.

Mirza, bir gün öğrencilerine, Yüce Allah'ın kendisine Kıyamet gününde hangi armağanı getirdiğini sorduğunda, “Rabbim! Senin için Kadı Senâullah'ı getirdim” diye yanıtlayacağını söyledi. Kadı Senâullah, memleketi olan Pânîpet'te İslami gelişimin sürekliliği ve sadeliği için farklı ve devamlı çabalar gösterdi. O, bir öğretmen, mânevi bir rehber, bir kadı, bir müellif ve yeri geldiğinde zalimlere karşı vatanını savunarak Kuzey Hindistan'ı Maratha²¹ birliklerinden kurtarma yolunda cihad yapan bir askerdir.²²

O, Delhi'den döndükten hemen sonra 1750 yılında Kadılık görevine atandı. Uzun süre gayretle çalıştı ve Şah Gülâm Ali'nin sözleriyle, “Zamanının kötü şöhretli kadılarından farklı olarak, bu makamın ağırlığının farkında bir yaşantısı vardı.” Aşağıdaki olay, görevindeki titizliğini kanıtlamak için bir örnek teşkil eder: “Moğol yönetimi zamanında resmi mahkeme mührü genellikle sıradan bir mahkeme memuruna teslim edilirdi. Bir keresinde Kadı Senâullah, daire mührünü koruyan memurun başka birinden borç para aldığını fark edince, parayı geri ödemesini, mührü kendisine teslim etmesini ve bu memurun da cezalandırılmasını emretti. Kadı, vasiyetnamesinde; kendisinin, şeriatı açıklama, fıkha göre yaşama ve Müslüman kardeşlerinin tam bir şekilde takvaya bağlanmaları sorumluluğunu dile getirdi. Şöyle yazdı: “Eğer gerçekten İslam adaletine gerekli önem verilirse, çağdaş toplumun çıkarlarının feda edilmesi gerektiğinin düşünülmesi için hiçbir neden yoktur. Allah, kendisinden korkanlara yardım eder. Bu yüzden, bu dairede kendini görevli sayan memurlarımdan her birine; kişisel heveslerden uzak durmalarını, hiçbir konuda etkilenecek nefsinin tabi olmamalarını, aksine gerçeği ve hükümlerini sadece en sağlam kaynaklara dayandırmalarını tavsiye ederim.”²³

“Kadı, Tesfiru'l-Mazharî adlı eserini tamamladıktan kısa bir süre sonra 1125/1810 yılında vefat etti ve doğduğu yer olan Pânîpet'e defnedildi. Vasiyetnamesinde belirttiği üzere, kefeni olarak Mirza Mazhar Cân-ı Cânân'dan aldığı şalı kullandı. Birkaç yıl önce kardeşi Mevlevî Fazlullah'ın ölümüne büyük bir üzüntü duydu. Daha sonra bir gece rüyasında Mevlevî Fazlullah kendisine göründü ve şunları söyledi: “Kardeşim, benim ölümümü düşünerek bu kadar kederlenmenin anlamı yok. Allah'ın dostlarının asla ölmeyeceklerini ne zaman fark edeceksin? Ben

²¹ Maratha İmparatorluğu ya da Maratha Konfederasyonu, 1674-1818 yılları arasında varlığını sürdürmüş Hint devletidir. Hindulardan oluşur.

²² Yusuf Ali, “Pânîpatî'nin Hayatı ve Eserleri”, 331.

²³ Yusuf Ali, “Pânîpatî'nin Hayatı ve Eserleri”, 331.

ölmedim, bilakis ebedi hayata kavuştum. Senin de bir gün bu gerçek olan yere ulaşacağın kesindir.”²⁴

Mirza Mazhar, üç önemli halife yetiştirmiştir. Bunlardan biri, tefsir ve hadis alanında otorite kabul edilen Kadı Senâullah Pânîpetî’dir. Kadı Senâullah, Arapça kaleme aldığı *Tefsîru Mazharî*’yi Mirza Mazhar’a ithaf etmiştir.²⁵

1.1.2. Eserleri

Kadı Senâullah, eserlerini Arapça ve Farsça dillerinde yazmıştır. Bu eserlerin büyük bir kısmı Delhi’de Mevlâna Ebü’l-Hasan Zeyd el-Fârûkî’ye ait özel kütüphanede ve Pencap Üniversitesi Kütüphanesinde el yazması olarak mevcuttur. Basılı eserleri ise oldukça sınırlıdır. Yapılan araştırmalar neticesinde ulaşılabildiği kadarıyla tefsir, hadis, kelam, tasavvuf, mev‘ize ve biyografi gibi farklı disiplinlerde 51 adet eser telif etmiştir.²⁶

Kadı Senâullah ve eserleri ülkemizde pek bilinmemektedir. Eserleri üzerinde yeterli çalışma yapılmamıştır. Yapılan çalışmalar sınırlı kalmış ve gösterilen kaynaklar sınırlı olduğundan sürekli tekrarlanmıştır. Kadı’nın Türkiye’den uzak bir coğrafyada yaşaması, yaşadığı bölgenin kültürünün farklı olması, eserlerinin çoğunun yazma olarak kalması ve basılmaması, eserlere erişimde sorunlara yol açmıştır. Bu nedenle kaynaklarımız sınırlıdır. Kadı Senâullah tefsir, fıkıh, kıraat ve tasavvuf başta olmak üzere birçok alanda eser kaleme almış olup bazıları şunlardır:

1. *et-Tefsîrü’l-Mazharî*. Bu Arapça tefsir Hindistan’ın Delhi ve Haydarâbâd şehirlerinde on cilt halinde yayımlandıktan sonra Pakistan’da da neşredilmiş (Quetta 1412/1991), ayrıca Abdüddâim el-Celâlî tarafından Urduca’ya çevrilerek yayımlanmıştır (Delhi 1960-1968; I-XII, Karaçi 1980).

2. *Mâ lâ büdde minh*. “Hanefî mezhebine göre yazılmış Farsça bir ilmihal kitabı olan eserin (Kanpûr 1873; Delhi 1956; İstanbul 1990) *Keşfü’l-hâce* ismiyle Urduca bir tercümesi yapılmıştır (Mîret 1323/1905)”.

3. *Hakikatü’l-İslâm (Hukûku’l-İslâm)*. “İslâmiyet’e göre kişinin görevleri ve üzerindeki haklar konusunu ele alan Farsça bir eserdir (Leknev 1844; İstanbul 1990)”.

²⁴ Yusuf Ali, “Panipati’nin Hayatı”, 333.

²⁵ Hamid Algar, “Mazhar Cân-ı Cânân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/195-196.

²⁶ Sarbagyshov, *Tefsîru’l-Mazharî* isimli *Tefsirindeki Metodu*, 32.

4. *Tezkiretü'l-mevtâ ve'l-kubûr*. Ölüm ve kabir hayatını anlatan Farsça bir eserdir (Lahor 1288/1871; İstanbul 1990).

5. *Tezkiretü'l-me'âd*. “Ölümden sonraki hayata dair Farsça küçük bir risâledir (Kanpûr 1280/1863)”.

6. *Risâle der İbâhat ve Hurmet-i Sürûd*. “Mûsikinin dinî hükmüne dair Farsça bir risâledir.”

7. *Cevâhirü'l-Kur'ân*. “Kur'ân âyetlerinin indeksidir.”

8. *İrşâdü't-tâlibîn*. “Tasavvufî âdâb ve seyrüsülûk konularını ele alan Farsça bir eserdir (Delhi 1899)”.

9. *Risâle der Mes'ele-i Semâ' ve Vahdet-i Vücûd* (Delhi 1891).

10. *es-Seyfü'l-meslûl*. “Şîa'yı eleştiren Farsça bir kitaptır (Delhi 1262/1846)”.

11. *Risâle-i İhkâk*. “Abdülhak ed-Dihlevî'nin İmâm-ı Rabbânî'ye yönelttiği eleştirilere cevap mahiyetinde Farsça bir eserdir (Ahmed-i Münzevî, III, 1479)”.

“Pânîpetî'nin bunların dışında şu eserleri de zikredilir: *Risâle-i Fıkh der Mezâhib-i Erba'a*, *Fetâvâ-yı Mazharî*, *Risâle-i Pencrûzî der Uşûl-i Fıkh*, *Fevâ'id-i Seb'a*, *Risâle der Akâ'id-i Hâkka*, *Risâle-i Telhîş-i Hevâmi*, *Çihil Hadîs*, *Tercüme-i Şemâ'il-i Tirmizî*, *Risâle der Zikr-i Neseb-i Aşhar ve Ezvâc-ı Mübâreke*, *Keyfiyyet-i Murâkabe ve Ezkâr*, *Me'âhizü'l-akvâ*, *Vaşiyyetnâme*, *el-Lübâb*, *İrşâdü'n-nâkışîn ve te'yîdü'l-kâmilîn*, *Risâle der Ensâb-ı Evlâd-ı Hazret-i Müceddid-i Elf-i Sâni*. Senâullah Pânîpetî'nin mektupları *Kelimât-ı Tayyibât* adlı mecmua içinde bir bölüm halinde yayımlanmıştır.”²⁷

Bizim de istifade etmiş olduğumuz Yusuf Ali Talal'ın kaleme aldığı Mehmet Eren'in tercüme ettiği “Kadı Senâullah Pânîpetî'nin Hayatı ve Eserleri” adlı eserde KadıPânîpetî'nin telif etmiş olduğu bilinen otuz üç eserinden sadece sekizi basıldığı zikredilmiştir.²⁸

Zikredilen bu liste Abdurrazzâk Kureyşinin Mekâtib-i Mirza Mazhar (Bombay, 1966) eserinin *Ekler*'de (s. 231-233) bulunan Mevlâna Ebû'l-Hasan Zeyd el-Fârûki'nin kıymetli araştırmasına dayanır.²⁹

²⁷ Tosun, “Senâullâh Pânîpetî”, 36/506-507.

²⁸ Yusuf Ali, “Pânîpatî'nin Hayatı ve Eserleri”, 333.

²⁹ Yusuf Ali, “Pânîpatî'nin Hayatı ve Eserleri”, 336.

1.1.3. et-Tefsîru'l-Mazharî ve Kıraatler Bakımından Önemi

Mazharî Tefsiri, Hint Alt Kıtası'nın önemli âlimlerinden Kadı Muhammed Senâullah Pânîpetî tarafından yazılmış, tefsir literatüründe kendine has bir yer edinmiş bir eserdir. Hem dil hem de içerik açısından zengin bir yapıya sahip olan bu tefsir, Kur'ân'ı anlamaya yönelik çok yönlü bir yaklaşım sunar. Eser, kıraat farklılıklarının ayetlerin anlamına etkisi, İslami ilimlerle ilişkisi ve fıkıh gibi çeşitli disiplinlere yaptığı katkılarla dikkat çekmektedir.

Mazharî Tefsirinde, sade ve anlaşılır bir dil kullanılarak yazılmış olmakla birlikte, derinlemesine bir analiz içerir. Müfessir, rivayet ve dirayet tefsirini dengeli bir şekilde birleştirerek sahih rivayetleri esas alırken kendi yorumlarını da eklemiştir. Ayrıca, farklı kıraat vecihlerinin ayetlerin anlamı üzerindeki etkilerini ele alarak tefsir literatürüne önemli bir katkı sağlamıştır. Bununla birlikte, kıraat farklılıklarından doğan anlamlara, diğer İslami ilimlere nazaran daha sınırlı bir şekilde yer vermiştir. Tefsir, lafzî kıraat farklılıklarından doğan anlam zenginliklerini genel hatlarıyla ele almış ve bu zenginliklerin Kur'ân tefsirine kazandırdığı perspektifleri açıklamıştır.

Eserin içeriği, Kur'ân ayetlerini mushaf sırasına uygun şekilde ele alır ve ayetlerin sebab-i nüzûlünden dilbilgisel analizlerine, fikhî çıkarımlardan kıraat farklılıklarına kadar geniş bir yelpazede değerlendirmeler sunar. Tefsir, Fâtiha, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinde yer alan kıraat farklılıklarını detaylandırmış, bu farklılıkların hem dil hem de anlam üzerindeki etkilerini açıklamıştır.

Kıraatler açısından bakıldığında, Mazharî Tefsiri'nin önemi şu şekilde özetlenebilir: Farklı kıraatler sayesinde ayetlerin anlamında derinlik ve zenginlik sağlanmış, bu da tefsirin Kur'ân'ı daha kapsamlı bir şekilde yorumlamasına olanak tanımıştır. Eser, kıraatlerin tefsir, fıkıh ve diğer İslami ilimlerle ilişkisini ortaya koyarak geleneksel İslami ilimlere bütüncül bir bakış açısı kazandırmıştır.

Mazharî Tefsiri, kıraat ilmi ile tefsir ilmi arasındaki güçlü ilişkiyi gözler önüne seren, dil, kıraat, rivayet ve fıkıh açısından zengin bir içeriğe sahip değerli bir eser olarak İslam düşünce geleneğinde önemli bir yere sahiptir.

1.2. Kıraat İlmine Genel Bir Bakış

1.2.1. Kıraat İlminin Tanımı, Konusu, Gayesi ve Faydası

Mazhari tefsirinde Fatiha, Bakara ve Âli İmrân sûrelerindeki kıraat farklılıklarına geçmeden önce kıraat ilminin tanımının yapılması, konusunun ne olduğunun tespit edilmesi, gayesinin yazılması çalışmanın anlaşılmasına zemin sağlayacaktır.

1.2.1.1. Tanımı

Bu alanda yapılacak çalışmadaki verimin arttırılması için alana has karşılaşacağımız terimler ve kavramların bilinmesi gerekir. Bu sebeple bazı kavramların anlaşılması için bazı açıklamalar ve tanımlarda bulunacağız.

“Sözlükte kıraat (الْقِرَاءَةُ) okumak, tilâvet etmek, telâffuz etmek” anlamında masdar; “sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilâvet etme” anlamında isimdir. Aynı kökün Kur’ân (الْقُرْآن) şeklinde gelen masdarı da kıraat ile eş anlamlıdır. Terim olarak, Kur’ân-ı Kerîm’in kelimelerinin okunuşlarını ve okunuş farklılıklarını nakledenlere nisbet ederek bildiren ilme “kıraat ilmi” denir.”³⁰

Kıraat’ın ıstılah (terim) manası ise; “Kur’ân kelimelerin yapılarında ve telaffuzlarında tahfif, teşdid ve benzerleri gibi meydana gelen farklı okunuşlardır.” Bir başka tanıma göre kıraat; “Kıraat imamlarından her birinin, belirli rivâyet ve tarikleri kullanarak kendilerine has üslûp ve kurallar ile diğer kıraat imamlarından farklı şekilde Kur’ân’ı okumasıdır.”³¹

Kıraat, Resûl-i Ekrem’den sonra anlamı büyük oranda netleşen bir kavramdır. Hem bir ilim hem de Kur’ân ilimleri terimi olarak çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Özetle Taşköprizâde’nin tanımı şöyledir:

“Mütevâtir ihtilaf vecihleri bakımından Allah kelâmı olan Kur’ân’ı Kerîm’in nazmının şekillerinden bahseden bir ilim dalıdır.”³²

Taşköprizâde’nin tanımı Kur’ân’ın farklı telaffuz edilen mütevâtir lafızlarına dikkat çekmesi bakımından bir bakıma Arap diliyle ilgilidir. Abdülfettâh el-Kadî’nin kitabına aldığı tarif ise “Kendisiyle Kur’ân kelimelerinin nasıl söyleneceğini ve edâ

³⁰ Ramazan Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022), 450.

³¹ Akkuş, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 13.

³² Ahmed b. Mustafa Taşköprüzâde, *Miftâhü’s-sa’âde ve misbâhü’s-siyâde fî mevzûâtü’l-ulûm* (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1985), 2/6.

yollarını (tarîk) ihtilaf veya ittifak sûretlerinden biri ile ve her bir vechi nakleden kimseye nispet ederek bilmektir” şeklinde olup bir hayli şümullüdür.³³

Büyük kıraat alimi İbn ü'l-Cezerî, kıraat ilmini “Kur’ân kelimelerinin nasıl bir şekilde okunacağını ve bu kelimelerin farklı okunuşlarını râvilerine nispet ederek inceleyen bir ilim dalıdır.” şeklinde tanımlamaktadır.³⁴

Bu doğrultuda, kıraat ilminin gerçekleştirilmesi, Kur’ân’ın farklı okunuşlarının sahih bir şekilde nakledilmesi ve bu naklin güvenilir raviler aracılığıyla korunmasından oluşur. “Kıraatlerde esas olan nakildir.”³⁵ Nakle itibar etmek için de bunun güvenilir olması gerekir. Kıraatlerin belli bir düzen ve disiplin dâhilinde korunup nakledilmesi gayesiyle başlangıçtan beri bu konu üzerinde hassasiyetle durulmuş ve tıpkı hadis ilminde olduğu gibi, nakledilen kıraatler, sened zinciriyle birlikte nakledilmiştir. Kezâ Kur’ân okuyup ezberleyen herhangi bir öğrenciye verilen icâzetnâmede, hocasıyla birlikte, hocasının hocası, onun da hocası, tâ Peygamberimize ulaşıncaya kadar isim isim kaydedilmiştir.”³⁶

1.2.1.2. Konusu

Kıraat ilmi, Kur’ân-ı Kerîm’in sözlerinin Hz. Muhammed’e (s.a.s.) vahyedilen farklı okunuş biçimlerini inceleyen bir disiplindir. Bu ilim, Kur’ân’ı doğru ve güzel biçimde okuma melekesini oluşturmak amacıyla geliştirilmiş olup kıraatlerin dilbilimsel, fonetik ve anlam yönleriyle doğru bir şekilde yorumlanmasını sağlar.³⁷

“Kıraat ilmi, Kur’ân kelimelerinin telaffuzundaki değişiklikler ile bu kelimelerin eda keyfiyeti hususunda kıraat imamlarının hazf, isbat, fasl, vasl, sâkin kılma, imâle ve işmâm gibi konularda ihtilaflarını konu edinir.”³⁸ İsmail Karaçam’ın ifadesiyle de “kıraat ilminin konusu, telaffuzlarındaki değişme ve edalarındaki keyfiyet bakımından Kur’ân’ın kelimeleridir.”³⁹

³³ Abdulhamit Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 23.

³⁴ Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 23.

³⁵ Kıraatlerin sıhhat şartları ve anlama etkisi için bk. Hasan Bulut - Musa Güler, “Âyetlerin Anlamına Etkisi Açısından Mefâtihu’l-Gayb Adlı Tefsîr’de Kıraat Farklılıkları”, *JASSS* 88 (2021), 167-182.

³⁶ Akkuş, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 13.

³⁷ Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, 450.

³⁸ Akkuş, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 14.

³⁹ İsmail Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 61.

1.2.1.3. Gayesi ve Faydası

Bu ilmin gayesi “Kıraatlerin sahih ve mütevatir olanlarını tespit edip, zayıf ve mevzu olanlardan ayırmak, her birinin usul ve esaslarını belirleyerek muhafazasını sağlamaktır.”

Bu ilmin faydası ve önemi hakkında şunlar söylenebilir:

Kur’ân’ın aktarılması, Hz. Peygamber’in ashabına öğrettiği şekliyle gelecek nesillere doğru ve güvenilir bir biçimde ulaşmasını sağlar. Kıraat ilmi, farklı kıraat vecihlerini belirleyerek kıraat imamları ve râvilerinin usullerini ortaya koyar; bu sayede Kur’ân lafızlarının korunmasına yardımcı olur ve tahrifin yapılmasını engeller. Ayrıca dil farklılıklarını gösteren kıraatlar, Kur’ân okumada Müslümanlara refah sağlar.

Kıraat, Kur’ân’ın i’câz ve belâğatını sergileyen önemli bir unsurdur ve bu özellikleriyle Kur’ân’ın tehadîsine destek olur. Bunun yanı sıra Kıraat ilmi, Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Arapça gibi diğer İslam ilimlere de kaynaklık etmektedir.⁴⁰

Buraya kadarki bölümde kıraat ilmi, kıraat ilminin konusu, gayesi ve faydaları belirtilmeye çalışılmıştır.

1.2.2. Kıraat İlminin Doğuşu ve Tarihi Gelişimi

Kıraat ilmi, Kur’ân-ı Kerîm’in doğru bir şekilde okunmasını, korunmasını ve nakledilmesini temin eden bir ilim dalı olarak İslam ilim geleneğinde önemli bir yer edinmiştir. Kur’ân’ın lafzının ve manasının muhafazasını sağlama gayesiyle şekillenen bu disiplin, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde ortaya çıkmış ve sonraki çalışmalarda kurumsal bir yapı kazanmıştır.

Peygamberimiz (s.a.s.), Mekke’nin Kureyş kabilesindendi. Bu nedenle Kur’ân ayetleri başlangıçta Kureyş lehçesiyle iniyordu. Arap yarımadasındaki kabileler arasında gramer, lehçe ve kelime kullanım açısından önemli farklılıklar bulunuyordu. Bu durum, özellikle Kur’ân’ı öğrenme sürecinde bazı zorluklara yol açabiliyordu. Bazı kabileler, kendi dillerinin dışında bir lehçeyi devam ettirmede zorlanıyorlardı.⁴¹

⁴⁰ Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metodları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 51.

⁴¹ Kur’ân’ın kolaylaştırıldığına dair bk. Hasan Bulut, “Mahiyeti ve Gayesi Açısından Kur’ân’a Göre Kur’ân”, *İlahiyat Alanında Uluslararası Araştırmalar XI*, ed. Emrullah Fatih (Konya: Eğitim Yayınevi, 2024), 47.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Kur’ân-ı Kerîm’i Kureyş lehçesiyle okurken, insanların Kur’an’ı tam ve doğru bir şekilde anlayamamalarından endişe ediyordu. Übey b. Kâ’b’ın (r.a) rivayet ettiği bir hadis-i şerif, Peygamberimizin bu endişesini dile getirmektedir. Hadisin meali şu şekildedir:

Resûlullah (s.a.s.), Cebrail’e: “Ey Cibril! Ben okuma yazma bilmeyen bir kavme gönderildim. Bunların arasında yaşlı kadınlar, ihtiyar erkekler, çocuklar ve hiç kitap okumayı bilmeyen kişiler var”⁴² dedi ve bu konuyu farklı zamanlarda Cebrail’e (a.s.) tekrarladı. Sonuç olarak, hadis ve kıraat literatüründe Ahrufu’s-Seb’a olarak bilinen yedi harfle Kur’ân’ı okuma müsaadesi, Allah tarafından kendisine verildi. Bundan dolayı yedi harf ruhsatı, aynı ayetin farklı kelimeler veya telaffuzlarla okunabilmesine imkân tanımakta, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bu kolaylığı sahabe üzerinde uygulayarak, belirli bir kelimeyi telaffuz etmekte zorluk çeken kişilere, kendi lehçelerine uygun alternatif bir okuma şeklini tavsiye etmiştir.⁴³ Bu vesileyle kıraat ilminde “Yedi Harf” ruhsatının ayrı bir önemi vardır.

Râşid halifeler döneminde ortaya çıkan ridde olayları ve iç karışıklıklar Kur’ân’ın toplatılması ve Mushaf haline getirilmesini zorunlu kılmıştır. Futuhatların artmasıyla da çoğaltılması elzem olmuş ve Hz. Osman çoğaltılan Mushaflarla beraber onu öğretecek kişileri farklı bölgelere göndermiştir. Gönderilen kurra ile kıraatler de bölgelere yayılmış, nesilden nesile aktararak hakkında eserler telif edilmiştir.⁴⁴

Ebû Bekr b. Mücahid (ö. 324/935), hicri üçüncü yüzyılın başlarında kaleme aldığı *Kitâbü’s-Seb’a* adlı eserinde, kıraat ilminde bir tasnif yapmıştır. Bu tasnif, sonraki dönemlerde de geniş kabul görmüş ve Kıraat-ı Seb’a olarak bilinen yedi kıraat imamının (Nafi, İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâî) kıraatleri bu eserde yer almıştır.⁴⁵

Bununla ilgili olarak İbn Mücâhid’in, *Kitâbü’s-Seb’a* isimli eserinde yedi kıraat imamını tasnif ederken Ya’kûb’un yerine Kisâî’yi (ö.189/805) koyduğu

⁴² Muhammed b. İsa b. Sevrâ b. Musa b. ed-Dahhak et-Tirmizi, *Süneni Tirmizi*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Muhammed Fuâd Abdulbaki (Mısır: Matbaat’l-Mustafa, 1975), 5194.

⁴³ Ebû’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü’l-Cezeri, *en-Neşr fi’l-kırâati’l-aşr* (Beyrut : Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye) (Erişim 04 Ocak 2024), 2/31-32.

⁴⁴ İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 1/9.

⁴⁵ Abrurrahman Çetin, *Kuran-ı Kerîm’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 221.

görülmektedir.⁴⁶ Bu, yedi kıraat dışında başka kıraatlerin de mevcut olduğunu göstermektedir. İbn ü'l-Cezerî yedi kıraate Ebû Ca'fer (ö. 132/749), Ya'kûb (ö. 205/820) ve Halef (ö. 229/843) kıraatlerini ekleyerek on kıraatı bir araya getirmiştir.⁴⁷

İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırââtî'l-Aşr* adlı eserinde, bu üç kıraatin de yedi kıraat gibi meşhur ve sahih olduğunu belirtmiş ve böylece on kıraat, Müslümanlar arasında kabul görmüş ve yaygınlaşmıştır.⁴⁸

“Kıraatların bugünkü Durumu: Bugün, gerek Kıraat-ı Seb'a (Yedi Kıraat) ve gerek Kıraat-ı Aşera (On Kıraat) ilim olarak tatbik edilmekte ve okutulmaktadır. Müslüman halk arasında okunan kıraatlar ise şunlardır: Asım kıraatı Hafs rivayeti, Müslümanların büyük çoğunluğunun kıraatidir. Türkiye, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Irak, Pakistan, İran, Hindistan, Afganistan vs. ülkelerin kıraatıdır.

Nâfi kıraatı Kalun rivayeti: Libya ile Mısır ve Tunus'un bazı bölgelerinde okunmaktadır. Nâfi kıraatı Verş rivayeti: Cezayir ve Fas'ın tamamıyla Tunus ve Mısır'ın bazı bölgelerinde okunmaktadır. Ebû Amr kıraatı: Sudanlıların bir bölümü tarafından okunmaktadır”.⁴⁹

Buraya kadar olan bölümde Resûlullâh'tan, kıraat imamlarına kadar, kıraat ilminin tarihi sürecini kısaca ele almaya çalıştık. Şimdi ise günümüze kadar eğitim ve öğretimine devam edilen kıraat imamlarını kısaca tanımaya çalışalım.

1.2.2.1. Kıraat İmamları

Mazhari Tefsirinde ayetlerin açıklamalarında sıkça geçen “Kıraat-i Aşere” (On Kıraat) sahibi imamlar ile onlardan bu kıraatleri nakleden meşhur ikişer râvilerinin isimlerine yer vermeye çalışacağız. İlk önce Nâfi en son da Halef'ten bahsedilmiştir.

Bu imamlar, raviler ve tariklerle ilgili İbn ü'l-Cezerî, *Tayyibe*'nin Mukaddime'sinde şöyle demektedir:

1 وَمِنْهُمْ عَشْرٌ شُمُوسٌ ظَهَرَا صَيَاؤُهُمْ فِي الْأَنَامِ انْتَشَرَا

2 حَتَّى اسْتَمَدَّ نُورُ كُلِّ بَدْرٍ مِنْهُمْ وَعَنْهُمْ كُلُّ نَحْمٍ دُرِّي

⁴⁶ Bedreddin Muhammed b. Abdillâh Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Mektebetü Dâri't-türâs, 1957), 329; bk. Akkuş, *et-Tahrîr Ve't-Tenvîr*, 21.

⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/43-45.

⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/45; bk. Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatler*, 221.

⁴⁹ Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatler*, 222.

3 وَهَذِهِ الرُّوَاةُ عَنْهُمْ طَرُقٌ أَصَحُّهَا فِي نَشْرِنَا يُحَقِّقُ
4 بِاثْنَيْنِ فِي اثْنَيْنِ وَإِلَّا أَرْبَعُ فَهِيَ زُهَا أَلْفِ طَرِيقٍ تَجْمَعُ

1. O kıraat imamlarından on tanesi vardır ki, (onlar) halk arasında ışığı ortaya çıkan ve yayılan güneşler gibidir.

2. Hatta ondan ona, o güneşlerin nuru uzamış, ay ve yıldızlara parıltısı ulaşmıştır.

3. Şu ravilerin onlardan kıraat alan tarikleri vardır. O tariklerin en sahih olanları Neşr-i Kebir’imizde tafsilatıyla anlatılmıştır.

4. İki de iki vardır (yani her râvinin iki tariki, her tarikin de iki tariki daha vardır). Ancak dört ravi ki, onlarda bu kural geçerli değildir tarikler takriben bine yaklaşıp.⁵⁰

Tablo 1.1. Meşhur on imam beldeleri ve ikişer râvîsi ile şöyledir:

Kıraat İmamı	Mensûb Olduğu Şehir	I.Râvî	II. Ravî	Rumûz
1. Nafî	Medine	Kâlûn	Verş	أبج
2. İbn Kesîr	Mekke	Bezzî	Kunbul	دهز
3. Ebû Amr	Basra	Dûrî	Sûsî	حطى
4. İbn Âmir	Şam	Hişâm	İbn Zekvân	كلم
5. Âsım	Küfe	Ebû Bekir Şu’be	Hafs	نصع
6. Hamza	Küfe	Halef	Hallâd	فضق
7. Kisâî	Küfe	Ebû’l-Hâris	Dûrî	رست
8. Ebû Ca’fer	Medine	İsa İbn Verdân	İbn Cemmâz	جع-عى-جم
9. Yakûb	Basra	Ruveys	Ravh	يخ-يس-حه
10. Halef ul-Âşir	Küfe	İshak	İdris	خل-سح-سه

Bölgelerin isimleri ile kastedilen imamlar şöyle katagorize edilebilir:

Haremeynliler: Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Ca’fer.

⁵⁰ Şemsüddin Ebu’l-Hayr İbnü’l-Cezerî, *Tayyibetü’n-neşr fi’l-kıraati’l-aşr*, thk. Muhammed Temim ez-Zağbî (Daru’l-Hedy, 1994), 36; bk. Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, 462.

Ehl-i Medine: Nâfi, Ebû Ca'fer.

Kufeliler: Âsım, Hamza, Kisâî, Halef'ul-Âşır.

Ehl-i Şam: İbn Âmir .

Ehl-i Basra: Ebû Amr, Ya'kûp.

1) Nâfi

Birinci kıraat imamı olan Nâfi'nin (ö. 169/785) asıl ismi Ebû Ruveyym Nâfi b. Abdîrrahman b. Ebi Nuaym el-Leysi'dir. Medine Kıraat İmamıdır. Kıraattaki silsilesi;

Hiz. Peygamber, Ubeyy b. Kâb, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ayyaş, Yezid b. Ka'kâ el-A'rac, Ebû Ca'fer Müslim b. Cündeb, Nâfi'dir. Nâfinin öne çıkan iki ravisi ise Kâlûn⁵¹ (Ebû Mûsa İsa b. Mina b. Verdan ö. 220/835) ve Verş⁵² (Ebû Said Osman b. Said b. Abdillâh el-Mısri ö. 197/812)'dir.⁵³

2) İbn Kesîr (ö. 120/738)

İkinci kıraat imamı olan İbn Kesîr'in (ö. 120/738) asıl ismi Abdullâh İbn Kesîr'dir. Mekke kıraat imamıdır. Tâbiîn neslinden olan İbn Kesîr'in kıraatında üç silsile vardır. Bunların ilki, şöyledir: İbn Kesîr kıraatını Abdullah b. Sâib'den o da Ubeyy b. Ka'b'dan o da Ömer b. Hattâb'dan almıştır. Onlar da Hz. Peygamber'den almışlardır. İbn Kesîr'in öne çıkan iki râvisi ise el-Bezzî⁵⁴ (Ahmed b. Muhammed-ö. 250/864) ve Kunbûl⁵⁵ (Muhammed b. Abdîrrahman ö. 291/903)'dür.⁵⁶

3) Ebû Amr

Üçüncü kıraat imamının asıl ismi Ebû Amr Zebban b. el-Ala b. Ammar el-Mazini el-Basri'dir (ö. 154/771). Basra kıraat imamıdır. Tâbiîn neslinden olan Ebû Amr Kıraatını; Mücahid b. Cebr, İkrime, Ata b. Ebi Rebah, Said b. Cübeyr, İbn Kesir, İbn Muhaysın, el-A'rac, Ebû Ca'fer, Şeybe b. Nisah, Hasan Basri, Yahya b.

⁵¹ Çetin, *yedi Harf ve Kıraatler*, 238; bk. Tayyar Altıkulaç, "Kâlûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2001).

⁵² Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatler*, 239.

⁵³ Çetin, *yedi Harf ve Kıraatler*, 238; bk. Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî İbn Mücahid, *es-Seb'a fi'l-Kıraât* (Kahire: daru'l-Maarif, 1707), 54; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi-l kibâr ale't-tabakati ve'l-âsâr*, çev. Tayyar Altıkulaç (İstanbul: İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 1995), 107.

⁵⁴ Çetin, *yedi Harf ve Kıraatler*, 240; bk. Tayyar Altıkulaç, "Bezzî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992).

⁵⁵ Tayyar Altıkulaç, "Kunbul", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2002), 26/375.

⁵⁶ Tayyar Altıkulaç, "İbn Kesîr, Ebû Ma'bed", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1999); bk. Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, 86.

Ya'mer, Nasr b. Asım, Abdullah b. Ebi İshak'dan; bunlar da Osman b. Affan, Ali b. Ebi Talib, Übeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sabit ve Ebû Musa el-Eş'ari'den bunlar da Hz. Peygamber'den almıştır.⁵⁷ Ebû Amr'ın öne çıkan iki râvisi ise Dûrî⁵⁸ (Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdilaziz el-Ezdi ed-Dûrî ö. 248/862) ve Sûsî⁵⁹ asıl adı (Ebû Şuayb Sâlih b. Ziyâd b. Abdillâh es-Sûsî (ö. 261/874)'dir.⁶⁰

4) İbn Âmir

Dördüncü kıraat imamı olan İbn Âmir'in (ö. 118/736) asıl ismi Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezid el-Yahsubi'dir. Tâbiîn neslinden olan İbn Âmir Kıraatını; Muğîre b. Ebî Şihab'dan, o da Osman b. Affân'dan; ayrıca Ebû'd-Derda'dan bu ikisi de Hz. Peygamber'den almıştır.

İbn Âmir'in öne çıkan iki râvisi ise Hişâm⁶¹ (Ebû'l-Velid Hişâm b. Ammar b. Nusayr ed-Dimaşki (ö. 245/859) ve İbn Zekvân⁶² (Ebû Amr Abdullah b. Ahmed b. Beşir b. Zekvân ed-Dimaşki ö. 242/857)'dir.⁶³

5) Âsım

Beşinci kıraat imamı Âsım'ın (ö. 127/745) asıl ismi Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necid Behdele el-Esedî el-Kûfî'dir. Tabiîn neslinden olup, Ebû Abdurrahman es-Sülemi'den Hz. Ali'nin kıraatını, Zirr b. Hubeyş'ten de İbn Mes'ud'un kıraatını almıştır. Onlar da Peygamber'den almışlardır. Âsımın öne çıkan iki râvisi Ebû Bekr Şu'be⁶⁴ (Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el-Kûfî (ö. 193/809) ve Hafs⁶⁵ (Ebû Ömer Hafs b. Süleyman b. el-Muğîre el-Esedî (ö. 180/796)'dir.⁶⁶

⁵⁷ Çetin, *yedi Harf ve Kıraatler*, 241; bk. Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin İbn Mehran, *el - Mabsut fi'l - Kıraati'l - Aşr* (Dimeşk: Darü'l-Fikr, 1980), 28; Ebû Amr Osman b Saîd b Osman el-Ümevi Dâni, *Câmiu'l-beyân fi'l-kıra'âti's-seb'i'l-meşhûra* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 17.

⁵⁸ Tayyar Altıkulaç, "Dûrî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1994), 10/5-6.

⁵⁹ Tayyar Altıkulaç, "Sûsî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2009), 37/576.

⁶⁰ Tayyar Altıkulaç, "Ebû Amr b. Alâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/94-96; bk. İbn Mehran, *Mabsut*, 20; Zerkeşî, *el-Burhân*, 327; Çetin, *yedi Harf ve Kıraatler*, 241; Abdulhamit Birişik, "Kıraat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2022), 25/120; Akkuş, *Et-Tahrîr Ve't-Tenvîr*, 20.

⁶¹ Çetin, *yedi Harf ve Kıraatler*, 143; bk. Tayyar Altıkulaç, "Hişâm b. Ammâr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1998), 18/151.

⁶² Çetin, *yedi Harf ve Kıraatler*, 244; bk. Tayyar Altıkulaç, "İbn Zekvân, Ebû Amr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1999), 20/462; İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/1142.

⁶³ Tayyar Altıkulaç, "İbn Âmir", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1999); bk. İbn Mehran, *Mabsut*, 38; Dâni, *Câmiu'l-beyân*, 17; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, 82; İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/135.

⁶⁴ Altıkulaç, "Hişâm", 18/151; bk. Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, 1/92.

6) Hamza

Altıncı kıraat imamı Hamza'nın (ö. 156/773) asıl adı Ebû Umare Hamza b. Habib b. Umare ez-Zeyyat el-Kûfi'dir. İbn ü'n-Nedîm, Hamza b. Habîb'i İslam Dönemi şairleri arasında zikretmekte ve kıraat ile birlikte fıkıhla da uğraştığını kaydetmektedir.⁶⁷ Tabî'n neslinden olup, kıraatında iki silsile vardır. Bunlardan ilki, şöyledir: el-A'meş ve Yahya b. Vessab kanalıyla Alkame, Esved b. Yezid, Ubeyd b. Nudayle, Zirr b. Hubeyş ve Ebû Abdurrahman es-Sülemi'den, bunlar kanalıyla da Osman b. Affan'dan, Ali b. Ebî Talib'den ve Abdullah b. Mes'ûd'dan almıştır. Onlar da Hz. Peygamber'den almışlardır. Hamza'nın öne çıkan iki râvisi ise Halef⁶⁸ (Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb el-Esedî (ö. 229/844) ve Hallâd⁶⁹ (Ebû isa Hallâd b. Halid eş-Şeybânî (ö. 220/835)'dir.⁷⁰

7) Kisâî

Yedinci kıraat imamı Kisâî'nin (ö. 189/805) asıl adı Ebü'l-Hasen Ali b. Hamza b. Abdullah el-Kisâî'dir. Kıraatında iki silsile vardır. ilki Hamza b. Habîb ez-Zeyyât'tan okuduğu için onunla silsilesi aynıdır. İkincisi İbn Ebî Leyla ve Ebû Hayve Şüreyh b. Yezîd kanalıyla da kıraat almıştır.⁷¹ Böylece onun kıraatı da Osman b. Affân, Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd, Übeyy b. Ka'b ve Muâz b. Cebel kanalıyla Peygamberimize ulaşmaktadır. Kisâî'nin öne çıkan iki râvisi ise, Ebü'l-Hâris⁷² (Ebü'l-Hâris el-Leys b. Hâlid el-Bağdâdî (ö. 240/854) ve ed-Dûrî⁷³ (Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdilaziz el-Ezdi ed-Dûrî (ö. 248/862)'dir.⁷⁴

⁶⁵ Çetin, *yedi Harf ve Kıraatler*, 246; bk. Tayyar Altıkulaç, "Hafs b. Süleyman", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1997), 15/118-119.

⁶⁶ Mehmet Ali Sarı, "Âsım b. Behdele", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/475-476; bk. İbn Mehran, *Mebhut*, 53; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, 88; Zerkeşî, *el-Burhân*, 328; İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/1/146.

⁶⁷ İbrahim Ramazan İbnü'n-Nedîm, "*el-Fihrist*" (Beyrut: Daru'l-Marife, 1997), 48.

⁶⁸ Tayyar Altıkulaç, "Halef b. Hişâm", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1997), 15/237-238.

⁶⁹ Çetin, *yedi Harf ve Kıraatler*, 249; bk. Tayyar Altıkulaç, "Hallâd b. Hâlid", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1997), 15/381.

⁷⁰ Çetin, *yedi Harf ve Kıraatler*, 248; bk. İbn Mehran, *Mebhut*, 58; Dâni, *Câmiu'l-beyân*, 18; Zerkeşî, *el-Burhân*, 328.

⁷¹ İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/172.

⁷² Tayyar Altıkulaç, "Ebu'l-Hâris", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1994), 10/322.

⁷³ Altıkulaç, "Dûrî".

⁷⁴ Tayyar Altıkulaç, "Kisâî, Ali b. Hamza", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2002), 26/69-70.

8) Ebû Ca'fer

Sekizinci kıraat imamı Ebû Ca'fer'in (ö. 130/747-48) asıl adı Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka' el-Mahzûmî el-Medenî'dir. Medine kıraat imamıdır. Tabîîn neslinden olup, kıraatında üç silsile vardır. Bunların ilki, şöyledir: Abdullah b. Ayyaş b. Ebî Rebîa, Abdullah b. Abbas ve Ebû Hüreyre'den bu üçü de Übeyy b. Ka'b'dan o da Hz. Peygamber'den almıştır.⁷⁵ Ebû Ca'fer'in öne çıkan iki râvisi ise, Îsâ b. Verdan⁷⁶ (Ebû'l-Haris Îsa b. Verdan el-Medeni (ö. 160/776) ve Süleyman b. Cemmaz⁷⁷ (Ebû'l-Haris Îsa b. Verdan el-Medeni (ö. 160/776)'dır.⁷⁸

9) Ya'kûb

Dokuzuncu kıraat imamı Ya'kûb'un (ö. 205/821) asıl adı Ebû Muhammed Ya'kûb b. İshak b. Zeyd el-Hadramî'dir. Basra kıraat imamıdır. Önemli simalardan Kur'ân okumuş, kıraatını; Ebû'l-Münzir Sellam b. Süleyman, Şihab b. Şerife, Ebû Yahya Mehdi b. Meymun ve Ebû'l-Eşheb Ca'fer b. Hayyan'dan; bunlar da Hasan Basri, Ebû'l-Esved ed-Düeli, Yahya b. Ya'mer, Nasr b. Âsım ve Ebû'l-Aliye'den kıraat almış; bunlar da Ali b. Ebi Talib'den, Ebû Mûsa el-Eş'arî'den ve Übeyy b. Ka'b'dan, onlar da Hz. Peygamber'den almışlardır. Ya'kûb'un öne çıkan iki râvisi ise, Ruveys⁷⁹ (Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Mütevekkil el-Lü'lûî el-Basrî (ö. 238/852) ve Ravh⁸⁰ (Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Mütevekkil el-Lü'lûî el-Basrî (ö. 238/852)'dir.⁸¹

10) Halefü'l-Âşir

Onuncu kıraat imamı olan Halefü'l-Âşir'in (ö. 229/844) asıl adı Ebû Muhammed Halef b. Hişam b. Sa'leb el-Esedi'dir. Kûfe kıraat imamıdır. Kendisi hem Hamza'nın ravisi, hem de Kıraat İmamlarının onuncusu olarak kabul edilmiştir. Kıraatını; Süleym b. İsa kanalıyla İmam Hamza'dan; Ya'kûb b. Muhammed b. Halife el-A'sa ve Yahya b. Adem kanallarıyla Ebû Bekr Şu'be, onun kanalıyla da

⁷⁵ İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/178.

⁷⁶ Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatler*, 252.

⁷⁷ Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatler*, 252.

⁷⁸ Tayyar Altıkulaç, "Ebû Ca'fer el-Kârî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1994), 10/116.

⁷⁹ Tayyar Altıkulaç, "Ruveys", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2008), 35/274.

⁸⁰ Tayyar Altıkulaç, "Ravh b. Abdulmumin", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2007), 34/472.

⁸¹ Çetin, *yedi Harf ve Kıraatler*, 253; bk. Tayyar Altıkulaç, "Ya'kûb el-Hadramî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2013), 43/282-284; bk. İbn Mehran, *Mebut*, 77; İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/180.

İmam Âsım'dan; İshak b. Muhammed el-Müseyyebi kanalıyla da İmam Nafi'den almış, böylece muttasıl olarak Peygamberimize ulaşmıştır.⁸² Halef'in öne çıkan iki râvisi ise, İshâk⁸³ (Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Osmân el-Verrâk el-Mervezî (ö. 286/899) ve İdrîs⁸⁴ (Ebû'l-Hasen İdrîs b. Abdilkerîm el-Haddâd el-Bağdâdî (ö. 292/905)'dir.⁸⁵

1.2.2.2 Bazı Kıraat Kavramları

İbdâl (ابدال) : “Lügatte değiştirmek, bir şeyi başkasının yerine koymak anlamına gelir. Bazı harfleri bazı harflerin yerine koymaya da ibdal denir. İstilahta sakın bir hemzeyi, makablinin harekesi cinsinden bir harf-i medde çevirmektir. Eğer hareke zamme ise, hemze'yi vâv'a, kesre ise ya'ya fetha ise elif'e tebdil edilir. Bunu Vakf ve vasl halinde Verş (ö. 197/812), es-Sûsî (ö. 261/874), Ebû Cafer (ö. 138/750) yapar. Yalnız Vakf halinde ise Hamza (ö. 156/773) yapar.”⁸⁶

İhtilâs (اختلاس) : الخلس “kelimesi bir şeyi elden kapmak, beyaz ile siyahı karıştırmak anlamlarına gelir. Aynı kökten gelen الإختلاس kelimesi çabuk kapmak anlamına da gelir. İstilah manası ise; a) Harfin harekesini hafif bir ses ile okumaya denir. b) Harekenin ekserisini telaffuz etmektir. c) Harekenin üçte ikisini nutkedip üçte birini terk etmeye denir.”⁸⁷ Kinâye ha'sı denilen müfred müzekker gaib zamirini silasız/uzatmasız olarak hareke ile okumaktır. Mesela (فيه) gibi.⁸⁸

Hulf (خلف) : “Lügatte geçmişte olanı yalanlamak, aksini söylemek, ahdi bozmak manasındadır. Kıraat ıstılahında ise, imam veya râvinin kendi kırâat veya rivâyetinin dışında diğer râvilere muvafakat ettiği ikinci vech, kırâat ıstılahında “hulf” ile tâbir olunur. Bu durumda imam veya râvinin münferiden veya bir iki imam ve ravi ile muvafakat ettiği ilk ihtilaf onun ilk vechi, kurrânın çoğuna muvafakat ettiği ikinci ihtilafı ise o râvinin veya imamın hulfu diye tesmiye edilir. Meselâ, Kâlûn cemi' zamirlerini İbn Kesîr ve Ebû Cafer gibi sıla (هم - هموا - كم - كمو -)

⁸² İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/191.

⁸³ Tayyar Altıkulaç, “Verrâk, İshak b. İbrâhîm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2013), 43/61.

⁸⁴ Tayyar Altıkulaç, “İdrîs b. Abdülkerîm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2000), 21/484.

⁸⁵ Altıkulaç, “Halef”; bk. Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâ*, 208.

⁸⁶ Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020), 84; bk. Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2018), 18-19; Sirâceddin Öztoprak, *Kur'ân Kıraatı* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), 61.

⁸⁷ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 90; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 22; Öztoprak, *Kur'ân Kıraatı*, 61.

⁸⁸ Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 22.

şeklinde okuduğu halde daha sonra adem-i sıla ile (هم- كم) şeklinde tekrar okur ki buna hulf denir.”⁸⁹

İdğâm (ادغام) : “Lügat mânâsı bir şeyi diğerine ve bir harfi diğer bir harfin içine koymak anlamlarına gelir. Ayrıca bir şeyi kaplamak, atın ağzına gem vurmak ve yüzü karatmak anlamına da gelen idğâm, ıstılahta iki harfi şeddeli olarak ikinci harf gibi bir harf şeklinde telaffuz etmektir. Ayrıca birbirine eş veya birbirine yakın veyahut ayrı cinsten olan iki harfi birbirine katmaktır, diye de tarif olunur.”⁹⁰

İskât (اسقاط) : “Lügatte indirmek, harfi düşürmek mânâlarıdır. Düşürme, düşürülme ve yok etme anlamlarına da gelmektedir. Kıraat ıstılahında iskât, bir harfi tamamen kaldırmak, düşürmek mânâsına kullanılmıştır. Vakf halinde “السفهاء” kelimesinin sonundaki hemzenin düşürülmesi gibi. Vasl olunan iki kelimedede, iki sâkin bir araya gelir ve birinci sakin harf-i med (med harfi) ise iskât olunur, yani telaffuzdan düşer. Meselâ جنى الجنتين، الذي استوقد، و عملوا الصالحات örneklerinde görüldüğü üzere (وعملوا) kelimesinin vav’ı, (الذي) kelimesinin ya’sı ve (جنى) kelimesinin elif’i (إ) telaffuzdan düşmüştür.”⁹¹

İskân (اسكان) : “Lügatte harfi üç harekeden uzaklaştırmaktır. Bir kelimedede vakf, onun son harfini sâkin kılmaktır. Zîrâ vakfın mânâsı terk etmektir. Kelimenin son harfini iskân ederek vakf yapan okuyucu, onu harekeden uzaklaştırmak suretiyle istirahat imkânına kavuşmuş olur.”⁹²

İşmâm (الإشمام) : شم “kelimesi koklama duygusuna denir. Bu kelime (الإشمام) bir kimseye bir şeyi koklatmak anlamındadır. İstilah mânâsı ise harekeyi sessizce işaretten ibarettir. Bu ancak harfin sükûnundan sonra olabilir. Harfe ez-zammetu (الضمة) ve el-kesretü (الكرة) koklatmaktır. İşmam ravm’dan daha azdır. İşmâm zayıf olduğu için hareke sayılmaz. İşmâm olan harf ya sakindir veya sakin gibidir. Bu hususta çeşitli tarifler vardır. Bunlardan birkaçını sıralamakta fayda görüyoruz.

⁸⁹ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 79; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 108; Öztoprak, *Kur’ân Kıraatı*, 61.

⁹⁰ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 85; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 35; Öztoprak, *Kur’ân Kıraatı*, 61.

⁹¹ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 93-94; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 41; Öztoprak, *Kur’ân Kıraatı*, 61.

⁹² Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 93; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 41; Öztoprak, *Kur’ân Kıraatı*, 61.

1. “Harekeyi göstermek için sessiz olarak dudakları ötrelemektir. Harekeyi hareke ile sâkin arasında gizlemektir. لا تأمنا keliminde olduğu gibi. Bu işmâm Ebû Ca’fer dışındaki bütün imamlara göredir.”

2. “Harfi diğer bir harfe karıştırmaktır. الصاد kelimesindeki الصراط mahrecinin الزاء harfinin mahrecine karışması gibi bu da işmâm edenler içindir. الصراط kelimesini ister marife olsun ister nekre olsun, Halef işmâm ile okur. Hallad (ö. 220/835) lââm-ı tarifli olan yerlerde işmâm yapar.”

3. “Harekeyi diğer bir harekeye karıştırmaktır. قيل kelimesindeki kesreyi zammeye karıştırmak gibi. Burada İşmâm yapanlar Hişâm (ö. 245/859), Kisâî (ö. 189/809) ve Ruveys’tir (ö. 238/852).”

4. الإشمام أن تضم شفقتك بعد الإسكان إشارة إلى الضم “Sükûndan sonra, zamme (ötre) harekeye işaret ederek dudaklarını ileriye doğru ötreleyerek (yapılan) işmâmdır.” şeklinde de tarif edilir. İşmâm yalnız zammeye mahsustur. İşmamın yapılış şekline gelince şöyle tarif edilebilir: Sonunda ötre bulunan bir kelimeyi işmâm ile okumak isteyen kimse, önce o kelimeyi kasr veya tavassut veyahut da tul ile kelimenin sonunu sâkin kılarak okur ve hemen sonra da kelimenin sonunda bulunan ötre harekeye dudaklarıyla işaret eder. İşte kelimenin sonundaki ötre harekeye dudaklarımızla yaptığımız bu işarete işmâm denir. İşmâm sessiz olarak yalnız dudakların işaretiyle yapıldığı için, sükûndan sayılmış ve işmâmlı okumak, sebab-i meddin zaîl olmasını gerektiren bir âmil olarak kabul edilmemiştir. Bundan dolayı kasr ile okunabildiği gibi tavassut ve tul ile de okunması câiz görülmüştür.”

“İshmâm, dudaklarla yapılan bir iş olduğu için bunu ancak görenler anlayabilir. Bundan dolayı işmâmın gözü gören fakat kulakları duymayan sağırlara mahsus olduğu da söylenmektedir.”⁹³

İmâle (امالة) : الميل “kelimesi bir şeye yönelmek, bir tarafa çekmek mânâlarına gelir. Aynı kökten gelen (الإمالة) kelimesi bir şeyi bir tarafa doğru eğmek anlamına gelir. İstilah mânâsı ise; a) Fethâyı kesreye doğru, elif (الألف) harfini de ya (الياء) harfine doğru eğmektir. b) الإمالة أن تتحو بالفتحة نحو الكسرة و بالألف نحو الياء

⁹³ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 97-98; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 43-45; Öztoprak, *Kur’ân Kırâatı*, 62.

harfini ya (الياء) harfine fethayı da kesreye yaklaştırmaktır. Kurrâdan Hamza, Kisâi ve Halef'in kırâatları böyledir.”⁹⁴

Beyne (بين) : “Kırâat ilmi istilâhlarındandır. “Beyne'l-feth ve'l-imâle” ifadesinin kısaltılmış şeklidir. Harfin fethasını, fetha hareke ile kesra arasında, -fethaya daha yakın- yahut elifi ya'ya biraz meylettirerek okumak şeklinde tarif edilmiştir. Beyne'ye Taklil (ve İmâle-i suğra) da denilmiştir.”⁹⁵

İşba' (الإشباع) : “Sözlükte açlığın zıttı (ضدّ الجوع) olarak tarif edilen işba' (الإشباع) doymak, doyurmak, dolu olmak, bir şeyi tam olarak yapmak” gibi anlamlara gelmektedir.

“Bir şeyin tam olarak hakkının verilmesini ve son limitine kadar uzatılmasını ifade eden işbâ' kelimesi, kıraat ilminde bağlamına ve kıraat âlimlerinin yaklaşımına göre birbirinden farklı anlamlarda kullanılan çok fonksiyonlu kavramlardan biridir. Bu bağlamda fer'î medleri uzatmak, harekede ziyade yapmak, müfred müzekker ğâib zamirini (hâü'l-kinâye) uzatarak okumak, hareketleri niteliklerine uygun bir şekilde tam olarak okumak (itmâm) ve hemzenin uzatılarak/doyurularak okunması (işbâ'u'l-hemze) gibi muhtelif manalara muhtevidir.”⁹⁶ Meselâ لروف kelimesindeki hemzeyi bütün kurrâ işba' ile okudukları halde Ebû Amr ile Âsım'ın ilk râvisi Ebû Bekr Şu'be (ö. 190/805) adem-i işba' vechini tercih etmişlerdir.”⁹⁷

Teshîl (تسهيل) : السهل “kelimesi kolaylık anlamına gelir. İstilahta ise الهمزة harfini kendisi ile yine kendi harekesinden olan harfin mahreci arasına koymaktır. سنل kelimesinde olduğu gibi. Sarf ilminde ise hemze-i muhaffefeye teshîl adı verildiğini müşahade etmekteyiz.”

Hemze-i müsehhele üç kısma ayrılır:

1. الهمزة “Harfî ile الألف arasında olur. أعمي ayetinde olduğu gibi. Burada teshîl yapanlar Verş, İbn Kesîr, İbn Zekvân, Hafs ve Ruveys'tir. Bu kelimedeki ikinci الهمزة harfini hemze ile harekesi cinsi olan الألف harfî arasında العاء sesi olmayacak bir şekilde telaffuz etmelidir.”

⁹⁴ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 91; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 52-53; Öztoprak, *Kur'ân Kıraatı*, 62.

⁹⁵ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 51; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 86; Öztoprak, *Kur'ân Kıraatı*, 62.

⁹⁶ Emrullah Tuncel, “Kur'ân Tilavetinde Ve Kıraat İlminde İşbâ'”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2023), 848-872.

⁹⁷ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 97; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 42.

2. “Hemze ile ya (ى) harfî arasında olur. (أأنكم) kelimesinde olduğu gibi.”

3. “Hemze ile vâv arasında olur. أو نبكم kelimesinde olduğu gibi. Burada Verş İbn Kesîr, Ruveys teshil ile okur. Ebû Amr ise, önce tahkik, sonra teshîl ile okur.”⁹⁸

Tefhîm (تفخيم) : “Lügatte bir şeyi büyükmek ve kalın yapmak mânâsına gelir. Tecvîd ıstılahında ise tefhîm harflerini okurken dilin kökünün üst damağa kalkması sebebiyle harfe bir kalınlık gelmesi ve ağzın içinin ses ile dolmasına denir. Daha açık bir tarifile tefhîm, harfî kalın okumaya derler. Tefhîm, tecsîm, tesmîn, tağlîz aynı mânâda kullanılırlar. Ancak tağlîz lâm harfî için, tefhîm ise râ harfî için kullanılır.”⁹⁹

Terkik (ترقيق) : “Sözü güzelleştirmek, bir şeyi zayıflatmak mânâlarına gelir. İstılahta ise, terkîk harflerini ince okumaya derler. Terkîk harflerini okurken, dilin kökünü üst çeneye kaldırmadan aşağıda tutup, harfin zâtına bir incelik gelmesi, harfin sesiyle ağız içinin dolmaması ve neticede harfin incelmesidir. Terkîk sıfatı zayıf bir sıfattır. Harfleri de tefhîm harflerinin dışında kalan harflerdir.”¹⁰⁰

Ravm (روم) : “Lügatte talep etmek, istemek mânâsına gelir. Tecvîd ıstılahında ravm, harekeyi hafif bir sesle okumaktan ibârettir.”

“Ravm’ın tatbikatına gelince, ravm yapılacak kelimenin sonunu okurken sesi, çoğu gidinceye kadar üçte iki nisbetinde zayıflatmaktır. Geri kalan üçte bir sesle kelimenin son harekesi olan esre veya ötre yi okumakla olur. Yalnız bu hareke kâmil bir hareke olmayıp, harekenin bir cüz’ü olmalıdır. Şayet okuyan kimse yalnız başına okuyorsa ve dinleyen de yoksa bunlara ihtiyaç kalmaz.”

“Ravm ve işmâm te’nîs ta’sında, cem’i mîm’inde ve ârızî harekede câiz değildir.”

“Harekede sesi zayıflatmak hususunda ravm ile ihtilas (الاختلاس) birbirlerine benzerler. Böyle olmakla beraber aralarında şu farklar vardır.”

1. Ravm’da harekenin çok azı, ihtilasta ise üçte ikisi kalır.

2. Ravm vakf haline ve kelimenin sonuna mahsustur. İhtilas ise vasl haline mahsus olup kelimenin sonunda da ortasında da olabilir.

⁹⁸ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 164; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 79-80; Öztoprak, *Kur’ân Kırâatı*, 62.

⁹⁹ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 160; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 84; Öztoprak, *Kur’ân Kırâatı*, 63.

¹⁰⁰ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 163; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 78; Öztoprak, *Kur’ân Kırâatı*, 63.

3. Ravm, fethada yoktur. İhtilas ise her üç harekede olabilir.

Ravm ile işmâm arasındaki fark da şöyle özetlenebilir:

1. Kör olanlar ravmı duyarlar, işmâmı göremezler. Dolayısıyla ravm, bir bakıma körlere aittir.

2. Ravm kelimelerin sonunda vaki olduğu halde, işmâm kelimenin başında, ortasında ve sonunda bulunabilir.

3. İşmâm sâkinlerde ve harekelilerde olur. Ravm ise kelimenin vakf halinde câizdir.

4. Ravm ile tam idğâm mümkün olmadığı halde, işmâm ile mümkündür.¹⁰¹

Sekte (سكته) : السكته kelimesi susmak, sözü kesmek, sönmek anlamlarına gelir. Tecvîd ıstılâhında ise “Nefes almaksızın sesi kesmeğe derler.”

السكته قطع الصوت بغير التنفس

“Sekte, sesi nefes almaksızın âdet olarak vakf zamanından daha kısa bir müddet kesmekten ibarettir.”¹⁰²

Sıla (صله) : “Lügatte ulaşmak, geçmek, yetişmek anlamlarına gelir. Kıraat ıstılâhında ise sâkin cemî mimlerini, vasl halinde zammeli ve vâv-ı mukaddere ile med ederek okumaktır. Bu nevi okuyuş, ancak vasl haline mahsustur. Vakf halinde cemî mimi sakin okunur. Ayrıca makabli sakin, maba’ di harekeli hâ-i zamîrin, bazen vâv-ı mukaddere, bazen de sıla tabir olunur.”¹⁰³

Kat’ (قطع): “Lügatte kesmek, geçmek, susturmak ve ayırmak mânâlarına gelir. Kurrâya göre başlı başına okumayı kesmekten ibarettir. Kat’ kıraatı bitirmek gibidir. Kârî’nin tilaveti bitirip kesmesinden ibarettir. Kat’ yaptıktan sonra tekrar okumaya başlandığı zaman istiâze ve besmele ile başlanır. Kat’ ancak âyet başlarında olur. Ayetlerin ortasında olmaz. Çünkü âyet başları başlı başına bir makta’ (kesme) yeridir. Kat’, kârî’in maksadını tahsîl için okumaktan bir an için ayrılmasıdır.”¹⁰⁴

¹⁰¹ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 137-138; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 118-119; Öztoprak, *Kur’ân Kıraatı*, 63.

¹⁰² Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 145; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 129.

¹⁰³ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 147; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 143; Öztoprak, *Kur’ân Kıraatı*, 63.

¹⁰⁴ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 101; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 172-174; Öztoprak, *Kur’ân Kıraatı*, 63.

Nakl (نقل) : “Lügatte sözü nakletmek, bir yerden bir yere taşımak anlamlarına gelir. Bir nesneyi yerinden başka bir yere göçürmektir diye de tarif edilir. İstilah mânâsı ise harekeli hemzenin hazf edilerek, harekesinin kendinden önceki sakin harfe nakledilmesidir. Bunun misalini "الأخرة" kelimesinde görmek mümkündür.”¹⁰⁵

Vasl (وصل) : Lügatte bir şeyi bir şeye bitıştirmek, bir şeyin diğer bir şeye nihâyet bulması demektir. Faslın, zıddıdır. Tecvid ıstılahında ise bir kelimeyi kendisinden sonra gelen kelimeye, sesi ve nefesi kesmeksizin bağlamak suretiyle okumaya denir. Vakf ve kat‘ kelimelerinin zıddı olarak kullanılır. Vasl da esas harekedir.”¹⁰⁶

Vakf (وقف) : Vakf kelimesi lügatte, hapsetmek, menetmek, durmak ve durdurmak mânâlarına gelir. İstılahta قطع الصوت مع التنفس “nefesle beraber sesi kesmektir.” Vakf: Kelime üzerinde kırâata tekrar başlamak niyetiyle, adet olduğu şekilde, nefes alacak kadar bir zaman sesi kesmekten ibarettir.¹⁰⁷

Buraya kadar aktarılanlar, kıraat ilminin bütün kavramlarını teşkil etmemektedir. Ancak gerek en önemli kavramlar olmaları gerekse müellifin sıkça kullandığı kavramlar olmaları hasebiyle bu kadarıyla yetiniminin uygun olduğu düşünülmüştür.

¹⁰⁵ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 134; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 218-219.

¹⁰⁶ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 177; bk. Öztoprak, *Kur’ân Kıraatı*, 63-64.

¹⁰⁷ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 172; bk. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 229.

İKİNCİ BÖLÜM

FATİHA, BAKARA VE ÂL-İ İMRÂN SÛRELERİ BAĞLAMINDA ET-TEFSÎRÜ'L-MAZHARÎ'DE KIRAATLER

Bu bölümde Kadı Senâullah'ın meşhur ve en büyük eseri olan *Mazhari Tefsir*'indeki kıraat farklılıklarına yer verilecektir.

2.1. Fâtiha Sûresi

2.1.1. Fâtiha Sûresinin İsimleri

Müellif, Fatiha sûresinin tefsirini yaparken öncelikle sûrenin diğer isimlerine değinmiş, konuya dair nakledilmiş olan bazı rivayetleri de aktarmıştır. Bu bağlamda şu ifadelere yer vermiştir: “Bu sûre, Kur’ân-ı Kerîm kendisiyle başladığı için Fatiha ve Ummu’l-Kur’ân şeklindeki iki isimle isimlendirilmiştir. Ayetlerinin sayısının ittifakla yedi olmasından kaynaklı es-seb’u’l-mesânî (tekrarlanan yedi) diye de anılmıştır.”¹⁰⁸

Müellif, verdiği bu bilgileri İbn Cerîr et-Taberî’den alıntılıdığı bir hadise dayandırmıştır:¹⁰⁹ “İbn Cerir Ebû Hureyre’den, o da Nebi’den (s.a.s.) rivayet ettiğine göre Efendimiz, ‘*O Ummu’l-kitâptır (kitabın anası), Fâtihatü’l-kitaptır (kitabın açılış kısmı), seb’u’l-mesânîdir (yedi tekrarlanan)*’ diye buyurdu.”¹¹⁰

Görüldüğü üzere müellif, Fatihâ sûresinin farklı isimlerini aktarmakla kalmamış, her bir isimlendirmenin nedenini de zikretmiştir. Böylece Fatiha sûresinin diğer isimlerinin zihinde daha kalıcı olmasını sağlamıştır.

Müellif, Fatiha sûresinin isimleri ile ilgili bilgileri kısaca verdikten sonra sûrenin, biri Mekke’de diğeri Medine’de olmak üzere iki defa indirildiği yönünde bir

¹⁰⁸ Muhammed Senâullah el-Osmani el-Mazhari el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî* (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2019), 1/13.

¹⁰⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/13.

¹¹⁰ Bk. Ebû Cafer Muhammed Bin Cerir et-Taberî, *Câmiu’l-beyân an tefsîri âyi’l-Kur’ân* (Kahire: Dâru Hecer, 2001), 14/123.

rivayet bulunduğunu,¹¹¹ fakat sahih görüşe göre Hicr Sûresinden önce Mekke’de indiğini belirtmiştir.¹¹²

2.1.2. Fâtiha Sûresinin Fazileti

Kadı Senâullah, Fâtiha sûresinin faziletini ele alırken cümleye sûrenin her derde deva bir şifa kaynağı olduğunu belirtmekle başlamıştır.¹¹³ Bu hususta da “*Fâtiha her derdin devasıdır*”¹¹⁴ şeklindeki rivayeti aktarmıştır.¹¹⁵

Müellif, Fatiha sûresinin şifa kaynağı olduğu ile ilgili bilgiyi aktardıktan sonra,¹¹⁶ sûrenin fazileti hakkındaki şu rivayetleri nakletmiştir:

1) İshâk b. Râhûye Ali’den (r.a.) naklettiğine göre Nebi (s.a.s.) “Fatihâ arşın altındaki hazineden indirildi” buyurdu.¹¹⁷

2) İbn Abbas dedi ki: “Cebrail, Resûlullah’ın (s.a.s.) yanında oturuyorken başının üstünden bir çatırdama sesi işitti. Cebrail başını kaldırdı ve “Bu gökten açılan bir kapıdır, daha önce hiç açılmamıştı, ilk defa bugün açılıyor” dedi. O kapıdan bir melek indi ve gelip Hz. Peygamber’e şöyle dedi: ‘Ey Muhammed! Müjdeler olsun daha önce hiçbir Peygambere verilmeyen iki nur sana verildi. Bunlar Fâtihatu’l-Kitâb (Fâtiha Sûresi) ile Bakara Sûresi’nin son ayetleridir. Onlardan okuduğun her harfte mutlaka istediğin sana verilir.”¹¹⁸

3) Ebû Hüreyre’den (r.a.) nakille Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: Allah Teala buyurdu ki: “Ben kıraati kulumla kendi aramda iki kısma ayırdım, yarısı bana, yarısı da ona aittir. Kuluma istediği verilmiştir.” Resûlullâh (s.a.s.) dedi ki: Kul “Elhamdulillahi Rabbi’l-âlemin, (Hamd alemlerin Rabbine aittir)” deyince, Aziz ve Celil olan Allah: “Kulum bana hamdetti.” der. Kul “er-Rahmânirrahîm” deyince, Allah: “Kulum bana senada bulundu” der. “Mâliki yevmiddin (din gününün sahibi)” deyince, Allah: “Kulum beni övdü (büyükledi).” der. “İyyâke na’budü ve iyyâke nesta’in (yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım isteriz)” deyince, Allah: “Bu

¹¹¹ Emin Işık, “Fâtiha Sûresi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1995), 12/252.

¹¹² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/13.

¹¹³ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/13.

¹¹⁴ Ebû Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm b. Abdussamed ed-Dârimî, *Sünen’ d-Dârimî* (Riyad: Dâru’l-Muğnî, 2000), 42/122.

¹¹⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/22.

¹¹⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/13.

¹¹⁷ Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celaleddin es-Suyûtî, *Câm’iu’l-ehâdis*, ts., 30/55.

¹¹⁸ Ebû’l-Hasan Müslim ibnu’l-Haccac el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî en-Nîsâbûrî, *Sahîhi Müslim*, thk. Muhammed Fu’âd Aabdu’l-Bâkî (Kahire: Matbaatu İsâ el-Halebî, 1955), 1/554.

ayet benimle kulum arasındadır. Kuluma istediğini verdim” der. “İhdina’s-sırâta’l-müstakîm sırâtallezîne en’amte aleyhim ğayr’il-mağdûbi aleyhim vela’d-dâllîn. (Bizi doğru yola ilet, o yol ki kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoludur, gazaba uğrayanların ve dalalete düşenlerin yoluna değil)” dediği zaman, Allah: “Bunlar kulumundur, kuluma istediği verilmiştir” buyurur.¹¹⁹

4) Saîd b. Ma’lâ’dan rivayetle Kur’ân’daki en büyük sûre “Alemlerin rabbi olan Allah’a hamdolsun” sûresidir.¹²⁰

5) Enes’in rivayetinde Kur’ân’ın en faziletlisi elhamdülillâhi rabbil âlemin sûresidir. Bir başka hadiste: Ebû Süleyman’dan rivayetle: Resûlullah’ın ashabından bazı sahabiler bir gazve sırasında bir adamın hasta olduğunu ve bu hastalığının Ümmü’l-Kur’ân (Fâtiha) ile tedavi ettiler, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem dedi ki o Ümmü’l-Kur’ân’dır o bütün dertlere şifadır.¹²¹

6) Saîd b. Mansur’dan rivayetle: “Biz, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) gönderdiği askeri bir seferde idik. Bir yerde konakladık. Yanımıza bir hizmetçi gelip: Kavmimizin efendisini zehirli bir yılan soktu. Sizde rukye yapan (tedâvi maksadıyla Kur’ân ve dua okuyan) biri var mı? dedi. Bunun üzerine bizden, biri ummu’l-kitap ile rukye yaptı. Adam iyileşti. Rasûlullah’a anlattık. O da şöyle dedi: Sen rukye yapmasını bilir miydin?¹²²

2.1.3. Fâtiha Sûresindeki Kıraat Farklılıkları

Müellif, Fâtiha sûresindeki kıraat farklılığını şu dört yere dikkat çekerek belirtmiştir:

1) Üçüncü Âyet (الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ): Bu ayetteki “الرَّحِيم” kelimesi ile ilgili iki kıraat türü bulunmaktadır. Nâfi, İbn Kesîr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâî, Ebû Cafer, Ya’kûp ve Halef ilgili kelimeyi sonrasındaki “مَلِك” kelimesine idğam etmeksizin okumuşlardır. Ebû Amr, ise “الرَّحِيم” kelimesinin sonunda bulunan “mim” harfini, “مَلِك” kelimesinin başındaki mim harfi ile idğâm ederek söz konusu ayeti (الرَّحِيمُ مَلِك) şeklinde kıraat etmiştir.¹²³

¹¹⁹ Müslim, *Sahîhi Müslim*, 1/296.

¹²⁰ Celâle’d-Dîn es-Suyûtî, *ed-Durru’l-mensûr* (Beyrut: Darü’l-Fikr, ts.), 113.

¹²¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/23.

¹²² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/22-23.

¹²³ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/16; bk. Muhammed Fahd Hârûf, *et-Teshîl li Kırââti’t-Tenzîl mine’ş-Şatbiyyeti ve’d-Durre* (Dimeşk: Darü’l-Beyrûtî, 2012), 1.

2) Dördüncü Âyet (مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ): Bu âyete dair de iki kıraat vechi mevcuttur. Âyetteki ilk kelime Halef,¹²⁴ Âsım, Kisâ ve Ya'kûp kıraatlarında (مَالِك) şeklinde, diğer kıraatlarda (مَلِك) formunda okunmaktadır.¹²⁵

Kadı Senâullah, bu âyet ile ilgili mezkûr kıraat vecihlerini aktardıktan sonra şu ifadelere yer vermiştir: “مَالِك ve الْمَلِك kelimelerinin manası aynıdır. ‘Mâlik’ kelimesi geçim için lazım olan mal anlamındaki ‘milk’in türevi olup sahip manasına gelmektedir. Örneğin مالک الدار cümlesi ‘evin sahibi’ anlamındadır. ‘Melik’ kelimesi ise ev, şehir vb. idare edilip üzerinde tasarrufta bulunulan şeyleri ifade eden ‘mülk’ün türevidir. Melik ve saltanat, Cenab-ı Hakk’ın iki sıfatıdır. İki okunuş mütevatir olduğundan ‘Melik’ formunun ‘Mâlik’ formuna tercih edileceğini söylemek caiz değildir. Nitekim Melik ve Mâlik, muktedir demek olup mecaz dışında Yüce Allah’tan başkası için kullanılmaz.”¹²⁶

3) Altıncı Âyet (إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ): Bu âyetteki “الصِّرَاطَ” kelimesinde bulunan (ص) harfi ile ilgili üç kıraat şekli vardır. Kıraat imamlarının çoğunluğu ilgili harfi herhangi bir değişikliğe uğratmaksızın okumaktadırlar. Nitekim Kureyş lehçesi de böyledir. İbn Kesîr’in râvisi Kunbul ve Ya'kûb'un râvisi Ruveys, ilgili harfi ‘sîn’ (س) okumuştur.¹²⁷ Halef ve Hallâd, söz konusu harfi (ز) ile (ص) arasında (ışmam ile) kıraat etmişlerdir.¹²⁸ Onlara göre الصِّرَاط lafzında ışmam yapılmalı ve (ص)-(ز) arası bir mahreçle okunmalıdır.¹²⁹

4) Yedinci Âyet (صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ): Hamza (صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ) kelimesini (عَلَيْهِمْ) olarak (ة) harfini ötreli okumaktadır.¹³⁰ Diğer kıraat imamları (عَلَيْهِمْ) şeklinde söz konusu harfi esreli kıraat etmektedirler.¹³¹

2.1.4. Fatiha Sûresindeki İlave Mülâhazalar

Bu bölümde ayet numarası vererek müellifin ayetle ilgili ele aldığı kıraat farklılıkları daha önce yerinde zikredildi. Şimdi o ayet dışındaki mülâhazaları ele alınacaktır.

¹²⁴ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Halef de okumaktadır. Bk. Hârûf, *Teshîl*, 1.

¹²⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/16; bk. Hârûf, *Teshîl*, 1.

¹²⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/19.

¹²⁷ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 1.

¹²⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/20.

¹²⁹ Bk. Öztoprak, *Kur'ân Kıraâtı*, 211.

¹³⁰ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 1.

¹³¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/20.

1) Besmele: Medine ve Basra kurrâsı, Ebû Hanife ve diğer Kûfe fakîhleri besmelenin Fâtiha veya diğer sûrelerin bir cüzü olmadığını, sadece hayır ve bereket için başlangıçta okunduğunu savunmuşlardır. Bazıları ise besmelenin Kur'ân'dan olmadığını dahi söylemişlerdir.

Kûfe kıraat imamları Âsım, Hamza ve Kisâf besmelenin Kur'ân'ın bir parçası olduğunu ve sûreleri ayırmak için indirildiğini ifade ederler. Hâkim, sahih olduğunu belirttiği bir rivayette İbn Abbas'tan şöyle nakleder:¹³² “Resûlullah (s.a.s.) besmele inmeden sûrelerin nerede bittiğini bilemezdi.”¹³³

Ebû Davûd da bu hadisi mürsel olarak rivayet etmiş ve mürsel rivayetin daha sahih olduğunu söylemiştir. Muhammed b. Hasan'a besmele hakkında soru sorulduğunda “İki kapak arasındaki her şey Allah'ın kelamıdır” demiştir. Kendisine “Besmele Kur'ân'dan olmasaydı, Kur'ân'ı abartılı bir şekilde tecrit etmeye çalışanlar onu mushaflara yazmazlardı. Tıpkı “âmin” duasını yazmadıkları gibi” denildiğinde ise “Besmelenin Fâtiha'dan olmadığına dair delil, Buhari ve Müslim'in Enes'ten rivayet ettiği şu hadistir: “Resûlullah'ın (s.a.s.), Ebû Bekir'in ve Ömer'in arkasında namaz kıldım. Hiçbiri besmeleyle başlamadı.”¹³⁴

Daha sonra zikredilen Ebû Hureyre'den gelen hadiste namazın faziletleri Allah ile kul arasında ikiye bölünmüştür.¹³⁵ Ahmed'in Abdullah b. Muğaffel'den rivayet ettiği hadiste ise şöyle denmektedir: “Babam beni namazda besmele ve Fâtiha'yı birlikte okurken duydu. Namazdan sonra bana dedi: “Oğlum, sakın İslam'da bid'at çıkarma. Ben Resûlullah'ın (s.a.s.), Ebû Bekir'in, Ömer'in ve Osman'ın arkasında namaz kıldım. Hiçbiri Kur'ân'a besmeleyle başlamadı. Hiç kimsenin bid'atten bu kadar nefret ettiğini de görmedim.”¹³⁶

Tirmizi de bu hadisi rivayet etmiş ve “Ben, peygamberin (s.a.s.), Ebû Bekir'in, Ömer'in ve Osman'ın yanında namaz kıldım ve onlardan hiçbirinin besmele okuduğunu duymadım” demiştir.¹³⁷

¹³² Bk. Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ el-Bağavî eş-Şâfiî, *et-Tezhîb fî fikh el-imam eş Şâfiî*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavvid (Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 6/94.

¹³³ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/14.

¹³⁴ Bk. İmam Ahmed İbn Hanbel, *Müsned İmam Ahmed*, thk. Şuayb Arnavût - Adil Mürşid (Müessesetü'tü-Risâle, 2001), 20/219.

¹³⁵ Bk. en-Nisâbü'rî, *Sahîhi Müslim*, 1/297.

¹³⁶ Bk. İbn Hanbel, *Müsned İmam Ahmed*, 27/342.

¹³⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/14.

Mekke ve Kûfe kurrâsı ile Hicâz'ın çoğu fakîhi ise bismelenin Fâtiha'ya ait olduğunu, diğer sûrelere ait olmadığını savunmuştur. Bismelenin sûrelerin başına ayırım yapmak için yazıldığını, delil olarak da Hâkim'in sahih olduğunu belirttiği Said b. Cübeyr'in şu sözlerini göstermişlerdir: “Andolsun, Biz sana yedi âyet ve yüce Kur'ân'ı verdik.”¹³⁸ Bu ayette geçen “yedi âyet”ten maksadın Fâtiha sûresi olduğu ve bismelenin de bu sûrenin bir parçası olduğuna dair görüşler de mevcuttur.¹³⁹

Sonuç olarak, bismelenin Kur'ân'ın bir parçası olup olmadığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerin her birinin kendine göre delilleri vardır. Hangi görüşün doğru olduğu konusunda kesin bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte Fâtiha'dakinin âyet olduğu söylenebilir.

2) Ebû Amr'ın idğâmı: Ebû Amr kıraatinde aynı cins, aynı mahreçten çıkan veya yakın mahreçli olan harekeli iki harfî birbirine idğâm ederek okur. Buna idğâmı kebir denmektedir. Bu harfler on altı tanedir. Bunlar; حا, را, سين, عين, فا, قاف, ثا, تا, با, idğâm harfleridir. Ayeti kerimedeki Örnekler şöyledir;

(الشُّوْكَةُ تَكُونُ لَكُمْ) ¹⁴³, (فَاسْتَغْفِرْ رَبَّهُ) ¹⁴², (لَا أَبْرُحُ حَتَّى) ¹⁴¹, (ثَلَاثُ ثَلَاثَةٍ) ¹⁴⁰, (لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ) ¹⁴⁴, (تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ) ¹⁴⁷, (وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ) ¹⁴⁶, (وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ) ¹⁴⁵, (وَتَرَى النَّاسَ سُكَرَى) ¹⁴⁸, (إِلَّا هُوَ) ¹⁵³, (وَأَحْسَنُ نَدِيًّا) ¹⁵², (يَعْلَمُ مَا) ¹⁵¹, (جَعَلَ لَكُمْ) ¹⁵⁰, (إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا) ¹⁴⁹, (الْعَرَقُ قَالَ ءَامَنْتُ) ¹⁵⁴, (وَالْمَلِكَةُ) ¹⁵⁴, Bunlarla birlikte sıra “he”si idğâm’a engel olmaz. (إِنَّهُ هُوَ) ¹⁵⁵. Eğer ilk harf mütekellim veya muhatap “ye”si olursa idğâm yapmaz. (تُؤَدِّي يَامُوسَى) ¹⁵⁶, (كُنْتُ تُرَابًا) ¹⁵⁷.

¹³⁸ el-Hicr 15/87.

¹³⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/14.

¹⁴⁰ el-Bakara 2/20.

¹⁴¹ el-Mâide 5/73.

¹⁴² el-Kehf 18/60.

¹⁴³ Sâd38/24.

¹⁴⁴ el-Araf 7/7.

¹⁴⁵ el-Hac 22/2.

¹⁴⁶ et-Tevbe 9/87.

¹⁴⁷ Âl-i İmrân 3/85.

¹⁴⁸ el-Mutaffifin 83/24.

¹⁴⁹ Yûnus 10/60.

¹⁵⁰ Tâhâ 20/35.

¹⁵¹ el-En'âm 6/97.

¹⁵² el-Bakara 2/77.

¹⁵³ Meryem 19/73.

¹⁵⁴ Âl-i İmrân 3/18.

¹⁵⁵ el-Bakara 2/37.

¹⁵⁶ Tâhâ 20/11.

¹⁵⁷ en-Nebe 78/40.

Eğer zamir olursa da idğâm yapmaz. ¹⁵⁸ (أَفَأَنْتَ تُكْفِرُ) Tenvinli oluncada yapmaz. (وَاسِعٌ) ¹⁵⁹ Şeddeli oluncada yapmaz. (فَتَمَّ مِيقَاتُ) ¹⁶⁰ Son örnekler istisnalar. İdğâm yapılacak harften önce ihfa yapılıyorsa idğâm yapılmaz. (يَحْزَنُكَ كُفْرُهُ) ¹⁶¹ Ebû Amr ¹⁶² (وَأِنْ يَكُ كَذِبًا), ¹⁶³ (يَحْلُلُ لَكُمْ), ¹⁶⁴ (ءَالُ لُوطٍ) bu kelimeleri izhar ve idğâm olarak iki vecihle okur. Sahih olan idğâmıdır. Yine dammeli “he”den sonra “vav” gelirse idğâm olur. Bu şekilde on üç yerde idğâm konusunda ihtilaf var, ama idğâmı daha kuvvetlidir. “Ha” sakın okunduğunda üç yerde görülür. ¹⁶⁵

(وَهُوَ الْمُؤْمِنُ) ¹⁶⁷, (وَهُوَ وَاقِعٌ) ¹⁶⁶, (فَهُوَ وَلِيُّهُمْ) ¹⁶⁸

Bazıları bu konuda ihtilafsız olarak izharın doğru olduğunu söylemiştir. Bazıları ise ihtilafli olduğunu ve izharın daha kuvvetli olduğunu söylemiştir. Bu, iki harfin iki farklı kelime olması durumundaki örneğidir. İki harf aynı kelime içinde gelirse idğâm yapılmaz. Ancak bunun iki tane istisnası vardır. ¹⁶⁹ (مَا مَنَاسِكُكُمْ), ¹⁷⁰ (سَلَكُكُمْ) Bunlar aynı cins harflerin idğâmıdır.

Birde mütekarip harflerin aynı kelime içinde idğâmı vardır. Mütekarip iki harften önceki harf harekeli ve harflerden sonra “mim” gelirse “kaf, kef”e idğâm edilir. ¹⁷¹ (طَلَفُكُنْ), (وَنَزَفُكْ) ve (مِثَاقُكُمْ) ihtilafli (وَيَزُفُكُمْ) burada idğâm ile ilgili ihtilaf vardır.

Yukarıda bahsedilen iki kelime dışında, diğer harflerin idğâmı gerçekleşmez. On altı harf ise idğâm edilir:

- Kelimeler nunlu, muhatap “ta”sı, meczum veya şeddeli olmadığı sürece: “ha” harfi, (رُحْزَخَ عَنِ النَّارِ) ¹⁷², âyetinde olduğu gibi “ayın” harfine idğâm edilir.
- Bazı rivayetlerde “ha” harfinin “ayın” harfi ile her yerde idğâm edilebileceği de söylenmiştir. (Bu görüş şâz’dır) bununla ilgili örneklere gelince:

(فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا) ¹⁷⁴, (الْمَسِيحُ عِيسَى) ¹⁷³, (ذُبِجَ عَلَى النَّصْبِ) ¹⁷⁵

¹⁵⁸ Yûnus 10/99.

¹⁵⁹ el-Bakara 2/115.

¹⁶⁰ el- Araf 7/142.

¹⁶¹ Lokmân 31/23.

¹⁶² el-Ğafir 40/28.

¹⁶³ Yûsuf 12/9.

¹⁶⁴ el-Hicr 15/59.

¹⁶⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/16-17.

¹⁶⁶ el-Nahl 16/63.

¹⁶⁷ el-Şûrâ 42/22.

¹⁶⁸ el-Hadîd 57/3.

¹⁶⁹ el-Bakara 2/200.

¹⁷⁰ el-Müddessir 74/42.

¹⁷¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/17.

¹⁷² Âl-i İmrân Sûresi 3/185.

➤ “Kaf” harfi, kendinden önceki harf harekeli olduğunda “kaf” harfine idğâm edilir ve tam tersi de geçerlidir. Örnekler: (لَكَ فُصُورًا)¹⁷⁶, (وَلَخْلَقَ كُلَّ شَيْءٍ)¹⁷⁷

Bunun aksine: (وَتَرْكُوكَ فَإِنَّمَا)¹⁷⁸, (فَوْقَ كُلِّ)¹⁷⁹

➤ Cîm harfinde; (أَخْرَجَ شَطَأَهُ)¹⁸⁰, (ذِي الْمَعَارِجِ تَعْرُجُ)¹⁸¹

➤ Şîn harfinin idğâmı; (ذِي الْعَرْشِ سَنِيًّا)¹⁸²

➤ Dâd harfi; (لِيَعْضِ شَأْنَهُمْ)¹⁸³

➤ Sîn harfi; (الرَّأْسِ سَنِيًّا)¹⁸⁴, (وَإِذَا النُّفُوسُ رُوجَتْ)¹⁸⁵

➤ Dâl harfi, on harfle karşılaştığı her yerde onlarla idğâm edilir.

Örnekler: (مَنْ بَعْدَ ضَرَاءٍ)¹⁸⁹, (وَشَهِدَ شَاهِدًا)¹⁸⁸, (الْقَلَانِدَ ذَلِكَ)¹⁸⁷, (عَدَدَ سِنِينَ)¹⁸⁶, (الْمَسَاجِدِ تِلْكَ)¹⁸⁶, (مَنْ بَعْدَ مَا ظَلَمُوا)¹⁹⁴, (مَنْ بَعْدَ مَا ظَلَمُوا)¹⁹³, (نَفَقْتُ صَوَاعِ)¹⁹², (تُرِيدُ زِينَةً)¹⁹¹, (يُرِيدُ ثَوَابًا)¹⁹⁵

Bazı istisnalar da vardır: (دَارُ الْخُلْدِ جَرَاءٍ)¹⁹⁶ Burada idğâm edilmemiştir.

“Dâl” harfi, Kur’ân’da "ت" harfi ile karşılaşmaz. Sakin bir harften sonra açık bir şekilde telaffuz edilir.

Örnekler: (بَعْدَ ضَرَاءٍ)²⁰⁰, (وَمَا تَنبَأُ دَاوُدَ زُبُورًا)¹⁹⁹, (قَالَ دَاوُدَ شُكْرًا)¹⁹⁸, (بَعْدَ ذَلِكَ رَنِيمٍ)¹⁹⁷, (لِدَاوُدَ سُلَيْمَانَ)¹⁹⁷, (بَعْدَ تَوَكُّيدِهَا)²⁰⁵ ve (كَأَدَ يَزِيغُ)²⁰⁴ Ayrıca (بَعْدَ تَبْوِيهَا)²⁰², (بَعْدَ ظَلَمٍ)²⁰¹, (مَسْنَهُ)²⁰³ kelimelerde de "د" harfi idğâm edilir.

¹⁷³ el-Mâide 5/3.

¹⁷⁴ Âl-i İmrân 3/45.

¹⁷⁵ el-Bakara 2/230.

¹⁷⁶ el-En'âm 6/101.

¹⁷⁷ el-Furkân 25/10.

¹⁷⁸ Âl-i İmrân 3/55.

¹⁷⁹ el-Cuma:11.

¹⁸⁰ el-Araf 7/2-3.

¹⁸¹ en-Nisâ 4/29.

¹⁸² el-İsrâ:42.

¹⁸³ en-Nûr 24/62.

¹⁸⁴ et-Tekvîr 81/7.

¹⁸⁵ Meryem 19/4.

¹⁸⁶ el-Bakara 2/187.

¹⁸⁷ el-Mü'minûn 23/112.

¹⁸⁸ el-Mâide 5/2.

¹⁸⁹ Yûsuf 12/26.

¹⁹⁰ Yûnus 10/21.

¹⁹¹ en-Nisâ 4/134.

¹⁹² el-Kehf:28.

¹⁹³ Yûsuf 12/72.

¹⁹⁴ en-Nahl 16/41.

¹⁹⁵ el-Bakara 2/251.

¹⁹⁶ el-Fussilet 41/28.

¹⁹⁷ Sâd38/30.

¹⁹⁸ el-Mülk 67/13.

Bu iki harften başka üçüncü bir harf yoktur. “te” harfi de bu on harfle karşılaştığı her yerde onlarla idğâm edilir. Bunun istisnaları vardır. İstisnalar:

“ط” harfinin “ت” harfi ile idğâmı,

“ت” harfinin “ط” harfi ile idğâmı: “ط” harfi “ط” harfi ile karşılaştığı her yerde idğâm edilir.

“ط” harfinin “د” harfi ile idğâmı: “ط” harfi “د” harfi ile ancak sakın olduğu zaman idğâm edilir.

Örnekler: (أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا)²⁰⁶ Bu âyette “ت” harfi sakın olduğu için “د” harfi ile idğâm edilmiştir.²⁰⁷

“Te” harfinin bu on harfle idğâmı vaciptir. Bu örnekler:

(وَالْعَادِيَّاتِ ضَبْحًا)²¹¹, (بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ)²¹⁰, (وَالذَّارِيَّاتِ دُزُؤًا)²⁰⁹, (بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا)²⁰⁸, (الْمَلَكَةُ طَيِّبِينَ)²¹², (وَالْمَلَكَةُ صَفًا)²¹⁶, (الْمَلَكَةُ ظَالِمِي)²¹⁵, (أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا)²¹⁴, (إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا)²¹³, (وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولُ)²¹⁷.

“Te” harfi, sakın bir harften sonra açık bir şekilde telaffuz edilir. Bu durumda idğâm yapılmaz. İstisnaları vardır. “Te” harfinin “ا” harfinden sonra gelmesi: Bu durumda idğâm yapılır. Örnek: (وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ)²¹⁸ Bu durumda idğâm konusunda ihtilafsız bir görüş hakimdir. Kalan diğer durumlarda ise ihtilaflı görüşler mevcuttur.²¹⁹

Örnek: (وَحْمِلُوا النُّورَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا).²²⁰

¹⁹⁹ es-Sebe 34/13.

²⁰⁰ en-Nisâ 4/163.

²⁰¹ Yûnus 10/21.

²⁰² eş-Şûrâ 42/41

²⁰³ en-Nahl 16/94.

²⁰⁴ et-Tevbe 9/117.

²⁰⁵ en-Nahl 16/91.

²⁰⁶ Yûnus 10/89.

²⁰⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/17.

²⁰⁸ en-Nahl 16/32.

²⁰⁹ el-Furkân 25/11.

²¹⁰ ez-Zariyat 51/1.

²¹¹ en-Nûr 24/4.

²¹² el-Âdiyât 100/1.

²¹³ Âl-i İmrân 3/79.

²¹⁴ ez-Zümer 39/73.

²¹⁵ Yûnus 10/89.

²¹⁶ en-Nisâ 4/97.

²¹⁷ en-Nebe 78/38.

²¹⁸ Hûd 11/114.

²¹⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/18.

²²⁰ el-Cuma 62/2.

Kesralı “te” harfinin bazı yerlerde idğâmı da ihtilafıdır.

Örnek: (جَنَّتٍ شَيْنًا) ²²², (وَلَتَأْتِ طَائِفَةٌ) ²²¹, (وَأَتَا ذَا الْقُرْبَىٰ) ²²³

“Te” harfinin fethalı telaffuz edildiği yerlerde idğâm konusunda ihtilaf yoktur. ²²⁴

Örnek: (جَنَّتٍ شَيْنًا نَّكَرًا) ²²⁵

“Se” harfi beş harfle idğâm edilir. Bunun örnekleri: (وَوَرِثَ) ²²⁶, (حَيْثُ تُؤْمَرُونَ) ²²⁷, (وَحَيْثُ شِئْتُمْ) ²²⁸, (وَالْحَرْثَ ذَلِكَ) ²²⁹, (سَلِيمًا) ²³⁰

“zel” harfi “س” ve “ص” harfleri ile idğâm edilir. ²³¹ Bunun örnekleri ise:

(مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً) ²³², (فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ) ²³³

“Lam” harfi “ر” harfi ile ve tam tersi ile de idğâm edilir.

Örnekler: (هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ) ²³⁴, (كَمَثَلِ رِيحٍ) ²³⁵

Yalnız ر harfinin harekesi üstün olup bir evvelki harf sakin olursa idğâm yapılmaz. ²³⁶

Örnekler: (إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ) ²³⁷, (فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ) ²³⁸

Eğer “lam” fiili ile gelirse sonrasında ra harfi bulunursa makapli sakinde olsa idğâm yapılır. ²³⁹

Örnekler: (قَالَ رَبُّكُمْ) ²⁴⁰, (قَالَ رَبِّ) ²⁴¹, (قَالَ رَبِّ) ²⁴²

“Nun” harfi makapli harekeli olursa “lam” ve “ra” harflarına idğâm olur.

Örnekler: (تَبَيَّنَ لَهُمْ) ²⁴³, (لَنْ تُؤْمِنَ لَكَ) ²⁴⁴, (خَزَائِنَ رَحْمَةٍ) ²⁴⁵, (وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ) ²⁴⁶

²²¹ el-İsrâ 17/26.

²²² en-Nisâ 4/102.

²²³ el-Kehf 18/71.

²²⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/18.

²²⁵ el-Kehf 18/74.

²²⁶ el-Hac 22/5.

²²⁷ en-Neml 27/16.

²²⁸ Âl-i İmrân 3/14.

²²⁹ el-Bakara 2/58.

²³⁰ ez-Zariyat 51/24.

²³¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/18.

²³² el-Kehf 18/61.

²³³ el-Cin 72/3.

²³⁴ Âl-i İmrân 3/117.

²³⁵ Hud 11/78.

²³⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/18.

²³⁷ el-Hac 22/10.

²³⁸ el-İnfitar 82/13.

²³⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/18.

²⁴⁰ Âl-i İmrân 3/38.

²⁴¹ el-Mâide 5/23.

²⁴² eŞ-Şuarâ 26/26.

Eğer “nun”un makapli sakın olursa idğâm yapılmaz.

Örnekler: (أَنْتَى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ),²⁴⁸ (يَاذُنِ رَبِّهِمْ),²⁴⁷ (يَخَافُونَ رَبَّهُمْ),²⁴⁹

Ancak “nun” نَحْنُ kelimesinde gelirse makapli sakın olsa da “lam”a idğâm edilir.

Örnekler: (نَحْنُ لَمْ),²⁵⁰ (وَمَا نَحْنُ بِكَ),²⁵¹ On yerde böyle gelir.²⁵²

Mim’in makabli harekeli olduğunda ب ye idğâm olunur ve bu esnada ğunneli ihfa meydana gelir. Örnek (يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ),²⁵³ (يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ),²⁵⁴ (مَرْيَمُ بُهْتَانًا).²⁵⁵

“Mim”in idğâm edildiği beş yer vardır. Bakara’daki hariç, çünkü orada “be” sakın gelmiştir. Ebû Amr kıraatında buralarda idğâmı sağır vardır. Ebû Amr’ın idğâm-ı kebir okuduğu yerlerde üç farklı vecih vardır. Bunlar: İşmam, revm ve izhar.

Ancak Ebû Amr kıraatinde “be ve mim” veya aksi hariç diğer harflerde işmam ve revm olur.²⁵⁶ İşmam, revm ve izhar kavramlarına yukarıda bazı kıraat kavramları başlığı altında yer verilmişti.

Örnekler: (أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا),²⁵⁹ (يَعْلَمُ مَا),²⁵⁸ (يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ),²⁵⁷ (نَصِيبُ بِرَحْمَتَا),²⁶⁰

Eğer iki harften önce sakın bir harf varsa idğâm olmaz.²⁶¹

Örnekler: (دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءً),²⁶⁴ (فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا),²⁶³ (بَعْدَ ظُلْمِهِ),²⁶² (خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ),²⁶⁵

İki sakın harf bir araya geldiğinde, idğâm bazı harflerin harekesini telaffuz ederek gerçekleşir.

²⁴³ Araf 7/167.

²⁴⁴ İsrâ 17/100.

²⁴⁵ Bakara 2/55.

²⁴⁶ Bakara 2/109.

²⁴⁷ en-Nahl 16/50.

²⁴⁸ İbrahim 14/1.

²⁴⁹ el-Bakara 2/247.

²⁵⁰ el-Muminun 23/38.

²⁵¹ Hûd 11/53.

²⁵² el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/18.

²⁵³ el-Mâide 5/40.

²⁵⁴ el-Bakara 2/113.

²⁵⁵ en-Nisâ 4/156.

²⁵⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/18.

²⁵⁷ Yûsuf 12/56.

²⁵⁸ el-Mâide 5/4.

²⁵⁹ el-Bakara 2/77.

²⁶⁰ el-Mâide 5/61.

²⁶¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/18.

²⁶² el-Araf 7/199.

²⁶³ el-Mâide 5/39.

²⁶⁴ Meryem 19/29.

²⁶⁵ el-Fussilet:28.

Eğer harfi med veya harfî lîn sakın olursa idğâm sahih olur.²⁶⁶

Örnekler: (و كَيْفَ فَعَلَ) ²⁷⁰, (و قَوْمٌ مُّوسَى) ²⁶⁹, (و يَقُولُ رَبَّنَا) ²⁶⁸, (وَقَالَ لَهُمْ) ²⁶⁷, (فِيهِ هَدَى) ²⁷¹ Allah en doğrusunu bilir.²⁷²

3) İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer sakın harf olmadıkça vasl halinde tüm cem'i "mim"lerini sıralı okur. Kâlûn ise sakın bir harf ile karşılaşsa da karşılaşmasa da şeddeli veya şeddesiz okumanın tercih hakkı olduğunu söyler. Verş ise sadece kat' hemzesini şeddeli okur. Vasl hemzesinden önce kesralı "he" veya sakın "ya" harfî varsa, örneğin: "بِهِمُ الْأَسْبَابُ"²⁷³ ve "عَلَيْكُمْ الْقِتَالُ"²⁷⁴ Hamza, Kisâi ve Halef "mim ve he"yi dammeli, Ebû Amr bu ikisini kesralı, Ya'kûp ise makaplı kesralı ise kesralı okur. Diğer imamlar aslı üzere "mim"ın dammesi ile kesra ve "ye" için "he"yi kesreli okur. Vakf halinde bütün imamlara göre makablisinin kesrası veya "ye" için "he" kesralanır.²⁷⁵

Sonuç olarak bu görüşlerin sahipleri olan kıraat imamları, delillerini sahabeden aktardıkları olaylar ve hadislerle desteklemişlerdir. Müellif besmeleden sonra Ebû Amr'ın idğâmını tafsilatlı bir şekilde aktarmıştır. Öyle ki Ebû Amr'ın idğâm örneklerinin hepsini zikretmiştir. Ancak zikrettiği örneklerdeki anlam farklılığına değinmemiştir.

2.2. Bakara Sûresi

2.2.1. Bakara Sûresinin Faziletleri

Kadı Senâullah, Bakara Sûresi'nin fazileti ile ilgili müstakil bir bölüm oluşturmamıştır. Ancak bu hususa dair sûre tefsirinin sonunda bir kısım hadisleri zikretmiştir. Söz konusu hadisler şunlardır:

1) Müellif bu sûrenin fazileti ile ilgili daha önce Fâtiha sûresinde zikrettiği şu hadisi²⁷⁶ zikretmektedir: Abdullah b. Abbas (r.a) şöyle dedi: "Cebrâil Aleyhisselâm, Resûlullah'ın (s.a.s.) yanında bulunduğu bir sırada, semada kapı açılma sesine benzer

²⁶⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/19.

²⁶⁷ el-Bakara 2/2.

²⁶⁸ el-Bakara 2/247.

²⁶⁹ el-Bakara 2/200.

²⁷⁰ el-Araf 7/148.

²⁷¹ el-Fecr 89/6.

²⁷² el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/19.

²⁷³ el-Bakara 2/166.

²⁷⁴ el-Bakara 2/246.

²⁷⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/20.

²⁷⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/428.

bir ses işitti. Başını göğe doğru kaldırdı ve işte gökten bir kapı açıldı. Bugüne kadar böyle bir kapı asla açılmamıştı, dedi. Gökten bir melek indi. Cebrâil Aleyhisselâm sözlerine devam etti: İşte arza bir melek indi, şimdiye kadar bu melek hiç inmemişti. Melek selâm verdi ve Resûlullah Aleyhisselâm'a: Sana verilen iki nuru müjdeliyorum. Bu iki nur senden önce başka hiçbir peygambere verilmemişti. Birisi Fâtiha Sûresi, diğeri de Bakara Sûre'sinin son âyetleridir (Âmenerrasûlü). Onlardan okuduğun her harf karşılığında sana büyük sevap verilecektir” dedi.²⁷⁷

2) Müellif Rasûlullah'a (s.a.s.) miraçta verilen hediyeleri bildirerek şu hadîsi²⁷⁸ zikretmiştir: Allah'ın Rasûlune üç şey verildi. Bunlar, beş vakit namaz, Bakara sûresinin son âyetleri ve Allah'a ortak koşmayanların affedileceği ve cennete girebilecek olmasıdır.²⁷⁹

3) Müellif Âmenerrasûlü'yu okumanın kişiye yeteceği ile ilgili şu hadîsi²⁸⁰ zikretmiştir: Ebû Mes'ûd el-Ensari'den rivayetle Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Her kim bir gecede Bakara Sûresinin iki âyetini (Âmenerrasûlü) okursa, artık o iki âyet ona kâfi gelir.”²⁸¹

4) Müellif, son iki âyetin önemini anlatmak için şu hadîsi²⁸² aktarmıştır: Nu'mân b. Beşir'den rivayetle Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Şüphesiz Allah Teâla, gökleri ve yeri yaratmadan iki bin yıl önce bir kitap yazdı ve o kitaptan iki âyet indirerek Bakara sûresini bu iki âyetle bitirdi. Bu iki âyet, bir evde üç gece okunursa, şeytan o eve yaklaşamaz.”²⁸³

5) Müellif, bu sûreyi öğrenmenin bereket, aksinin pişmanlık olacağını²⁸⁴ bildiren şu hadisi de nakletmiştir: “Bakara sûresini öğreniniz. Şüphesiz onu öğrenmek bereket, öğrenmeyi terketmek ise, hüsranlılık ve pişmanlıktır. Onu öğrenmeye tembeller güç yetiremezler.”²⁸⁵

2.2.2. Bakara Sûresindeki Kıraat Farklılıkları

Mazhari tefsirinde Bakara Sûresindeki kıraat farklılıkları hem ferşi hem de fonetik yönden işlenmiştir.

²⁷⁷ en-Nîsâbü'rî, *Sahîhi Müslim*, 1/554.

²⁷⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/428.

²⁷⁹ en-Nîsâbü'rî, *Sahîhi Müslim*, 1/157.

²⁸⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/428.

²⁸¹ en-Nîsâbü'rî, *Sahîhi Müslim*, 1/554.

²⁸² el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/428.

²⁸³ İbn Hanbel, *Müsned*, 30/363.

²⁸⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/429.

²⁸⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Darimî, *Müsned ed-Darimî* (Baskısız, ts.), 4/2126.

Medine’de nâzil olan ve toplam 286 âyetten oluşan Bakara sûresinin birçok âyetinde farklı kıraat vecihleri mevcuttur. Tespit edilebildiği kadarıyla Bakara sûresindeki toplam 168²⁸⁶ ayette farklı kıraatler vardır. Ancak Kadı Senâullah bunların tamamına değil, sadece 107 ayette bulunan kıraat vecihlerine değinmiştir. Sahabe kıraatlerine çok az yer verilen eserde bu sûrede 31, 83, 137, 226 ve 255. ayetlerde sahabe kıraatine yer verilmiştir. Kadı Senâullah’ın kıraat vecihlerini ele aldığı söz konusu ayetler şunlardır:

1) İkinci âyet (ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ):

Müellif, İbn Kesîr’in (لَا رَيْبَ فِيهِ) ifadesinde bulunan “فيه” kelimesindeki zamirin vasl halinde işbâ’ ile okunduğunu, ayrıca onun makabli sakin olan bütün ğaib “hu/hi” zamirlerini işba’ ile kıraat ettiğini belirtmiştir. Müellif, bu bilgiyi aktardıktan sonra bazı kıraat imamlarının söz konusu zamiri, makablinin harekeli olmasından ötürü işbayla, bazılarının makablindeki herekenin arızı olmasından dolayı ihtilasla, bazılarının da mahzûf bir harfin yerine geçtiği için sükun ile okuduklarını aktarmıştır.²⁸⁷

Söz konusu zamiri Hamza (لَا رَيْبَ فِيهِ) ifadesinde işba’ yapmadan nafiye لا mını uzatır. Hasan لأجد ريئاً fiilini takdir ederek أجد ريئاً ni tenvinli okur. Cumhur ise tenvinsiz fethalı olarak kıraat eder.

İbn Kesîr ise “he”yi “he”ye vasl yaparak okur. İbn Muhaysin da böyle okur. Ebû Amr “he”yi “he”ye idğâm ederek tul, tavassut ve kasr ile med yaparak tilavet eder. Kalan diğer imamlar ihtilas ile okurlar.²⁸⁸

Ebû Amr ise iki ayrı kelimedede birincisinin sonuna ikinci kelimenin başına gelen aynı harflerin birincisini ikincisine idğâm eder. Örneğin: هُوَ فِيهِ هُدًى gibi.²⁸⁹

2) Üçüncü âyet: (الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ)

(الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ) ayetinde bulunan (يُؤْمِنُونَ) kelimesi ile ilgili iki tür kıraat bulunmaktadır. Bu kıraatlerden birine göre ilgili kelimedede bulunan “hemze” olduğu gibi okunmakta iken diğer kıraate göre “hemze” harfî, harfî med olarak

²⁸⁶ Hârûf, *Teshîl*, 2-49.

²⁸⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/28.

²⁸⁸ Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâi’l-beşer fi’l-kıraati’l-erbeate aşere*, thk. Şaban Muhammed İsmâil (Beyrut: Mektebetü’l-külliyet el-ezheriyyetü, 1987), 1/372.

²⁸⁹ Ebû Amr Osman b Saîd b Osman el-Umevî Dâni, *et-Teysîr fi’l-kıra’âti’s-seb’a* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1984), 20.

hareke, Verş ve Hamza'nın ise altı hareke uzattıklarını ifade etmiştir.²⁹⁶ Bunun yanı sıra (وَلَا الضَّالِّينَ)²⁹⁷ ve (الْمَ)²⁹⁸ örneklerinde olduğu gibi harfi medden sonra sukunu lâzımın gelmesi halinde kelimenin bütün kurrânın ittifakıyla altı hareke uzatılacağını ve bu uzatmanın Meddi Lâzım diye isimlendirileceğini beyan etmiştir.²⁹⁹

(وبالآخرة) kelimesini Verş, nakil ile okur. Hemze, kelimenin başında geldiğinde öncesindeki kelimenin sonu, harfi med ve harfi lin haricinde başka bir harfle sakin biterse Hemze'nin harekesi makabline verilir. Bu sayede tenvin nun'u veya lam'ı tarifi sakinliği hafız edilir. Örneğin; (كُفُّوا أَعْدَاءَكُمْ) ³⁰⁰ (مَنْ شِئْتُمْ إِذْ كَانُوا), ³⁰¹ (مُبِينٌ أَنْ أَعْبُدُوا), ³⁰² (كُفُّوا أَعْدَاءَكُمْ).

İmam Hamza'nın ravisi Halef ise “lam“ da (ل) sekte yapar.³⁰³ Bunun gibi Hemze gelip makabli sakin gelen bütün yerlerde latif bir şekilde sesi kesmeden sekte yapar.³⁰⁴ Örneğin; (مَنْ أَمَنَ), ³⁰⁵ (وَهَلْ أُنَبِّئُكَ), ³⁰⁶ (الْبَنِيَّ أَدَمَ), ³⁰⁷ (خَلُّوا إِلَى شَيْطَانِهِمْ).

4) Altıncı âyet (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ):

(سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ) ayetindeki inzar, Allah'ın azabından korkutmak için uyarıdır, def'i zarar (mefsedet) celbi menfaattan evladır. Verş ikinci Hemze'nin ibdal'i ile أُنذَرْتَهُمْ olarak okumuştur. Kâlûn, İbn Kesîr ve Ebû Amr ikinci Hemze'yi teshîl ile أُنذَرْتَهُمْ olarak kıraat etmişlerdir. Hişâm da teshîl yapmaksızın birbirine geçirmiştir.³⁰⁸ Müellif bu okunuşları zikrettikten sonra diğer imamların ne teshîl ne de idğâm yapmadan okuduklarını aktarmaktadır.³⁰⁹

5) Yedinci âyet (حَتَّمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ):

Ebû Amr ve Kisâî'nin ravisi olan Dûrî, sonrasında kesreli “ra” olan “elif”in bulunduğu (أَبْصَارِهِمْ) ve (أَثَرِهِمْ), (النَّارِ), (بِقُنطَارٍ), (بِدِينَارٍ), (الْأَبْرَارِ) gibi benzeri kelimeleri

²⁹⁶ Not: Müellifin Meddi Munfasılın Meddi konusundaki belirtmiş olduğu ile diğer kaynaklardaki bilgiler uyuşmamaktadır. Örneğin; TÛL: Dört elif miktarı med etmektir. Okuyan İmam Asım'dır. TAVASSUT: Üç elif miktarı med etmektir. Okuyanlar İbn Amir, el-Kisâî ve Halef'tir. FEVKAI-KASR: İki elif miktarı med etmektir. Okuyanlar Kâlûn, Ya'kûb, ed-Dûrî'dir. KASR: Bir elif miktarı med etmektir. Okuyanlar Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ebû Ca'fer'dir. Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 118.

²⁹⁷ Kur'ân-ı Kerim - Diyanet İşleri Başkanlığı (Erişim 23 Nisan 2024), el-Fâtiha 1/7.

²⁹⁸ el-Bakara 2/1.

²⁹⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/32.

³⁰⁰ el-Ahkâf 46/26.

³⁰¹ en-Nûh 71/2,3.

³⁰² el-İhlâs 112/4.

³⁰³ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 2; Öztoprak, *Kur'ân Kırââtı*, 204.

³⁰⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/32-33.

³⁰⁵ Tâhâ 20/9.

³⁰⁶ el-Mâide 5/27.

³⁰⁷ el-Bakara 2/14.

³⁰⁸ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/2207; Hârûf, *Teshîl*, 3.

³⁰⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/34.

vasl ve vakf halinde imâle ile okumaktadırlar.³¹⁰ Ebû Haris, (الأَشْرَارِ-الْأَبْرَارِ) gibi içerisinde birden fazla “ra” harfı bulunan kelimeler hakkında Ebû Amr ve Dûrî’nin mezkûr kıraatini uygulamıştır. Verş, bütün bu kelimeleri beyne beyn (taklil) ile kıraat etmiştir.³¹¹ Müellif bunları zikrettikten sonra şunları da ilave etmiştir. Hamza da Verş’in bu kıraatinin aynısını, içerisinde birden fazla “ra” harfı bulunan kelimelerde, bütün (الفهار) kelimelerinde ve (دَارَ الْيُورِ) kelimesinde uygulamıştır. İbn Zekvân Bakara ve Cuma sûrelerinde geçen (إِلَى حِمَارِكَ-الْحِمَارِ) kelimelerini imâle ile okumuştur.³¹²

Örneğin: (الأَبْرَارِ),³¹⁶ (بِدِينَارٍ),³¹⁵ (يَقْنَطَارٍ),³¹⁴ (النَّارِ),³¹³ (أَثَارِهِمْ)

6) Sekizinci âyet (وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَيَالْتَأَمُّهُمُ الْآخِرَ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ):

Burada diğer imamlardan farklı olarak Ebû Amr vasl ve Vakf halinde cer konumunda olan (النَّاسِ) kelimesini imâleli³¹⁷ okumuştur.³¹⁸

7) Dokuzuncu âyet (يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ):

(وَمَا يَخْدَعُونَ) kelimesi kıraat imamları tarafından iki şekilde okunmuştur: Bunlardan birincisi, Ebû Amr ve Haremeynliler (Nâfi, İbn Kesir) (وَمَا يَخَادِعُونَ) olarak “ya”nın dammesi elif ve “dal”ın kesrasıyla okumuşlardır.³¹⁹ Ona gizli şeyler dahi saklı kalmaz. Onlar, azaptan uzak olduklarına dair kendilerini kandırdılar, dolayısıyla bu aldatmacalarının zararı başkasına değil, kendilerine oldu.³²⁰ İkincisi ise, kalan diğer imamlar (وَمَا يَخْدَعُونَ) olarak “ya”nın fethası elifsiz ve “dal”ın fethasıyla okurlar.³²¹

8) Onuncu âyet (فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ):

(فَزَادَهُمُ اللَّهُ) Bu ayeti kerimede kıraat imamları ihtilaf etmiştir.³²² Hamza زَادَ³²³ ve جاء-شاء-ران-خاف-خاب-طاب-حق- kelimelerinde imâle ile okumuştur. Aynı şekilde

³¹⁰ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/2207; Hârûf, *Teshîl*, 3; Öztoprak, *Kur'ân Kırââtı*, 111-226.

³¹¹ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 3; Öztoprak, *Kur'ân Kırââtı*, 82.

³¹² el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/35.

³¹³ el-Mâide 5/46.

³¹⁴ el-Bakara 2/24.

³¹⁵ Âl-i İmrân 3/75.

³¹⁶ Âl-i İmrân 3/193.

³¹⁷ Bk. İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fî'l-kıraati'l-aşr*, 2/207.

³¹⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/35.

³¹⁹ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/207; Hârûf, *Teshîl*, 3.

³²⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/36.

³²¹ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/207.

³²² Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/207.

³²³ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 3.

- - جاء Necm (زَاغ) ve Saff (زَاغ) sûrelerinde imâle yapmıştır. İbn Zekvân ise sadece جاء kelimelerinde onun gibi imâle yapmıştır. زَاد kelimesinde sadece bu âyete has olarak imâle³²⁴ yapmıştır.³²⁵

(يَكْذِبُونَ) Bu kelime iki şekilde okunmuştur: Kûfeliler tahfif (cezimli) -yani “iman ettik” sözlerindeki yalanları- diğerleri Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Cafer ve Ya’kup şeddeli okumuşlardır.³²⁶

9) On birinci âyet (وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ):

(وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ) Bu kelimede işmam ve kesralı okuyuş söz konusudur. Kisâî, Hişâm ve Ruveys -وَقِيلَ-³²⁷ وَغِيضَ- وَجِيءَ- وَحِيلَ- وَسِيقَ- وَسِيئْتُ- وَسِيءَ kelimelerini işmâm ile okumuş, İbn Âmir son dört kelimede Nâfi ise son iki kelimede işmâm yapmışlardır. Geriye kalan diğer imamlar ise kesra ile okumuşlardır.³²⁸ Müellif, bu görüşler içerisinde işmam ile okuyanların görüşlerinin daha doğru olduğunu belirtmiştir.³²⁹

10) On üçüncü âyet (وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ):

(السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ) Burada peşpeşe gelen iki hemze hakkında, iki Haremeynli (Nâfi, İbn Kesîr) ve Ebû Amr vasl halinde ikinci hemzeyi teshîl ile okurlar.³³⁰ Müellif bunları aktardıktan sonra şunları da ilave etmiştir. Aynı şekilde, iki kelimede bir araya gelen ve harekeleri farklı olan her hemze için de geçerlidir. Örnekler: “وَجَاءَ أُمَّةٌ”, “وَمَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ” ve “شُهَدَاءُ إِذْ حَضَرَ”, “مِنْ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا”³³¹

11) On dördüncü âyet (وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ):

(إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ) ayeti ile ilgili müellif şu ifadeleri kullanmıştır: “Kim İslâm’ı hakir görürse küfrü tâzim etmiştir. Onları ne zaman imana davet etsen alay ederek, küçümseyerek cevap verirler. Allah onlarla alay eder, yani alaylarından dolayı onları cezalandırır.”³³²

³²⁴ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 3.

³²⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/36.

³²⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/36. bk. Hârûf, *Teshîl*, 3.

³²⁷ Bk. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/208; Hârûf, *Teshîl*, 3.

³²⁸ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 3.

³²⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/37.

³³⁰ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 3.

³³¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/37.

³³² el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/38.

- لِيُطَافُوا - وَلِيُطْفُوا - وَاسْتَهْزُوا - وَيَسْتَهْزُوا - مُسْتَهْزُونَ³³³ - Ebû Ca'fer hemze'nin terkiyle³³⁴ olarak kıraat eder.

12) On dokuzuncu âyet (أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي) (أَذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ):

Buradaki zamir ashabı sayyibeye (yağmura tutulmuş kimseler) döner. Kisâi bu kelimeleri imâle ile okur.³³⁵ Burada ashabı enâm ile konumunda mübalağa için gelmiştir. Burada kulaklarını gereğince kullanmadıklarına işarettir.³³⁶

(وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ) “Ra” harfinden sonra “ya” harfî gelince “kef” harfini Ebû Amr, Kisâi’den Dûrî ve Ya’kûb dan Ruveys imâle okurlar.³³⁷ Müellif bunları zikrettikten sonra şunu da ilave etmiştir. İmam Nâfi’nin ravisi Verş ise bu kelimeyi taklil ile okur.³³⁸

13) Yirminci âyet (يَكَادُ الْبَرَقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا) (وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ):

“ye” kelimesinin (إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) kıraat imamı Hamza vasl halinde harfinde sekte yapar.³³⁹

14) Yirmi sekizinci âyet (كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمَيِّنْكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ) (تَرْجَعُونَ):

Bu âyette geçen (تَرْجَعُونَ) ifadesindeki kelimesi, kıraat imamlarının cumhuru tarafından burada meçhul (edilgen) formunda “te” harfî dammeli olarak okunmaktadır. İmam Ya’kûp ise bu kelimeyi “تَرْجَعُونَ” şeklinde “te” harfini fethalı olarak malum (etken) formunda kıraat etmektedir. Müellif, İmam Ya’kûp’un söz konusu kelimeyi bu şekilde okuduğunu belirtmiş,³⁴⁰ ardından onun Kur’ân’da bulunan bütün dammeli “te” ve “ye” harflerini fethalı olarak okuduğunu aktarmıştır.³⁴¹

³³³ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 3.

³³⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/38.

³³⁵ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/208; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/380; Hârûf, *Teshîl*, 3.

³³⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/41.

³³⁷ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/208; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/380; Hârûf, *Teshîl*, 4.

³³⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/41.

³³⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/41; bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/208; Hârûf, *Teshîl*, 4.

³⁴⁰ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/208; Hârûf, *Teshîl*, 5.

³⁴¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/54.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ (15) Yirmi dokuzuncu âyet (فَسَوَّيْنَهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ):

Bu ayeti kerimede Ebû Ca'fer, Ebû Amr, Kisâi ve Kâlûn – (فَهُوَ وَلِيُّهُمْ) ³⁴² Örneğin; kelimelerindeki “he” harfini sakın olarak okurlar. ³⁴³ (فَهُوَ وَلِيُّهُمْ) ³⁴⁴ Kisâi ve Kâlûn şu kelimeyi ilave etmektedir. ³⁴⁵ (ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ مِنَ) ³⁴⁶ (الْمُخْضَرِينَ).

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَأِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ (16) Otuzuncu âyet (فِيهَا وَيُفْسِدُكُمُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ):

Kıraat imamları (إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ) İki kelimesini sukun ve fethalı olarak okumaktadır. Nâfi, İbn Kesîr ve Ebû Amr “ya”yı fethalı diğer imamlar sukûn üzere okurlar. ³⁴⁷

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَأِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ (17) Otuz birinci âyet (إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ):

Müellif kıraat farklılıklarını aktarırken sahabe kıraatlerini çok az zikretmektedir. Onlardan bir tanesini bu ayette vermiştir. Ubey b. Ka'b عَرَضَهَا İbn Mes'ûd ise عَرَضَهُنَّ şeklinde okumuşlardır. Müellif bu sahabe kıraatlerini zikrettikten sonra şunu da ilave etmiştir. Bu iki kıraatteki zamirler isimlere (râcidir) döner. ³⁴⁸

Kıraat imamları bu ayette farklı uygulamalarda bulunmuştur. Kunbûl ve Verş, ikinci hemze'yi sakın (ي) harfine ibdâl ile okumaktadır. Kâlûn ve Bezzî ise kesreli “ya” olarak okurlar. Ebû Amr Hemze'yi (iskât) düşürerek, diğer imamlar her iki hemze'yi tahkik ile okurlar. ³⁴⁹ Müellif bunları zikrettikten sonra şunları da ilave etmiştir. Bir diğer rivayette Verş ikinci hemze'yi kesreli “ya” olarak okur. Ebû Ca'fer ve Ruveys ise birinciye tahkik ikinciye teshîl ile okumuşlardır. ³⁵⁰ Bu ikisinin dışında kalanlar ise

³⁴² Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/209; Hârûf, *Teshîl*, 5.

³⁴³ en-Nahl 16/63.

³⁴⁴ el-Bakara 2/74.

³⁴⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/58; bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu Fudelâ*, 1/383-384.

³⁴⁶ el-Kasas 28/61.

³⁴⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/59. bk. Hârûf, *Teshîl*, 6.

³⁴⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/63.

³⁴⁹ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/210; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/385-386; Hârûf, *Teshîl*, 6.

³⁵⁰ en-Nûr 24/33.

Kunbûl gibi okur. İki kelimedede fethalı bir araya gelirse (جَاءَ أَجْلُهُمْ)³⁵¹ Verş ve Kunbûl kesrada olduğu gibi ikincisini med yaparlar. Kâlûn, Bezzî ve Ebû Amr birincisini düşürür, diğer imamlar iki hemzeyi tahkik, olduğu gibi okurlar. Eğer iki kelimedede dammeli gelirlerse ki bir yerde var. (أُولَئِكَ أُولَئِكَ) Bunun hükmü kesra hükmü gibi, Verş ve kunbûl ikincisini sakın vav yapar, Kâlûn ve Bezzî birincisini dammeli “vav” yapar, Ebû Amr düşürür, diğer imamlar ikisini de tahkik yaparlar.³⁵²

18) Otuz üçüncü âyet (قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ) (غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ):

Ayette (فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ) ifadesini kıraat imamlarından Haremeynliler ve Ebû Amr إِنِّي kelimesindeki “ya” harfini ve bütün izafe “ya”larını birkaçı hariç fethalı okurlar. Müellif bunu aktardıktan sonra şunları da ilave etmiştir. Nâfi ve Ebû Amr bazıları hariç “elifi meksûra”ları fethalı, geriye kalan imamlar bazı harfler hariç fethalamadan okurlar.³⁵³

19) Otuz dördüncü âyet (وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ):

Bu ayette (وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ) ifadesinde farklı kıraat vecihleri şöyle ifade edilebilir. Ebû Ca’fer لِلْمَلَائِكَةِ deki “te” harfinin harekesini dammeli okumuştur.³⁵⁴

(رَبِّ احْكُم)³⁵⁵ ayetinde “be” harfini dammeli okumuştur. Diğer imamlar ise kesreli okumuşlardır. Müellif bunları zikrettikten sonra şunları da ilave etmiştir. Sucud kelimesinin lügavi manası alçaltmak, değerini azaltmaktır. Şer’an ise, ibadet maksadıyla alını yere koymaktır. Hakikatte secde Allah teala’ya yapılması emredilir. Bu aynı zamanda Adem’in (a.s.) faziletini inkar edenlere, saygınlığını ve şanını yücelten bir emirdir. İstenilen bu manaya şu hadisi şerif delalet etmektedir. Ebû Hureyre’den rivayetle Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Âdemoğlu secde âyetini okuyup secde edince şeytan ağlar ve Yazıklar olsun bana! Âdemoğlu secdeyle emrolundu da hemen secde etti, cennet onundur; ben secdeyle emrolundum, ama secde etmekten kaçındım, bana da cehennem vardır, diyerek oradan uzaklaşır.”³⁵⁶

³⁵¹ el-Araf 7/34.

³⁵² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/63.

³⁵³ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/64.

³⁵⁴ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/210; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/387; Hârûf, *Teshîl*, 6.

³⁵⁵ Enbiyâ 21/112.

³⁵⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/65; bk. en-Nîsâbü’rî, *Sahîhi Müslim*, 187.

20) Otuz altıncı âyet (فَازَلَهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ (عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ):

(فَازَلَهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا) kıraat imamları فَازَلَهُمَا kelimesini iki türlü kıraat etmişlerdir. Bu kelime hususunda tek kalan imam Hamza فَازَالَهُمَا diye kıraat etmiş, diğer imamlar ise فَازَلَهُمَا olarak okumuşlardır.³⁵⁷ Müellif bunları zikrettikten sonra şunları da ilave etmiştir. İmam Hamza'nın kıraatinde zamir cennete râci olup onları cennetten uzaklaştırdı anlamına kullanılmıştır. Şeytan kelimesi ise الشَّيْطَانُ kökünden gelmekte manası ise uzak, uzaklaştırılmış olup, Allah (c.c.) hayır ve rahmetinde uzaklaştırdığı kulunu bununla isimlendirmiştir.³⁵⁸

21) Otuz yedinci âyet (فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ):

Ayette (فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ) ifadesinde iki farklı vechin olduğu iki kelimedede İbn Kesîr آدَمُ “mim”i fethalı كَلِمَاتٍ kelimesindeki “te”yi dammeli olarak, diğer imamlar birincisini raf konumunda dammeli آدَمُ olarak ikincisini nasp konumunda “te”nin kesrasıyla كَلِمَاتٍ olarak kıraat ederler.³⁵⁹ Müellif bunları aktardıktan sonra şunu da zikretmiştir. İbn Kesîr'in bu okuyuşta irab bakımından mana şöyle olur; tövbe sebebi ile Adem'e Rab'den bir takım kelimeler verildi.³⁶⁰

22) Otuz sekizinci âyet (قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنْ بِيَ هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ (عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ):

Ayette (فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ) ifadesindeki هُدَايَ kelimesinde diğer imamların hilafına Kisâi burada³⁶¹ ve وَمَحْيَايَ ، وَمَمُوتَايَ kelimelerinde birde Yûsuf Sûresinin başındakine has olarak رُءُوكَ kelimesinde imâle yapmıştır. Ebû Amr ve Verş رُءُوكَ ye has olarak taklil yaparak okumuşlardır.³⁶² Müellif bunları zikrettikten sonra şunları da ilave etmiştir. Beyzâvî (ö. 685/1286) şöyle demiştir: هُدَايَ lafzı iki defa tekrarlanmasına rağmen dammelenmemiştir. Çünkü ikincisi birincisinden daha geneli kapsaması, hidayetin Rasûl ile beraber geldiği için aklın bunu kabul etmesi ve uyması istenmiştir.³⁶³

³⁵⁷ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/211; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/388; Hârûf, *Teshîl*, 6.

³⁵⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/67.

³⁵⁹ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/211; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/388; Hârûf, *Teshîl*, 6.

³⁶⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/67.

³⁶¹ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/211; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/389; Hârûf, *Teshîl*, 7.

³⁶² Bk. Hârûf, *Teshîl*, 236.

³⁶³ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/68.

يَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ (23) Kırkinci âyet (وَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ):

Bu ayette geçen (يَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ) ifadesindeki إِسْرَآئِيلَ kelimesi iki kıraat vechi ile tilavet edilmektedir. Bu konuda tek kalan Ebû Ca'fer hemzesiz olarak teshil ile, kalan diğer imamlar ise tahkik yaparak kıraat ederler.³⁶⁴

(فَارْهَبُونِ) kelimesinde ise İmam Ya'kûp hazfolunmuş “ya”ları yazı da izhar eder. Müellif bunları zikrettikten sonra فَارْهَبُونِ kelimesinin manası hususunda şunları da zikretmiştir. Benden korkun ifadesi; Allaha verilen ahitten dolayı “korkarlar” demektir. Bu korku ise ümidle beraber korkudur. Allah (c.c.), “Korkacaksınız benden korkun” diyerek, hem mükafat vaadinde bulunmakta (va'âd) hem de uyarı yapmakta (vaîd). Bu ifade, ahde vefayı (sözünü tutmayı) ve şükretmeyi gerekli kılmaktadır.³⁶⁶

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ (24) Kırk sekizinci âyet (مِنْهَا عَذْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ):

Bu ayette geçen (وَلَا يُقْبَلُ) kelimesini kıraat imamları iki vecihle okumuşlardır. İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûp üstte iki noktalı “ت” olarak وَلَا يُقْبَلُ formunda diğer imamlar “ye” olarak وَلَا يُقْبَلُ formunda kıraat etmişlerdir.³⁶⁷ Müellif bunları aktardıktan sonra şunu da zikretmiştir. Bu cümle, failin (fiili gerçekleştirenin) gerçek bir dişil olmadığına, hem eril hem de dişil olarak okunabileceğini belirtir.³⁶⁸

(وَاِذْ وَاعِدْنَا مُوسَىٰ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ) 25) Elli birinci âyet

Bu ayeti kerimede müellifin zikrettiği üç yerde kıraat vecihleri vardır. Bunlar:

1- Birincisi (وَاِذْ وَاعِدْنَا) kelimesidir. Bu kelimeyi Ebû Ca'fer, Ebû Amr ve Ya'kûp وَاعِدْنَاكُمْ وَاعِدْنَا şeklinde elifsiz kıraat ederler. Diğer imamlar ise elifli وَاعِدْنَا olarak okumuşlardır.³⁶⁹ Müellif bu kelimenin elifli veya elifsiz her iki durumda da manasının aynı olduğunu belirtmiştir.³⁷⁰

³⁶⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/69. bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/211; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/390; Hârûf, *Teshîl*, 7.

³⁶⁵ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 7; Öztoprak, *Kur'ân Kıraâtı*, 245.

³⁶⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/69-70.

³⁶⁷ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/212; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/390; Hârûf, *Teshîl*, 7.

³⁶⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/75.

³⁶⁹ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/212; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/391; Hârûf, *Teshîl*, 8.

³⁷⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/77.

2- Bu ayetteki ikinci kelime ise (مُوسَى) gibi Elifî maksûre ile biten bütün kelimeleri Hamza ve Kisâî burada ve bunun gibi “ya”lı isim ve fiillerde imâle’li okurlar.³⁷¹

3- Bu ayetteki üçüncü olarak ise (ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ) ifadesindeki اتَّخَذْتُمُ kelimesidir. Burada İbn Kesîr, Hafs ve Ruveys “ذ” harfini izhar ederek okumuş,³⁷² diğer imamlar ise idğâm yapmışlardır.³⁷³

26) Elli üçüncü âyet (وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ):

Bu ayette geçen (وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ) kelimesi için imam Kisâî sıfat, (و) ise zaide demiştir. Müellif ise bunun hak ile batılın arasını ayırdığını ifade etmiştir.³⁷⁴

27) Elli dördüncü âyet (أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ):

Ayette (بَارِئِكُمْ) kelimesinde iki vecih vardır: Biri iskân, biri ihtilastır. Dûri ihtilas Ebû Amr iskân, diğerleri tahkik okurlar. Kisâî iki harfte imâle yapar diğer imamlar harekeyi tam okurlar.³⁷⁵

Müellif ek olarak şunu da ifade etmiştir. İmam Verş Nûr Sûresinde (كَمِشْكُورٍ) ve الجبارين-الجبار kelimelerini taklil ile okumuştur.³⁷⁶

28) Elli sekizinci âyet (وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا) (وَقُولُوا حِطَّةً نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ):

Bu ayetteki (نَغْفِرْ لَكُمْ) ifadesinde kıraat farklılıklarını imamlar şöyle belirtmişlerdir. Nâfî ve Ebû Ca’fer “ya”yı dammeli “fe”yi ise fethalayarak يُغْفِرُ olarak okur. İbn Âmir ise dammeli “te” نَغْفِرُ olarak okur.³⁷⁷ Müellif bunları aktardıktan sonra şunları da ilave olarak zikretmiştir. Araf Sûresinde ise Nâfî, İbn Âmir ve Ya’kûp dammeli “te” diğer imamlar ise “nun”un fethası “fa”nın kesrası ile okurlar.³⁷⁸

³⁷¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/77; bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/391; Hârûf, *Teshîl*, 8; Öztoprak, *Kur’ân Kırââtı*, 206.

³⁷² Bk. Hârûf, *Teshîl*, 8.

³⁷³ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/77-79. bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/391.

³⁷⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/79.

³⁷⁵ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/212; Hârûf, *Teshîl*, 8; Öztoprak, *Kur’ân Kırââtı*, 293.

³⁷⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/80. bk. Öztoprak, *Kur’ân Kırââtı*, 82.

³⁷⁷ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 9.

³⁷⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/83; bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/394.

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنْ (Yetmiş dördüncü âyet)
الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَسْقَى فَيُخْرِجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ
(بِعَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ):

Ayette (وَمَا اللَّهُ بِعَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ) ifadesindeki يَعْمَلُونَ kelimesinde “te” veya “ye”
olduğu konusunda iki vecih mevcuttur. Birincisi İbn Kesîr noktalar altta “ye” يَعْمَلُونَ
olarak diğer imamlar ise noktaları üstte “te” تَعْمَلُونَ olarak³⁸⁷ kıraat etmişlerdir.³⁸⁸

33) Yetmiş sekizinci âyet (وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ):

Bu ayette iki vechin olduğu bir kelime söz konusudur. Ebû Ca’fer (أَمَانِيَّ)
kelimesinde “ya” harfinde tahfif yaparak bütün Kur’ân’da şeddesiz, diğer imamlar
ise şeddeli³⁸⁹ olarak okurlar.³⁹⁰

34) Sekseninci âyet (وَقَالُوا لَنْ تَمْسَنَا النَّارُ إِلَّا آيَآمَاءَ مَعْدُودَةٍ قُلْ اتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلَفَ اللَّهُ)
(عَهْدَةٌ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ):

Bu ayette (اتَّخَذْتُمْ) kelimesinde kıraat alimleri ذ lin izharı ve idğâmı konusunda
görüş serdetmişlerdir. İbn Kesîr, Ruveys ve Hafs وَأَخَذْتُمْ misallerdeki gibi “zel”
harfinin izharı ile diğer imamlar idğâmı³⁹¹ ile kıraat etmişlerdir.³⁹²

35) Seksen birinci âyet (بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَخَاطَتَ بِهِ خَاطِبُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا)
(خَالِدُونَ):

Ayetteki (خَاطِبُهُ) kelimesinde kıraat farklılıklarını şöyle sıralayabiliriz. Ehli
Medine Nâfi ve Ebû Ca’fer خَاطِبَاتُهُ olarak cemi, kalan diğer imamlar ise خَاطِبُهُ olarak
müfred kıraat etmişlerdir.³⁹³ Müellif bunları zikrettikten sonra şunu da ilave etmiştir.
İmam Hamza vakf halinde idğâm ve hemzeyi “ye”ye ibdalli okur.³⁹⁴

36) Seksen üçüncü âyet (وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي)
الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنْتُمْ
(مُعْرِضُونَ):

³⁸⁷ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/217; Hârûf, *Teshîl*, 11.

³⁸⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/93.

³⁸⁹ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/217-218; ed-Dimyâtî, *Îthâfu fudelâ*, 1/398-399; Hârûf, *Teshîl*, 12.

³⁹⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/95.

³⁹¹ Bk. ed-Dimyâtî, *Îthâfu fudelâ*, 1/399; Hârûf, *Teshîl*, 12.

³⁹² el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/96.

³⁹³ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/218; ed-Dimyâtî, *Îthâfu fudelâ*, 1/400; Hârûf, *Teshîl*, 12.

³⁹⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/96.

Bu ayetteki (يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ لَا تَعْبُدُوْنَ اِلَّا اللّٰهَ) ifadesinde İbn Kesîr, Hamza ve Kisâî ğaib siğasıyla (لَا يَعْْبُدُونَ) “ye” ile diğer imamlar ise hitap siğasıyla (لَا تَعْبُدُونَ) “te” ile kıraat etmişlerdir.³⁹⁵

Müellifin sahabe kıraatine yer vermiş olduğu istisnai yerlerden biride bu kelimedir. Ubey b. Kab bu kelimeyi (لَا تَعْبُدُوا) nehy olarak kıraat eder. Müellif bununla beraber şunları da zikretmiştir. Çünkü o yeminin cevabıdır, takdiri olarak şu manaya delalet eder. Biz onlardan, Allah’tan başkasına ibadet etmeyeceklerine dair bir söz, misak aldık demektir.³⁹⁶

Bu ayetteki kıraat farklılığı bulunan diğer bir kelime ise (حُسْنًا) kelimesi, güzel söz anlamındadır. Hamza, Kisâî, Ya’kûp ve Halef bu kelimenin sıfat olduğunu söyleyerek “ha” ve “sin” harflerini fetha (حَسَنًا) olarak kıraat etmişler, kalan diğer imamlar ise mübalağa kasdedildiği için masdar (حُسْنًا) olarak kıraat etmişlerdir.³⁹⁷

37) Seksen beşinci âyet (ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَإِنْ يَأْتِوكُمْ أُسَارَىٰ تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ):

Bu ayeti kerimede dört yerde farklı kıraat vecihleri mevcuttur. Bunlar: 1- (تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ) ifadesinde kelimesini Âsım, Hamza, Kisâî ve Halef “za” harfini tahfif (şeddesiz)³⁹⁸ (تَظَاهَرُونَ) ve تقاعل bab.daki “te”nin hazfı ile kıraat ettiklerini aktardıktan sonra müellif şunu da eklemiştir. Yukarıda ismi geçen kıraat imamı Tahrîm Sûresi’nde de böyle okumuşlardır. Diğer imamlar ise iki “te” ve “za” arasında idğâmla (تَظَاهَرُونَ) olarak kıraat etmişlerdir.³⁹⁹

2- (وَإِنْ يَأْتِوكُمْ أُسَارَىٰ) Buradaki kıraat farklılığını imam Hamza أُسَارَى okumuştur.⁴⁰⁰ Müellif ikisinde esir’in cem’isi olduğunu belirtmiştir.⁴⁰¹

3- (تُفَادُوهُمْ) Bu kelimede müfâale babı kullanılmıştır. Yani mana olarak esire karşılık esir değişimi yapın. İbn Kesîr, Halef, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza ve Ebû

³⁹⁵ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/218; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/400; Hârûf, *Teshîl*, 12.

³⁹⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/97.

³⁹⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/97; bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/218; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/401; Hârûf, *Teshîl*, 12.

³⁹⁸ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/218; Hârûf, *Teshîl*, 13.

³⁹⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/98.

⁴⁰⁰ İlgili kıraati müellifin hilafına yukarıda ismi verilen kıraat imamı أُسْرِي olarak okumaktadır. Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/218; Hârûf, *Teshîl*, 13.

⁴⁰¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/98.

Ca'fer "te"nin fethasıyla تَقْدُوهُمْ okumuşlardır.⁴⁰² Yani müellif, malınızla onları kurtarın anlamında olduğunu söyler. İki kıraatte de aynıdır denilir.⁴⁰³

4- (وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ) Bu ayette son olarak, İbn Kesîr, Nâfi, Ebû Bekir, Ya'kûp ve Halef ğaib siğasıyla (يَعْمَلُونَ), diğer imamlar ise hitab siğasıyla (تَعْمَلُونَ)⁴⁰⁴ olarak kıraat etmişlerdir.⁴⁰⁵

38) Seksen yedinci âyet (وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ) (الْبَيِّنَاتِ وَآيَاتِنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ):

Bu ayette (وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ) ifadesinde kıraat farklılığı konusunda diğer imamlardan sadece İbn Kesîr ayrı düşmüştür. İbn Kesîr (بِرُوحِ الْقُدُسِ) kelimesini "dal"ın sukunuyla بِرُوحِ الْقُدُسِ olarak diğer imamlar damme ile okumuşlardır.⁴⁰⁶ Müellif bunu aktardıktan sonra şunları da zikretmiştir. Rûh terimiyle Cebrail (a.s.) kastedilir; ya da İsâ'ya (a.s.) üfleyen anlamındadır. Ayrıca Rûh, temizliğin kaynağı olan, yani Kutsal olan Allah Teâlâ anlamında da kullanılır. Allah (c.c.), kıymetini arttırmak için kendine izafe etmiş denilebilir.⁴⁰⁷

39) Doksanıncı âyet (يُنْسَمَا اسْتَمَرُوا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ) (عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادَةٍ فَبَاؤُا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ):

Ayetteki (يُنْزِلَ) kelimesini İbn Kesîr, Ya'kûb ve Ebû Amr يُنْزِلُ olarak tahfif (sukunu) ile kıraat etmişlerdir.⁴⁰⁸ İstisnası olmakla birlikte bu kelimeyi Kur'an'ın tamamında böyle okurlar. İbn Kesîr'in istisna olarak getirdiği yerler: (وَمَا نُنْزِلُهُ),⁴⁰⁹ (أَنْ يُنْزَلَ آيَةً),⁴¹² (حَتَّى تُنْزَلَ عَلَيْنَا),⁴¹⁰ (وَنُزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ),⁴¹¹ (مَا نُنْزِلُ الْمَلَكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ) (eserde bu âyetin numarası yanlış verilmiş) bu zikredilen örneklerde şeddeli okurlar. Diğer imamlar mezkur kelimeyi şeddeli okurlar. Hamza

⁴⁰² İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarının hilafına Ebû Ca'fer "te"nin dammesi ile okunmaktadır. Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/218; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/402; Hârûf, *Teshîl*, 13.

⁴⁰³ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/98.

⁴⁰⁴ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/218; Hârûf, *Teshîl*, 13.

⁴⁰⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/98-99.

⁴⁰⁶ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/218; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/403; Hârûf, *Teshîl*, 13.

⁴⁰⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/99.

⁴⁰⁸ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/218; Hârûf, *Teshîl*, 14.

⁴⁰⁹ el-Hicr 15/21.

⁴¹⁰ el-İsrâ 17/82.

⁴¹¹ el-İsrâ 17/93.

⁴¹² el-En'âm 6/37.

⁴¹³ el-Hicr 15/8.

ve Kisâi iki yerde Şûra ve Lokman sûrelerinde tahfifle okurlar.⁴¹⁴ (يُنَزِّلُ الْغَيْثَ)⁴¹⁵,⁴¹⁶ (يُنَزِّلُ الْغَيْثَ).

40) Doksan ikinci âyet (وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ):

Bu ayette (وَلَقَدْ جَاءَكُمْ) ifadesinde Ebû Amr, Hamza, Kisâi, Hişâm ve Halef “dal”ı “cim”e idgâm ederek,⁴¹⁷ Kur’ân’ın tamamında böyle kıraat ederler.⁴¹⁸

41) Doksan altıncı âyet (وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَىٰ حَيَاتِهِ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ (يَعْمُرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُرْزَقٍ مِنْهُ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ):

Ayette (وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ) ifadesini müellif şöyle mana verir: “Allah amellerinin karşılığını verecektir.” İmam Ya’kûp yahûdilere hitap için “te” نَعْمَلُونَ okumuş,⁴¹⁹ diğer imamlar gâib sigası için “ye” يَعْمَلُونَ olarak kıraat etmişlerdir.⁴²⁰

42) Doksan yedinci âyet (قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ):

Bu ayette (لِجِبْرِيلَ) kelimesinde kıraat imamlarının farklı vecihleri söz konusudur. İbn Kesîr’e göre جِبْرِيلُ iki yerde böyle gelir, diğeri de Tahrîm Sûresinde, cim’in fethası, ra’nın kesrasıyla okur.⁴²¹

Ebû Bekir Şu’be ise “cim ve ra”nın fethasıyla “ye”siz hemzenin kesrasıyla جِبْرِيلُ olarak kıraat eder. Hamza ve Kisâi de böyle okur. Ancak hemzeden sonra “ye”yi koyarak جِبْرِيلُ olarak kıraat ederler. Diğer imamlar ise “cim ve ra”nın kesrasıyla ve hemzesiz جِبْرِيلُ okurlar.⁴²²

43) Doksan sekizinci âyet (مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ (لِلْكَافِرِينَ):

(مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ) Burada dört büyük melekten biri olan Mikail kelimesinin kıraat imamları arasındaki vecihleri şöyledir. Hafs, Ya’kûp, Ebû Amr مِيكَال Hemze ve “ya”sız okumuşlardır. Nâfi ve Ebû Ca’fer ise hemzeli ama

⁴¹⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/102.

⁴¹⁵ eş-Şûra 42/28.

⁴¹⁶ Lokman 31/34.

⁴¹⁷ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 14.

⁴¹⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/103.

⁴¹⁹ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/718; Hârûf, *Teshîl*, 15.

⁴²⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/109.

⁴²¹ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/219; Hârûf, *Teshîl*, 15.

⁴²² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/110; bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/219; Hârûf, *Teshîl*, 15.

“ya”sız ميكَائِيل kıraat etmişlerdir.⁴²³ Diğer imamlar ise hemze’den sonra “ye” ile ميكَائِيل olarak okumuşlardır.⁴²⁴

44) Yüzüncü âyet (أَوْكَلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ):

Bu ayette bulunan (أَوْكَلَّمَا عَاهَدُوا) ifadesindeki عَاهَدُوا kelimesini, Ebû Recâ Utâridî⁴²⁵ biçiminde “ayn” harfi dammeli, “he” harfi kesralı olarak meçhul kip ile okumuştur.⁴²⁶

45) Yüz ikinci âyet (وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سُلَيْمٍ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٌ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ):

(وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا) Kur’ân’ın uzun ayetlerinden biri olan bu ayette kıraat farklılıkları ile ilgili şunlar söylenebilir. İbn Âmir Hamza, Kisâ ve Halef “nun”un tahfifi ile ولكن ve ولكن الشَّيَاطِينَ raf haliyle, kalan diğer imamlar “nun”un şeddesi ولكن ve ولكن الشَّيَاطِينَ yi nasbe olarak kıraat ederler.⁴²⁷

Müellif bunları zikrettikten sonra şunları da eklemiştir. (وَلَكِنَّ الْبِرَّ)⁴²⁸ Bu kelimeyi Nâfi ve İbn Âmir tahfifle kalan diğer imamlar şedde ile kıraat etmişlerdir.⁴²⁹ Aynı şekilde Enfâl Sûresinde de (وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ)⁴³⁰ ifadelerini böyle okumuşlardır.⁴³¹

46) Yüz altıncı âyet (مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ):

Bu ayette (مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ) ifadesinde Cumhurun nun ve sin’in fethasıyla نَنْسَخْ yani onu kaldırırız diye okumuşlardır. İbn Âmir “nun”un dammesi “sin”in kesrasıyla نَنْسَخْ okur.⁴³² Yani sana emrederiz veya Ceبراile onun neshini emrederiz demektir.⁴³³

⁴²³ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 15.

⁴²⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/111; bk. İbnü’l-Cezeri, *en-Neşr fi’l-kıraati’l-aşr*, 2/219.

⁴²⁵ Raşit Küçük, “Ebû Recâ el-Utâridî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/212.

⁴²⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/111.

⁴²⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/112; bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/219; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/410; Hârûf, *Teshîl*, 16.

⁴²⁸ el-Bakara 2/177.

⁴²⁹ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/219.

⁴³⁰ el-Enfâl 8/17.

⁴³¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/112.

⁴³² Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/219-220; Hârûf, *Teshîl*, 17.

⁴³³ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/118.

Müellif (أَوْ تُنْسِيهَا) kelimesinde Cumhûr dışında kalanlarla ilgili şunları zikretmiştir. İbn Kesîr ve Ebû Amr birinci “nun, sin” ve mehmuz hemzenin sukunuyla تُنْسِيهَا olarak kıraat ederler.⁴³⁴ Yani recm ayetindeki gibi biz onu kadınlardan erteliyoruz, hükmünü ve kıraatini kaldırıyoruz, dolayısıyla bu ilk nesih, hükmünü ve tilavetini kaldırıyoruz manasındadır.⁴³⁵

Kalan diğer imamlar “nun”un dammesi ve “sin”in kesrasıyla تُنْسِيهَا olarak okurlar. Yani insan ve nisyan’dan türemiş, korumanın (hıfz) zıddı yani onu kalbinden sileriz manasındadır.⁴³⁶

47) Yüz on altıncı âyet (وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَهٍ قَانِتُونَ):

Bu ayette (وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا) ifadesinde kıraat imamlarından İbn Âmir başka bir kıssaya başladığı için “vav” sız عَلِيم قَالُوا kıraat eder. Cumhûr ise atıf “vav”ı ile⁴³⁷ قَالَتْ عَلِيم قَالُوا kıraat ederler.⁴³⁸

48) Yüz on yedinci âyet (بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ):

Ayette (فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ) ifadesinde Cumhûr, Kur’ân’ın tamamında atıf veya istinâf olarak raf haliyle (فَيَكُونُ) olarak okumuşlardır. Kisâî ve İbn Âmir ise Nahl ve Yâsin sûrelerinde nasbe olarak (فَيَكُونُ) olarak okurlar. İbn Âmir bazı yerler hariç Kur’ân’ın tamamında nasbe (fetha) olarak okur.⁴³⁹ İstisnalar: (كُنْ فَيَكُونُ),⁴⁴⁰ (قَوْلُهُ الْحَقُّ).⁴⁴¹ Emrin cevabı olarak “fa”dan sonra اَنْ in takdiriyle nasp olur.⁴⁴²

49) Yüz on dokuzuncu âyet (وَإِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْئَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ):

Bu ayette (وَلَا تُسْئَلُ) kelimesini Nâfî ve Ya’kûp nehiy sigası olarak,⁴⁴³ diğer imamlar ise raf تُسْئَلُ وَلَا olarak kıraat etmişlerdir.⁴⁴⁴

50) Yüz yirmi dördüncü âyet (وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا) (قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ):

⁴³⁴ Bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/410; Hârûf, *Teshîl*, 17.

⁴³⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/118.

⁴³⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/119.

⁴³⁷ Bk. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 2/220; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/413; Hârûf, *Teshîl*, 18.

⁴³⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/123.

⁴³⁹ Bk. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 2/220.

⁴⁴⁰ Âl-i İmrân 3/47.

⁴⁴¹ el-En’âm Sûresi 6/73.

⁴⁴² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/124.

⁴⁴³ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 18.

⁴⁴⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/125.

Bu ayette (فَأَمِّعُهُ) ifadesini, İbn Âmir if'âl babından tahfifle olarak, diğer imamlar ise tef'îl babından şedde ile okurlar.⁴⁵³ Müellif bunu aktardıktan sonra manası hakkında şunu da zikretmiştir. İki vechin manası da eş anlamlı, dünya nimetlerini veririm demektir.⁴⁵⁴

53) Yüz yirmi sekizinci âyet (رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا) (وَتُبَّ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ):

Bu ayette (وَأَرِنَا) kelimesindeki “ra” harfî, kıraat imamları tarafından farklı vecihlerde okunmuştur. İbn Kesîr, Sûsî ve Ya'kûp ve أَرِنَا ve أَرِنِي diye bütün yerlerde “ra”nın sukunu ve tahfif için hemze'nin hazfı ile okurlar.⁴⁵⁵ Ebû Amr ihtilâs⁴⁵⁶ ile diğer imamlar ise “ra”nın kesrası ve harekenin bir kısmı veya hepsi “ra”ya nakil yapılarak sonrada hemzenin hazfı ile okur.⁴⁵⁷

54) Yüz otuz ikinci âyet (وَوَصَّي بِهَا إِبْرَاهِيمَ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا) (تَمُوتُونَ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ):

Ayette (وَوَصَّي بِهَا إِبْرَاهِيمَ) ifadesini Medine ve Şam ehli (Nâfi, İbn Âmir , Ebû Ca'fer) ef'âl kalıbından أُوصَى olarak okumuş, mushaflarında böyle yazılmıştır. Diğer imamlar ve اَنْزَلَ ve اَنْزَلْ gibi tef'îl kalıbından وَصَّى olarak okumuştur.⁴⁵⁸ Müellif bu kelimenin anlamını ve aslını örnek vererek şöyle açıklar. Buradaki tavsiye kelimesi, başkasına iyilik yapmak ve yakınlık göstermek anlamlarını ifade eder. Bu kelimenin aslı الوصلة dür. Örneğin: ona ulaştığı zaman tavsiyede bulundu veya vasiyet etti denilir.⁴⁵⁹

55) Yüz otuz yedinci âyet (فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ) (فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ):

(فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ) Müellifin istisnai olarak zikrettiği sahabe kıraatlerinden birisi de bu ayeti kerimedir. İbn Abbas'ın kıraatında bu ayet فَإِنْ آمَنُوا بِمَا آمَنْتُمْ بِهِ şeklindedir.⁴⁶⁰

⁴⁵³ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 19.

⁴⁵⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/134.

⁴⁵⁵ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/222; Hârûf, *Teshîl*, 20.

⁴⁵⁶ Bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/418.

⁴⁵⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/136.

⁴⁵⁸ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/223; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/418; Hârûf, *Teshîl*, 20.

⁴⁵⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/138.

⁴⁶⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/141.

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ (56) Yüz kırkuncu âyet (نَصَارًا قُلْ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ):

Bu ayetteki (تَقُولُونَ) ifadesini kıraat imamlarından İbn Âmir, Hamza, Kisâî, Hafs, Ruveys ve Halef hitap sığasıyla, diğer imamlar ğaib sığasıyla (يَقُولُونَ) olarak okurlar.⁴⁶¹

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً (57) Yüz kırk üçüncü âyet (لَا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ):

Bu ayette (إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ) ifadesinde söz konusu kelime kıraat imamları tarafından iki türlü okunmuştur. Nâfi, İbn Kesir, İbn Âmir, Hafs ve Ebû Ca'fer لَرُؤُوف kelimesini شكور vezninde işbâ' ile okur. Diğer imamlar ihtilâs⁴⁶² ile فَعْلُ vezninde okurlar.⁴⁶³

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهُ فَوَلِّ وَجْهَكَ (58) Yüz kırk dördüncü âyet (وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ):

Bu ayette (وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ) ifadesinde kıraat farklılığı muhatap ve ğaib formunda ortaya çıkmaktadır. Ebû Ca'fer, İbn Âmir, Hamza, Kisâî ve Ravh müminlere hitap için “te” olarak, diğer imamlar ise “ye” ile okumuşlardır.⁴⁶⁴ Müellif bunları zikrettikten sonra şunları da ilave etmiştir. Bu ayetle Yahûdilerin yapmış olduğu bu olayda müminler için bir vaâd, kafirler için ise vaîd olduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁵

وَلِكُلِّ وُجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ (59) Yüz kırk sekizinci âyet (جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ):

Bu ayette (مُوَلِّيهَا) ifadesiyle ilgili, diğer imamlardan farklı olarak İbn Âmir هو şeklinde kıraat eder.⁴⁶⁶ Müellif bunları belirttikten sonra şunları da zikretmiştir. Yani bu kelimenin (مُوَلِّيهَا) anlamı ona yönelilen demektir. Allah (c.c.) kavimler için

⁴⁶¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/142; İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/223; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/419; Hârûf, *Teshîl*, 21.

⁴⁶² Not: Müellifin imamların kıraat ettiğini belirttiği ihtilâs kavramı ile ilgili bilgi diğer kaynaklarda bulunamamıştır.

⁴⁶³ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/146.

⁴⁶⁴ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/223; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/422; Hârûf, *Teshîl*, 22.

⁴⁶⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/148.

⁴⁶⁶ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/223; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/422; Hârûf, *Teshîl*, 23.

yönelicekleri bir kıble var etmiştir. Mûsa (a.s.) için Muhammed (s.a.s.) için ve her Nebi için bir kıble var etmiştir.⁴⁶⁷

60) Yüz kırk dokuzuncu âyet (وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ قَوْلٍ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لِلْحَقِّ) (مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ):

Ayette (لِلْحَقِّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ) ifadesindeki تَعْمَلُونَ kelimesini ğaib sığasıyla sadece Ebû Amr “ye” ile يَعْمَلُونَ olarak okur, kalan imamlar ise muhatap sığasıyla “te” ile kıraat ederler.⁴⁶⁸

61) Yüz elli ikinci âyet (فَادْكُرُونِي أذكُرْكُمْ واشْكُرُوا لي وَلَا تَكْفُرُونِ):

Bu ayette (فَادْكُرُونِي) ifadesinde sadece İbn Kesîr “ye”nin fethasıyla okur, kalan diğer imamlar iskanıyla kıraat ederler.⁴⁶⁹ Müellif mana olarak şunu da zikretmiştir. Bana itaat ederek beni zikredin ki bende sizi mağfiret ederek zikredeyim anlamındadır.⁴⁷⁰

62) Yüz elli sekizinci âyet (إِنَّ الصَّغَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ) (عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ):

Müellif bu ayette (فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا) ifadesindeki يَطُوف kelimesinin aslı olduğu ifade eder. Bu kelime “te” “ta”ya idğâm edilir. Manası; Safâ ile Merve arasında gidip gelmek (tavaf etmek)’tir.⁴⁷¹

Bu ayette (وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا) ifadesini kıraat imamlarımız iki farklı vecih üzerine tilavet etmişlerdir. İmam Hamza, Kisâi ve Halef يَطُوع müzari harfini “ye” li aynel harfi “ta” ve “vav”ın ise şeddesi ve meczum muzari sığasıyla okurlar.⁴⁷² Aynı şekilde Bakara sûresindeki ayette (فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا)⁴⁷³ geçen bölümü geçiş bölümü şeklinde kıraat ederler, Ya’kûp birincisinde onlara tabi olur.⁴⁷⁴ Cumhûr ise müzari harfi “te”li ve aynel harfi fethalayarak تَطَوَّع okur.⁴⁷⁵ Müellif bunları aktardıktan sonra bu kelimenin manasını şöyle açıklar: Bu kelime, farz veya nafile ibadetleri ifade etmektedir. Mücahid kelimenin “nafile ibadet” anlamına geldiğini

⁴⁶⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/149.

⁴⁶⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/150; İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/223; Hârûf, *Teshîl*, 23.

⁴⁶⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/153; bk. Hârûf, *Teshîl*, 23.

⁴⁷⁰ Celâle'd-Dîn es-Suyûtî, *Cem ul-cevâmiu ul-maruf bil-cemii l-kebîr*, thk. Muhtar İbrahim El-Heic vd. (Kahire: El-Ezher eş-Şerif, 2005), 6/82.

⁴⁷¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/158.

⁴⁷² Bk. Hârûf, *Teshîl*, 24

⁴⁷³ el-Bakara 2/184.

⁴⁷⁴ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/223.

⁴⁷⁵ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/223; Hârûf, *Teshîl*, 24.

savunmuş, buna binaen Safa ile Merve arasında yapılan tavafin sünnet olduğunu belirtmiştir. Mukâtil ve Kelbi de aynı şekilde “nafile ibadet” manasına geldiğini, fakat farz tavaftan sonraki ek tavafi ifade ettiğini belirtmişlerdir.⁴⁷⁶

63) Yüz altmış dördüncü âyet (إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ)
الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَخْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ
(كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

Bu ayette (وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ) ifadesini müellif Kur’ân’ın muhtelif yerlerinde bulunan bu kelimenin müfred ve cem’ i olmak üzere iki şekilde okunduğunu ifade eder. Halef,⁴⁷⁷ Hamza ve Kisâî الرِّيح müfred, diğer imamlar الرِّيَّاح cem’i olarak kıraat etmişlerdir.⁴⁷⁸

64) Yüz altmış beşinci âyet (وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَاداً يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ)
(أَمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ

Bu ayette (وَلَوْ يَرَى) ifadesindeki bu kelime muhatap ve ğaib olarak iki türlü okunmuştur. Nâfî, İbn Âmir ve Ya’kûp muhatap olarak “te” ile تَرَى olarak kıraat etmişlerdir.⁴⁷⁹ Müellif, kelime ile ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: “Bu kelime, Peygamber Efendimiz’e hitap niteliğinde olduğu için “te” olarak okunmuştur. Diğer imamlar ise bu kelimeyi üçüncü şahıs (ğaib) için “ye” harfiyle okumuşlardır.⁴⁸⁰

Müellif üstteki bilgileri aktardıktan sonra bu ayetteki (الْعَذَابِ) kelimesi ile ilgili şunları zikreder. Bu kelime kıyamet gününü ifade eder. İbn Âmir edilgen formunda “ye” harfinin dammesiyle, إِذْ يَرُونَ olarak, diğer imamlar fethasıyla إِذْ يَرُونَ olarak kıraat ederler.⁴⁸¹

Bu ayetteki (أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً وَأَنَّ اللَّهَ) ifadesinde bulunan “أَنَّ” harflerini Ebû Ca’fer ve Ya’kûp “إِنَّ” şeklinde kesralı okumuşlardır.⁴⁸²

65) Yüz altmış sekizinci âyet (يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالاً طَيِّباً وَلَا تَتَّبِعُوا)
(خُطُوتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

⁴⁷⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/161.

⁴⁷⁷ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Halef de okumaktadır. Bk. Hârûf, *Teshîl*, 25.

⁴⁷⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/163.

⁴⁷⁹ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/224.

⁴⁸⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/166.

⁴⁸¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/166.

⁴⁸² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/166; bk. Hârûf, *Teshîl*, 25.

(وَلَا تَتَّبِعُوا خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ) Kıraat imamları خُطَوَاتِ kelimesinde “ta” harfini dammeli ve sukunlu olarak iki şekilde okumuşlardır. Ebû Ca’fer, İbn Âmir, kisâî, Hafs, Ya’kûp ve Kunbûl “ta”nın dammesiyle, kalan imamlar sukunuyla okurlar.⁴⁸³ Müellif ayeti kerimenin manasını şöyle ifade eder; “ona, şeytana uymayın çünkü helali haram kılar, haramı da helalleştirir demektir.”⁴⁸⁴

66) Yüz yetmişinci âyet (وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَّلُ) (كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ):

Bu ayette (قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ) ifadesinde kıraat imamlarından sadece Kisâî “lam”ı “nun”a idgâm ederek okur.⁴⁸⁵

67) Yüz yetmiş üçüncü âyet (إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ) (فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ):

Bu ayette (إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ) ifadesindeki الْمَيْتَةَ kelimesinde “te” kıraat imamları tarafından sukun ve şeddeli formlarında okunmaktadır. Burada sadece Ebû Ca’fer olarak şeddeli, diğer imamlar sukun olarak okur.⁴⁸⁶ Aynı zamanda Ebû Ca’fer bu kelimeyi bütün Kur’ân’da da şeddeli okur, diğer imamlar ise bazı yerlerde şeddeli okurlar.⁴⁸⁷

Bu ayette (فَمَنْ اضْطُرَّ) ifadesini kıraat imamlarının farklı vecihlerle okudukları görülmektedir. Ya’kûp,⁴⁸⁸ Âsım, Ebû Amr ve Hamza “nun”un kesrasıyla فَمَنْ اضْطُرَّ olarak kıraat ederler. Ebû Ca’fer haricinde kalan diğer imamlar “nun” ve “ta”nın dammesiyle فَمَنْ اضْطُرَّ okurlar.⁴⁸⁹ Ebû Ca’fer “nun”un kesrasına tabi olarak “ta”yı da kesrayla okur.⁴⁹⁰ Müellif bu şekilde aktarmıştır. Ancak Ebû Ca’fer’in görüşünü zikrederken bir yanlışlık söz konusudur. Ebû Ca’fer “nun”un dammesi “ta”nın kesrasıyla okuduğu kaynaklarda zikredilir.⁴⁹¹

68) Yüz yetmiş yedinci âyet (لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ) (أَمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ

⁴⁸³ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/224; *Hârûf*, *Teshîl*, 25.

⁴⁸⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/167.

⁴⁸⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/168.

⁴⁸⁶ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/224; *Hârûf*, *Teshîl*, 26.

⁴⁸⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/170.

⁴⁸⁸ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Ya’kûp da okumaktadır. Bk. *Hârûf*, *Teshîl*, 26.

⁴⁸⁹ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/225; *Hârûf*, *Teshîl*, 26.

⁴⁹⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/173.

⁴⁹¹ *Hârûf*, *Teshîl*, 26.

السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ
(وَالضَّرَاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

Bu ayette (لَيْسَ الْبِرُّ) ifadesi nasp ve raf olarak iki vecih ile okunur. Hafs ve Hamza nasbe (fetha) olarak لَيْسَ الْبِرُّ nin haberi olarak okurlar. Diğer imamlar ise tertibin aksini yani raf لَيْسَ الْبِرُّ olarak okurlar.⁴⁹²

Yine bu ayette (وَلَكِنْ) ifadesindeki farklılık ise, Nâfî ve İbn Âmir tahfif ile الْبِرُّ ise raf olarak okurlar. Diğer imamlar ise şeddeli ve nasbe olarak okurlar.⁴⁹³

69) Yüz seksen ikinci âyet (فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بِيَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ):

Ayette (مِنْ مُوصٍ) ifadesini kıraat imamlarından Halef,⁴⁹⁴ Hamza, Kisâî, Ebû Bekir ve Ya'kûp “vav”ın fethası “sad”ın şeddesi ile tef’îl babından مُوصٍ okur, diğer imamlar “vav”ın sukunu ve tahfif ile if’âl babından مُوصٍ okurlar.⁴⁹⁵

70) Yüz seksen dördüncü âyet (أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامَ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ):

Bu ayette (طَعَامَ مِسْكِينٍ) ifadesini kıraat imamlarının üç vecih ile kıraat ettikleri söylenebilir. Nâfî, İbn Zekvân ve Ebû Ca’fer (فِدْيَةٌ) ne izafetle miskin kelimesinin cemisi ve “nun”un fethasıyla طَعَامَ مَسَاكِينَ olarak okur.⁴⁹⁶ Hişâm ise فِدْيَةٌ tenvini ile طَعَامَ مَسَاكِينَ okur.⁴⁹⁷ Kalan diğer imamlar ise فِدْيَةٌ tenviniyle, طَعَامَ nun raf’ası, مِسْكِين müfredi ve “nun”un kesrasıyla kıraat ederler.⁴⁹⁸

71) Yüz seksen beşinci âyet (شَهْرَ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْكُم وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ):

⁴⁹² Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/226; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/429; Hârûf, *Teshîl*, 27.

⁴⁹³ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/175; bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/226; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/429; Hârûf, *Teshîl*, 27.

⁴⁹⁴ İlgili kıraatî yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Halef de okumaktadır. Bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/430; Hârûf, *Teshîl*, 28.

⁴⁹⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/189; bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/226; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/430; Hârûf, *Teshîl*, 28.

⁴⁹⁶ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/226.

⁴⁹⁷ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 28.

⁴⁹⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/195; bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/430.

Ayette (الَّذِي أَنْزَلَ فِيهِ الْقُرْآنُ) ifedesindeki Kur'ân kelimesi hakkında İbn Kesîr bütün yerlerde “kaf”dan sonra “ra”yı harekeleyerek ve hemzeyi hazfederek الْقُرْآن okur,⁴⁹⁹ İbn Kesîr’e vakf halinde kıraat imamlarından sadece Hamza muvafakat eder aynı şekilde okur. Diğer imamlar hemzeli kıraat ederler. Bağavi şöyle dedi: İmam Şâfiî hemzesiz okur.⁵⁰⁰

Müellif bu ayeti açıklarken (وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ) ifadesindeki ayetin Ramazan ayını eda etmek için sayın, gözetleyin anlamında olduğunu ifade etmiştir. İbn Ömer’den rivayetle Resûlullâh şöyle buyurdu: “Bir ay, yirmi dokuz veya otuz çeker hilali görmedikçe oruç tutmayınız. Yine hilali görmedikçe bayram etmeyiniz. Eğer hilâl size karşı bulutla örtülürse, sayısını otuz güne tamamlayın.”⁵⁰¹ İmam Ya’kûp⁵⁰² ve Ebû Bekir mimi şeddeli diğer imamlar tahfifle okur.⁵⁰³ Bu kelimedeki lam zâid ve tekid içindir.⁵⁰⁴

72) Yüz seksen altıncı âyet (وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ) (فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ):

Bu ayette (أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ) ifadesinde kıraat farklılığı konusunda Kâlûn (الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ) ve Ebû Amr⁵⁰⁵ haricinde Medine ehli iki yerde de vasl halinde “ye”nin isbatı ile birincisi الدَّاعِي ve ikincisi⁵⁰⁶ وَخَافُونِي olarak, diğer imamlar vaslen ve vakfen iki yerde de hazfî ile okurlar.⁵⁰⁷ “Ya”ların isbatı konusunda yazıdan hazf olunması ve olunmaması, tilavetten hazf olunması hususunda kurrâ ihtilaf etmiş, imam Ya’kûp ise hem Vakfen hemde vaslen bütün yerlerde isbat ile okumuştur. Kurrâ’nın yazıda Vakfen ve vaslen isbatı konusunda ittifak ettiği yer فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي kelimesidir. Müellif mana olarak şunuda aklemiştir. Benden duanıza icabet etmemi isteyin. Burada “lam” ihtiyacın talebi için kullanılır, dua kelimesi ise ibadet demektir.⁵⁰⁸

⁴⁹⁹ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/226; Hârûf, *Teshîl*, 28.

⁵⁰⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/197.

⁵⁰¹ Bk. en-Nîsâbü’rî, *Sahîhi Müslim*, 6759.

⁵⁰² İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/226; Hârûf, *Teshîl*, 28. (ilgili kıraatı Ebû Bekir gibi okumaktadır. ziyade olarak mezkur eserlerde geçmektedir).

⁵⁰³ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/226; Hârûf, *Teshîl*, 28.

⁵⁰⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/200-201.

⁵⁰⁵ İlgili kıraat için istisna tutulan yukarıda ismi verilen Ebû Amr vasıl halinde “ye”nin isbatı الدَّاعِي olarak kıraat eder. Bk. Hârûf, *Teshîl*, 28.

⁵⁰⁶ Âl-i İmrân: 175.

⁵⁰⁷ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 28.

⁵⁰⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/203.

Bu ayette (وَلْيُؤْمِنُوا بِي) ifadesindeki “ya” harfinin harekesi ile ilgili Verş tek kalarak “ya”nın fethasıyla, diğer imamlar iskanıyla okurlar.⁵⁰⁹ Müellif bunları aktardıktan sonra şunu da zikretmiştir. Buradaki ayeti kerime ile “bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler” demektir.⁵¹⁰

73) Yüz seksen dokuzuncu âyet (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْهَلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ):

Bu ayette (وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ) ifadesinde الْبُيُوتَ kelimesi ile ilgili, İbn Kesîr, İbn Âmir, Verş ve kisâî العيون الْبُيُوت الشيوخ و örneklerinde olduğu gibi ilk harfî dammeli okur, Hamza ve Ebû Bekir جوبهن örneğindeki gibi ilk harfî kesralı okur, diğer imamlar asıl üzere dammeli okurlar.⁵¹¹

74) Yüz dokson birinci âyet (وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقْتُلُوهُمْ وَآخَرُجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوهُمْ وَالْفَنَاءُ) (أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يَقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ):

Bu ayette (وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يَقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ) ifadesini kıraat imamları böyle okurlar. kıraat imamları içerisinde farklı olarak okuyan Hamza, Kisâî ve Halef⁵¹² elifsiz (وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يَقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ) şeklinde kıraat ederler.⁵¹³ Müellif mana olarak şöyle ifade ediyor. “Onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın” anlamındadır. Diğer imamlar ise elif ile kıraat ederler.⁵¹⁴

75) Yüz doksan yedinci âyet (الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ) (وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُوا يَا أُولِي الْأَلْبَابِ):

Ayette (فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ) ifadesindeki kelimelerde hareke farklılığını, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya’kûp⁵¹⁵ raf ve tenvinli جِدَالَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا رَفَثَ olarak, Ebû Ca’fer raf ve tenvinli جِدَالَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا رَفَثَ okur. Diğer imamlar, tenvinsiz ve nasp haliyle جِدَالَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا رَفَثَ okurlar.⁵¹⁶ Burada iki durum da caizdir.⁵¹⁷ Müellif şu örneği⁵¹⁸

⁵⁰⁹ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 28.

⁵¹⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/204.

⁵¹¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/213; Hârûf, *Teshîl*, 29.

⁵¹² İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Halef de okumaktadır. Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/227; Hârûf, *Teshîl*, 30.

⁵¹³ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/227; Hârûf, *Teshîl*, 30.

⁵¹⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/214.

⁵¹⁵ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Ya’kûp da okumaktadır. Bk. Hârûf, *Teshîl*, 31.

⁵¹⁶ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/227; Hârûf, *Teshîl*, 31.

⁵¹⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/234.

⁵¹⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/234; bk. Hârûf, *Teshîl*, 31.

Diğer bir kelime (وَاتَّقُونَ) ifadesinde ise Ya'kûp, Ebû Ca'fer⁵¹⁹ ve Ebû Amr vasl ve vakf halinde “ye”nin isbatı ile وَاتَّقُونِي okur. Diğer imamlar ise vasl ve vakfta hazfî ile okurlar.⁵²⁰

76) Yüz doksan sekizinci âyet (لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَتَّبِعُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ)
(عَرَفَاتٍ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوا كَمَا هَدَيْكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ):

Bu ayette (لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَتَّبِعُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ) ifadesiyle ilgili On kıraat imamının dışında sahabeden bu ayet ile ilgili şöyle bir ilave vardır. Bağavi İbn Abbas'ın الحج في مواسم ziyadesiyle okuduğunu söyler. Bu ziyadenin manaya etkisi ise; “Hac mevsiminde Rabbinizden bir lütuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur” şeklindedir.⁵²¹

77) İki yüz sekizinci âyet (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطَانِ)
(إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ):

Bu ayette geçen (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً) ifadesindeki kıraat farklılığı ile ilgili kıraat imamlarından Nâfi, İbn Kesîr, Kisâî ve Ebû Ca'fer “sin”in fethasıyla السِّلْم olarak diğer imamlar ise kesrasıyla kıraat ederler.⁵²² Müellif bunu aktardıktan sonra şunları da zikretmiştir. Enfâl Sûresinde Ebû Bekir kesra ile diğer imamlar fetha ile, Muhammed Sûresinde ise Hamza, Ebû Bekir ve Halef kesra ile diğer imamlar fetha ile okurlar.⁵²³

78) İki yüz onuncu âyet: (هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ)
(وَالَى اللَّهُ تُرْجَعُ الْأُمُورُ)

Bu ayette geçen (وَالْمَلَائِكَةُ) kelimesi cer ve raf olarak iki şekilde okunmuştur.⁵²⁴ Ebû Ca'fer الْعَمَام'ye atıfla cer okumuş,⁵²⁵ manası etrafı, civarı demektir. Diğer imamlar raf ile وَالْمَلَائِكَةُ olarak kıraat etmiş, yani melekler onlara gelir demektir.⁵²⁶

Ayette (وَالَى اللَّهُ تُرْجَعُ الْأُمُورُ) ifadesindeki تُرْجَع kelimesi İbn Âmir, Hamza, Kisâî, Ya'kûp ve Halef tarafından ve (تُرْجَعُ الْأُمُورُ),⁵²⁷ ayetinde olduğu gibi böyle olan

⁵¹⁹ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamına ilaveten Ya'kûp ve Ebû Ca'fer de okumaktadır. Bk. Hârûf, *Teshîl*, 31.

⁵²⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/234; bk. Hârûf, *Teshîl*, 31.

⁵²¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/234.

⁵²² Bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/434-435; Hârûf, *Teshîl*, 31.

⁵²³ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/247.

⁵²⁴ Bk. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/227; Hârûf, *Teshîl*, 32.

⁵²⁵ ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/435.

⁵²⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/248.

⁵²⁷ Âl-i İmrân 3/109.

yerlerin hepsinde “te”nin fethası ve “cim”in kesrasıyla تُرْجِعُ الْأُمُورُ olarak okurlar. Müellif mana olarak, kesin dönüş anlamına geldiğini ifade eder. Diğer imamlar, “te”nin dammesi “cim”in fethasıyla kıraat ederler.⁵²⁸ Müellif buradaki mananın ise, “bütün işlerin Allah’a (c.c.) dönmeye mecbur ve muhtaç” anlamında olduğunu ifade eder.⁵²⁹

79) İki yüz on üçüncü âyet: (كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ. وَانزَلَ)
مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيُحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ
(بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)

Bu ayette (لِيُحْكُمَ) kelimesini kıraat imamlarından saadece Ebû Ca’fer “ye”nin dammesi ve “kef”in fethası ile burada,⁵³⁰ Âl-i İmrân’da ve Nûr Sûresinde iki yerde naibi fail zarf olarak okur. Manası; “Bu kitapla (Kur’ân) hükmedilmesi gerektiği anlamına gelir⁵³¹

80) İki yüz on dördüncü âyet: (أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ)
(مَسْتَنَّهُمُ الْبَاسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ

Bu ayette (حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ) ifadesinde حَتَّى den sonra gelen kelimeyi Nâfi raf يَقُولُ olarak, diğer imamlar يَقُولُ nasp okumuştur.⁵³²

81) İki yüz on dokuzuncu âyet: (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ)
(وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ)

Bu ayette geçen (إِثْمٌ كَبِيرٌ) kelimesi ile ilgili kıraat imamları iki farklı kelime olarak okumuşlardır. Hamza ve Kisâ’î كَثِيرٌ olarak peltek “se” ile okumuş, bu kelime kullanıldığında anlamının kötülük türlerinden biri olduğunu belirttiğini ifade eder. Diğer imamlar ise “be” ile okurlar.⁵³³ Muâz (r.a) dan rivayetle Rasûlullah şöyle dedi: “içki içmeyin, çünkü o her kötülüğün başıdır.”⁵³⁴ Müellif bu kelime (içki ve kumar) kullanıldığında “bunun ve benzerlerinin büyük bir günah ve isyan” olduğunu ifade etmektedir.⁵³⁵

⁵²⁸ Bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/435; Hârûf, *Teshîl*, 32.

⁵²⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/250.

⁵³⁰ Bk. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 2/227; Hârûf, *Teshîl*, 33.

⁵³¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/253.

⁵³² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/254; bk. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 2/227; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/436; Hârûf, *Teshîl*, 33.

⁵³³ Bk. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 2/227; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/437; Hârûf, *Teshîl*, 34.

⁵³⁴ Bk. İbn Hanbel, *Müsned*, 36396.

⁵³⁵ El-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/267.

Yine bu ayette (وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ) ifadesindeki الْعَفْوَ kelimesini kıraat imamlarından biri hariç hepsi nasp olarak, Ebû Amr ise raf olarak الْعَفْوَ okur.⁵³⁶ Mana olarak; “sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. Deki afv’ı (ihtiyaç fazlasını) infak edin.” Atâ, Katâde ve Süddi şöyle dedi: “Avf kelimesi, ihtiyaç fazlası malları ifade eder.” Sahabe (r.a.), çalışarak mal kazanır ve ihtiyaçlarını karşılayacak miktarı alır, kalanını bu ayetin hükmü gereğince Allah yolunda harcadıklarını belirtmektedir.⁵³⁷

82) İki yüz yirmi ikinci âyet: (وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَجِيزِ قُلْ هُوَ أَذَىٰ فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَجِيزِ) (وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ)

Bu ayette (وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهَرْنَ) ifadesi kıraat vecihlerini ihtiva etmekle beraber aynı zamanda fıkhi farklılığı ortaya çıkarmaktadır. Halef,⁵³⁸ Asım’dan Ebû Bekir Şu’be, Hamza ve Kisâî “ta” ve “he” harflerini şeddeli olarak يَطْهَرْنَ şeklinde; diğer imamlar “ta”nın sukunu “he”nin dammesiyle يَطْهَرْنَ biçiminde okurlar.⁵³⁹ İki kıraat arasındaki farkın pratik sonucu olarak Mâliki, Şafii ve İmam Ahmed’e göre şeddeli olduğunda; “hayız kanının ne zaman kesildiği fark etmeksizin gusul almadan eşine yaklaşması caiz değildir. Ebû Hanife’ye göre tahfif ile okunan kıraatın manası: Hayız kanı on günden sonra kesilirse gusul almadan eşiyile ilişki birlikteliği caizdir. Eğer on günden önce kesilirse gusul almadan veya bir namaz vakti geçirmeden kocasıyla birlikte olamaz.”⁵⁴⁰ Şeddeli kıraate göre, gusülden önce birleşme engeli kalkmamıştır. Ancak, tahfif olan kıraat bu durumu daha hafifletici bir yorumla ele alır ve gusülden önce cinsel ilişkiye yaklaşılabileceğini ifade eder.⁵⁴¹

83) İki yüz yirmi altıncı âyet: (لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ)

(فَإِنْ فَاءُوا) İstisnai olarak yer verilen sahabe kıraatlerinden biri de bu âyet-i kerimededir. İbn Mesûd فَاءُ وَفِيهِنَّ olarak kıraat etmiştir. Yani bundan kasıt dört ay demektir. Ebû Hanife İbn Mesûd’un kıraati meşhurdur, onunla kitabı tahsis etmek ve mutlak olanı mukayyed üzerine hamletmek caiz demiştir.⁵⁴²

⁵³⁶ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/227; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/437; Hârûf, *Teshîl*, 33.

⁵³⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/270.

⁵³⁸ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Halef de okumaktadır. Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/227; Hârûf, *Teshîl*, 35.

⁵³⁹ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/227; Hârûf, *Teshîl*, 35.

⁵⁴⁰ Bk. Muhammed Mehdi Aksoy, *Aile Hukuku İle İlgili Ayetler Bağlamında Fıkhi Görüş Farklılıklarının Usûlî Dayanakları* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2023), 189.

⁵⁴¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/275.

⁵⁴² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/288.

الطَّلَاقِ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ وَلَا (84) İki yüz yirmi dokuzuncu âyet: (يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئاً إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ)

Bu ayette geçen (يَخَافَا) fiilini altı kıraat imamı, etken fiil formunda okumuşlardır. Ebû Ca'fer, Hamza ve Ya'kûp ise يَخَافَا biçiminde edilgen fiil formunda kıraat etmişlerdir.⁵⁴³

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ (85) İki yüz otuz üçüncü âyet: (الرِّضَاعَةُ عَلَى الْمَوْلِدِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالاً عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ)

Bu ayette (لَا تُضَارَّ) ifadesindeki kıraat vecihlerini şöyle sıralayabiliriz. İbn Kesîr, Ya'kûp ve Ebû Amr (لَا تُكَلَّفُ)'ya bedel olarak لَا تُضَارُّ okurlar. Ebû Ca'fer "ra"nın sukunu ile لَا تُضَارُّ tahfif yapar, diğer imamlar nehiy siğasıyla nasp ederek لَا تُضَارُّ olarak okurlar.⁵⁴⁴ Müellif bunları aktardıktan sonra şunları da zikretmiştir. Nehiy anlamını ifade edecek şekilde mansub kabul edildiğinde, insanın doğal yapısı gereği zarar verme eğiliminde olduğu anlamını bildirir. Merfû okunuşta ise zarar vermenin düzgün ve sağlıklı bir yapıya sahip bir insana yakışmadığını ifade eder.⁵⁴⁵

İbn Mes'ûd'un kıraatinde yer alan (ذِي الرَّحْمِ الْمَحْرَمِ) ek kısmıyla ilgili olarak İmam Ebû Hanife, bu kaydın belirli bir hükmü tahsis etmek için kullanılabileceği görüşünü benimsemiştir. Bu nedenle, ayette belirtilen mirasçıların her tür mirasçıyı değil, asabe olan ve en yakın erkek akrabalar arasında yer alan mirasçıları ifade ettiği belirtilmiştir.⁵⁴⁶

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفَرَّضُوا لَهُنَّ (86) İki yüz otuz altıncı âyet: (فَرِيضَةً وَمِمَّا عَوْنُهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعاً بِالْمَعْرُوفِ حَقّاً عَلَى الْمُحْسِنِينَ)

Bu ayette (لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ) ifadesindeki farklı kıraat vechini imam Halef,⁵⁴⁷ Hamza ve Kisâh ثَمَّاسُوهُنَّ olarak burada elifli⁵⁴⁸ ve Ahzâp Sûresinde

⁵⁴³ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/301; bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/227; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/439; Hârûf, *Teshîl*, 36.

⁵⁴⁴ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/227; Hârûf, *Teshîl*, 37.

⁵⁴⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/316.

⁵⁴⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/317.

⁵⁴⁷ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Halef de okumaktadır. Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/228; Hârûf, *Teshîl*, 38.

المفاعلة babında kıraat ederler. Müellif, her iki ifadenin de aynı anlama geldiğini, bu anlamın kadınlarla cinsel ilişki olmadan ve mehir belirlemeden boşanmaları halinde malî bir sorumluluğun olmayacağını ifade ettiğini belirtmiştir.⁵⁴⁹

87) İki yüz kırkinci âyet: (وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى) (الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ)

Bu ayette (وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ) ifadesindeki kelime nasp ve raf olarak iki türlü okunur. Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza ve Hafs nasp olarak okumuş, manası vasiyet edin, bırakın demektir. Diğer imamlar ise وَصِيَّةً raf olarak okurlar.⁵⁵⁰ Müellif manasını “vasiyet size farz kılındı” olarak ifade eder.⁵⁵¹

88) İki yüz kırk beşinci âyet: (مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً) (وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ)

Bu ayette (فَيُضَاعِفَهُ لَهُ) ifadesini müellif mana olarak “Allah amellerinin karşılığını verir” demek olduğunu ifade eder. İbn Kesîr, Ebû Ca’fer, İbn Âmir ve Ya’kûp bütün yerlerde فَيُضَاعِفُهُ şeddeli olarak kıraat eder. Ebû Amr, Ahzâp Sûresinde bunlara muvafakat eder böyle okur. Şedde çokluk için olduğu ifade edilir. Diğer imamlar المفاعلة babında mübalağa için elifle فَيُضَاعِفُهُ olarak kıraat ederler. İbn Âmir, Âsım ve Ya’kûp nasp ile فَيُضَاعِفُهُ okurlar.⁵⁵² Bununla beraber Hadîd Sûresinde de istifhamın cevabı olarak böyle okurlar, diğer imamlar يقرض kelimesine atıfla raf olarak kıraat ederler. Özetle şöyle diyebiliriz:

Bu ayette dört kıraat vardır bunlar;

فَيُضَاعِفُهُ İbn Kesîr ve Ebû Ca’fer şeddeli raf ile,

فَيُضَاعِفُهُ İbn Âmir ve Ya’kûp şeddeli nasp ile,

فَيُضَاعِفُهُ Âsım tahfifli nasp ile,

فَيُضَاعِفُهُ diğer imamlar tahfifli raf ile okumuşlardır.⁵⁵³

Yine bu ayette geçen (وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ) ifadesini Ebû Amr, Kunbul, Hafs, Hişâm ve Hamza “sin”le يُبْصِطُ olarak, Arâf Sûresinde وَبَسْطَةً olarak okurlar. Diğer imamlar

⁵⁴⁸ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/228; Hârûf, *Teshîl*, 38.

⁵⁴⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/323.

⁵⁵⁰ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/229; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/442; Hârûf, *Teshîl*, 39.

⁵⁵¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/330.

⁵⁵² Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/228.

⁵⁵³ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/336; bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/228; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/442-443; Hârûf, *Teshîl*, 39.

“sad-ص” ile okurlar. Ayrıca burada İbn Zekvân ve Hallâd hem sin hem de sâd ile okur.⁵⁵⁴ Müellif mana olarak, “Allah dilediğine rızkı verir, dilediğine vermez, sadaka verme hususunda cimrilik etmeyin, bu şekilde durumunuzu Allah değiştirir” demektedir.⁵⁵⁵

89) İki yüz kırk altıncı âyet: (أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَأِ مِنْ بَنِي إِسْرَآءَإِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ لَهُمْ (أَبْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَانِنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ)

Bu ayette geçen (هَلْ عَسَيْتُمْ) ifadesini İmam Nâfi burada⁵⁵⁶ ve Kıtâl Sûresinde bu kelimeyi “sin” in kesrasıyla عَسَيْتُمْ okur, diğer imamlar ise fetha ile kıraat ederler.⁵⁵⁷

90) İki yüz kırk dokuzuncu âyet: (فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرَبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهِ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فَئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ)

Ayette (فَأِنَّهُ مِنِّي) ifadesindeki “ya” lar ile ilgili açıklamalar daha önce de geçmişti. Burada da kısaca zikrederim. İmam Nâfi, Ebû Amr ve Ebû Ca’fer “ya” nın fethasıyla, diğer imamlar iskanı ile okurlar.⁵⁵⁸

Yine bu ayette geçen (غُرْفَةً) kelimesini ise Hicaz ve Basra ehli “ğayn” ın fethası ile غُرْفَةً olarak, diğer imamlar ise dammesiyle غُرْفَةً okurlar.⁵⁵⁹ İmam Kisâî ise dammeli okunduğunda, avucun su ile dolması anlamına geleceğini belirtir.⁵⁶⁰

91) İki yüz elli birinci âyet: (فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَاتَّبِعَهُ اللَّهُ الْمَلِكُ وَالْحَكْمَةُ) (وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ)

Bu ayette (وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ) ifadesindeki kıraat farklılığı, Nâfi, Ya’kûp ve Ebû Ca’fer burada ve Hâc sûresinde “dal” ın kesrası ve elifle دَفَاعٍ olarak kıraat ederler,⁵⁶¹ diğer imamlar ise elifsiz “fe” nin sukunu “dal” ın fethasıyla okurlar.⁵⁶²

⁵⁵⁴ Bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/443; Hârûf, *Teshîl*, 39.

⁵⁵⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/336.

⁵⁵⁶ Hârûf, *Teshîl*, 40.

⁵⁵⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/338; bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/230; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/445; Hârûf, *Teshîl*, 40.

⁵⁵⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/341; bk. Hârûf, *Teshîl*, 41.

⁵⁵⁹ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/230; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/445-446; Hârûf, *Teshîl*, 41.

⁵⁶⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/341.

⁵⁶¹ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/30.

⁵⁶² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/342; bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/446; Hârûf, *Teshîl*, 41.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا (92) (بَيِّعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ)

Ayette (لَا بَيِّعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ) kelimesini İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûb bütün yerlerde tenvinsiz fetha üzere mebnî وَلَا شَفَاعَةٌ olarak kıraat ederler. İbrahim ve Tûr sûrelerinde de böyledir. Diğer imamlar bütün yerlerde raf olarak okurlar.⁵⁶³ Müellif, bu ifadenin mukadder olan هل kelimesinin cevabı olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁴

93) İki yüz elli beşinci âyet: (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ)

Bu ayetteki (الْقَيُّومُ) kelimesinde sahabe kıraatlerinden birisi zikredilmiştir. Ömer ve İbn Mesûd الْقَيَّامُ diye Alkame ise الْقَيِّمُ olarak kıraat eder.⁵⁶⁵ Bu üç kelime, aynı kökten türetilmiş olup, İbn Mes'ud'un "الْقَيَّام" ifadesi, mübalağa anlamı taşıyan bir kullanımdır ve bu ifade, anlam derinliği açısından özel bir vurgu yapmaktadır.

94) İki yüz elli sekizinci âyet: (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ)

Ayette (رَبِّي) kelimesini İmam Hamza vakfen ve vaslen “ya”nın iskânıyla diğer imamlar bütün yerlerde fetha ile okurlar.⁵⁶⁶

(أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ) Medine Ehli elifin isbatı, vasl halinde harakeli hemze gelirse med yapılıp. Diğer imamlar elifin hazfî ile, vakf halinde ise bütün yerlerde elif ile okurlar.⁵⁶⁷

95) İki yüz elli dokuzuncu âyet: (أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتُ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتُ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ)

⁵⁶³ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/230; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/447; Hârûf, *Teshîl*, 42.

⁵⁶⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/348-347.

⁵⁶⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/347.

⁵⁶⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/355; bk.ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/448; Hârûf, *Teshîl*, 43.

⁵⁶⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/355; bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/231; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/449; Hârûf, *Teshîl*, 43.

Bu ayetteki (لَمْ يَنْسَنَ) ifadesini Hamza, Kisâi, Ya'kûp ve Halef vasl halinde “he”nin hazfı ile vakf halinde isbatı ile okurlar. Diğer imamlar Vakfen ve vaslen “he” ile kıraat ederler.⁵⁶⁸ Müellif, “kim vasl halinde hazf ederse onu zaid sıla yapar, kim de isbatı ile okursa aslına uygun olur” demektedir.⁵⁶⁹

Yine bu ayette (كَيْفَ تُنْشِرُهَا) ifadesini Ehli Hicâz ve Basra harekeli “ra” ile تُنْشِرُهَا olarak manası “ise onu canlandırırız” demektir. Diğer imamlar “ze” ile okurlar.⁵⁷⁰ Müellif bunun manasını ise, “yerden onu kaldırırız ve birbirine geçiririz demek olduğunu” belirtir.⁵⁷¹

Bu ayetteki diğer bir vecih (أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) ifadesindeki أَعْلَمُ kelimesini Cumhûr müzari mütekellim sığasıyla okur. Hamza ve Kisâi emir sığasıyla kıraat eder.⁵⁷² Müellif sözü söyleyenin Allah subhânehu ve teâlâ olduğunu belirtir.⁵⁷³

96) İki yüz altmışıncı âyet: (وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ (بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قُلُوبِي قَالَ فَخَذْنَا مِنْهُ الطَّيْرَ فَصَرَّهٗنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ أَجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا) وَأَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

Bu ayetteki (فَصَرَّهٗنَّ) kelimesini Halef⁵⁷⁴ Ebû Ca'fer, Hamza ve Ruveys “sad”ın kesrasıyla فَصَرَّهٗنَّ şeklinde kıraat ederler. Diğer imamlar “sad”ın dammesiyle okurlar.⁵⁷⁵

Bu ayette (ثُمَّ أَجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا) ifadesindeki جُزْءًا kelimesini Asım'dan Ebû Bekir rivâyetiyle bütün yerlerde “ze”nin dammesiyle جُزْءًا olarak okur. Ebû Ca'fer sadece “ze”yi şeddeleyerek جُزًّا olarak okur.⁵⁷⁶ Diğer imamlar ise “ze”nin iskanı hemzenin de subutu ile جُزْءًا olarak okurlar.⁵⁷⁷

97) İki yüz altmış beşinci âyet: (وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَنْبِيئًا مِنْ (وَأَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطُلَّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ)

⁵⁶⁸ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 43; İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/231; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/449.

⁵⁶⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/357.

⁵⁷⁰ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/231; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/449; Hârûf, *Teshîl*, 43.

⁵⁷¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/357.

⁵⁷² Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/231-232; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/449-450; Hârûf, *Teshîl*, 43.

⁵⁷³ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/358.

⁵⁷⁴ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Halef de okumaktadır. Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/232; Hârûf, *Teshîl*, 44.

⁵⁷⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/361; bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/232; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/450; Hârûf, *Teshîl*, 44.

⁵⁷⁶ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/232.

⁵⁷⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/361; bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/451; Hârûf, *Teshîl*, 44.

Bu ayette (بِرُؤُة) kelimesi ile ilgili İbn Âmir ve Âsım burada ve Mûminun sûresinde “ra”nın fethasıyla okur. Diğer imamlar ise “ra”nın dammesiyle بِرُؤُة olarak kıraat ederler.⁵⁷⁸ Müellif mana olarak şöyle ifade eder: “o içerisinde nehirlerin aktığı azalıp taşmadığı yüksek bir mekandır ve orası en iyi ve en güzel ağaçlarla doludur.”⁵⁷⁹

Yine bu ayette (أُكْلَهَا) kelimesini kıraat imamları tarafından iki vecih ile okunur. Nâfi, İbn Kesîr ve Ebû Amr tahfif için أُكْلَهَا “kef”in iskanıyla, diğer imamlar ise dammesiyle okurlar.⁵⁸⁰ Müellif manasının, “onun meyveleri” anlamına geldiğini zikreder.⁵⁸¹

98) İki yüz altmış yedinci âyet: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا مِنْ طَبَائِعِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا (لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَتِمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ)

Bu ayetteki (وَلَا تَتِمَّمُوا) ifadesinin aslı “تَتِمَّمُوا” şeklindedir. Ancak “te” harfinden biri düşmüştür. İbn Kesîr’in ravisi Bezzi bu ve bunun gibi Kur’ân’da bulunan otuz bir kelimedeki “te” harfini vasl halinde şeddeli okur.⁵⁸² Diğer imamlar bütün “te”leri tahfif ile (şeddesiz) okurlar.⁵⁸³

99) İki yüz altmış dokuzuncu âyet: (يُؤْتِي الْجُمَّةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْجُمَّةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ)

(وَمَنْ يُؤْتَ الْجُمَّةَ) Bu kelimeyi Cumhûr böyle okur. Ya’kûp ise vaslen kesra ile Vakfen ise الْجُمَّةَ مَنْ يُؤْتِي olarak okur.⁵⁸⁴

100) İki yüz yetmiş birinci âyet: (إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ (فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ)

Bu ayette (فَنِعِمَّا هِيَ) ifadesini İbn Kesîr, Verş, Hafs ve Ya’kûp tarafından burada ve Nisâ Sûresinde “nun” ve “ayn” harflerini kesralayarak فَنِعِمَّا olarak okurlar.⁵⁸⁵ Kâlûn, Ebû Bekir ve Ebû Amr “nun”un kesrasıyla “ayn”ı ise harekelemek فَنِعِمَّا veya iskanı فَنِعْمًا caizdir. Kâlûn, Ebû Bekir ve Ebû Amr kesralı “ayn”ı ihtilas ile okurlar.⁵⁸⁶

⁵⁷⁸ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/232; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/452; Hârûf, *Teshîl*, 45.

⁵⁷⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/365.

⁵⁸⁰ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/232; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/452; Hârûf, *Teshîl*, 45.

⁵⁸¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/365.

⁵⁸² Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/232-233; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/452-453.

⁵⁸³ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/372-373; bk. Hârûf, *Teshîl*, 45.

⁵⁸⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/374; bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/235; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/455; Hârûf, *Teshîl*, 45.

⁵⁸⁵ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/235; Hârûf, *Teshîl*, 46.

⁵⁸⁶ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 46.

Diğer imamlar “nun”un fethası “ayn”ın kesrasıyla فَكَّرًا okur. Müellif bütün bunların sahih olduğunu zikreder.⁵⁸⁷

Yine bu ayette (وَيُكْفِّرُ) ifadesini İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Bekir ve Ya’kûp nefsi mütekellim malum formunda dammeli “nun” نُكْفِّرُ olarak okumuşlardır. Hafs ve İbn Âmir ğaib sigasıyla “ye” ile raf يُكْفِّرُ okumuştur. Müellif mana olarak şöyle ifade eder, eğer نُكْفِّرُ olursa biz affederiz, يُكْفِّرُ olunca Allah affeder manasına gelmektedir. Nâfi, Hamza, Kisâi, Ebû Ca’fer ve Halef⁵⁸⁸ “nun” ve sonu cezimli نُكْفِرُ olarak okurlar.⁵⁸⁹

101) İki yüz yetmiş üçüncü âyet: (لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ)

Bu ayette (يَحْسَبُهُمُ) ifadesini kıraat imamları bu kelimeyi iki vecih ile okumaktadırlar. Ebû Ca’fer, İbn Âmir, Âsım ve Hamza Sin’in fethasıyla, müzari olarak يَحْسَبُهُمْ vezninde, diğer imamlar kesra ile يَحْسِبُهُمْ olarak kıraat ederler.⁵⁹⁰

102) İki yüz yetmiş dokuzuncu âyet: (فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتِغُوا فَلََكُمْ رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ)

Bu ayette (فَأْذَنُوا) ifadesini kıraat imamlarından Hamza ve Ebû Bekir فَادْنُوا med ve “zel”in kesrası ile آمِنُوا vezninde okur. “Bilinki siz Allah ve Rasulu ile savaşırsınız” ilgili kıraatle böyle bir anlam çıkmaktadır. Bu kelimenin aslı الإذن den gelmektedir. Diğer imamlar Hemze’nin sukunu ve “zel”in fethasıyla فَادْنُوا okurlar.⁵⁹¹ Müellif bunun anlamının “bilin ve buna kâni olun demek olduğunu aktarır.”⁵⁹²

103) İki yüz seksen birinci ayet: (وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ) (وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ)

Bu ayette (وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ) ifadesini Ebû Amr ve Ya’kûp “te”nin fethasıyla تُرْجَعُونَ olarak okurlar. Bunun anlamı “varırsınız” demektir. Diğer imamlar “te”nin dammesi “cim”in fethasıyla تُرْجَعُونَ olarak kıraat ederler.⁵⁹³ Müellif

⁵⁸⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/375; bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/455-456; Hârûf, *Teshîl*, 46.

⁵⁸⁸ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Ebû Ca’fer ve Halef de okumaktadır. Bk Hârûf, *Teshîl*, 46.

⁵⁸⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/376; bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/236; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/456-457; Hârûf, *Teshîl*, 46.

⁵⁹⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/378; bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/236; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/457; Hârûf, *Teshîl*, 46.

⁵⁹¹ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/236; Hârûf, *Teshîl*, 47.

⁵⁹² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/394.

⁵⁹³ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/236; Hârûf, *Teshîl*, 47.

mef'ul'un binası için kullanıldığını, bunun anlamının “dönderilirsiniz” demek olduğunu vurgular.⁵⁹⁴

104) İki yüz seksen ikinci âyet: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ ۚ وَلْيَكُتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسَ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْمَعُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلٍ ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْلَىٰ إِلَّا أَنْ تَرَئَا بَا أَوْ تَكُونُوا بَيْنَهُمَا فَتَحَاجُّ أَلَا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ)

Bu ayette (أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا) ifadesindeki farklı kıraat vechini sadece İmam Hamza hemzenin kesrası ve şedde olmaksızın meczum أَنْ تَضِلَّ olarak okur.⁵⁹⁵ Bunun manası “unutursa” demektir.⁵⁹⁶

Ayette geçen (فَتُذَكِّرُ) kelimesini imam Hamza isim cümlesi, mübteda’nın haberi raf فَتُذَكِّرُ olarak okur. Manası ise “ona hatırlatır” demektir. İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya’kûp فَتُذَكِّرُ olarak if’al bab.dan hafif olarak okur. Kalan diğer imamlar, fetha ile öncekine atıf yaparak mansup فَتُذَكِّرُ olarak ve tef’il babından şedde ile kıraat ederler.⁵⁹⁷ Her iki şekilde de manası aynıdır, yani unutmamanın zıddı hatırlama’dır.⁵⁹⁸

Yine bu ayette (إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَيْنَهُمَا فَتَحَاجُّ أَلَا تَكْتُبُوهَا) ifadesini İmam Âsım كان’nin haberi olarak nasp تَحَاجُّهَ okur, diğer imamlar ise كان’nin ismi olarak raf تَحَاجُّهَ olarak kıraat ederler.⁵⁹⁹

105) İki yüz seksen üçüncü âyet: (وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الشَّاكِكِينَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آتَمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ)

Bu ayette (وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ) ifadesini İbn Kesîr ve Ebû Amr “ra” ve “he”nin dammesi ile, فَرِهَانٌ olarak, diğer imamlar “ra”nın kesrası ve “he”den sonra elif ile فَرِهَانٌ olarak kıraat ederler.⁶⁰⁰ Müellif bunları aktardıktan sonra şunları da zikretmiştir.

⁵⁹⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/396.

⁵⁹⁵ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/236; Hârûf, *Teshîl*, 48.

⁵⁹⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/411.

⁵⁹⁷ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/236; Hârûf, *Teshîl*, 48.

⁵⁹⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/411.

⁵⁹⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/412; bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/237; Hârûf, *Teshîl*, 48.

⁶⁰⁰ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/237; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/460-461; Hârûf, *Teshîl*, 49.

رَهْنِ kelimesi رَهْنِ nin cem'isidir. "Ra"nın fethası "he"nin sukunu ile okunur. Örneğin رَهْنِ ve بَعْلٍ gibi. رَهْنِ kelimesinin iki harfî de dammeli, fetha ve sukunlu olan رَهْنِ kelimesinin cem'isidir. Hatta cem'in cem'isidir. Şu vezinde سَقْفٍ وَسَقْفٍ de olduğu gibi. Lügatte anlamı, alıkoymak, durdurmak, hapis etmek demektir.⁶⁰¹

106) İki yüz seksen dördüncü âyet: (لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَإِنْ تُبْذَرُوْا مَا فِیْ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تَخَفُوْهُ يُحَاسِبْکُمْ بِهٖ اللّٰهُ فَيَغْفِرْ لِمَنْ یَّشَآءُ وَیُعَذِّبْ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰهُ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ)

Bu ayette (فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَاءُ) ifadesindeki iki fiili Ebû Cafer, İbn Âmir, Âsım ve Ya'kûp dammeli فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَاءُ olarak, diğer imamlar cezimli فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَاءُ olarak kıraat ederler.⁶⁰²

107) İki yüz seksen beşinci âyet: (اَمَّا الرَّسُوْلُ فَمَا اَنْزَلَ اِلَيْهِ مِنْ رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُوْنَ كُلُّ اَمْنٍ بِاللّٰهِ) (وَمَلٰئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُّسُلِهٖ وَقَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرٰنَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيْرُ)

Bu ayette (اَمَّا الرَّسُوْلُ فَمَا اَنْزَلَ اِلَيْهِ مِنْ رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُوْنَ كُلُّ اَمْنٍ بِاللّٰهِ) ifadesindeki kıraat farklılığını Hamza, Halef ve Kisâi müfred olarak كتابه okur.⁶⁰³ Müellif bunu aktardıktan sonra mana olarak şunları zikreder. Kur'ân'a iman bütün semavi kitapları kapsar veya buradaki murad cins kitaptır.⁶⁰⁴

Yine bu ayette (لَا يُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُّسُلِهٖ) ifadesini imam Ya'kûp لَا يُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُّسُلِهٖ olarak kıraat ederler.⁶⁰⁵

2.2.3. Bakara Sûresindeki İlave Mülâhazalar

Kıraat farklılıkları daha öncesinde zikredilmişti. Şimdi geçen ayet numarası altında müellifin diğer bazı mülâhazalarına yer verilecek mezkûr'un dışındaki mülâhazaları ele alınacaktır. Kadı Senâullah aynı ve benzer kelimelerin diğer sûrelerde geçtiği yerleri ve örneklerini tafsilatlı bir biçimde zikretmiştir. Bu başlık altında müellifin zikrettiği ancak Bakara Sûresi ile alakalı olmayan ama diğer sûrelerde geçen farklı kıraatleri ek bilgi olarak bu başlık altında zikredilmesi daha faydalı görülmüştür.

1) İkinci âyet: (فِيْهٖ هُدًى)

⁶⁰¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/414.

⁶⁰² el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/420; bk. Hârûf, *Teshîl*, 49.

⁶⁰³ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/237; Hârûf, *Teshîl*, 49.

⁶⁰⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/423.

⁶⁰⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/424; bk. İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr.*, 2/237; Hârûf, *Teshîl*, 49.

İbn Kesîr'e göre ğaib zamiri olan bütün "he"ler makapli sakin "ye" ise (vav olmaz) vasl halinde "ya" ile فِيهِ هُدًى işba' yapılır. Kurrâ'nın hepsi makaplinde kesra harekeli bütün "he"leri "ya" ile işba' yaparak بِه gibi okur. Sakin olursa يَضْرِبُهُ gibi işba' olmaz.

Eğer sakin harf gelirse iki sakin bir araya geleceğinden icma ile işba' nın müddeti düşer.

Örnek: وَلَهُ الْحُكْمُ ⁶⁰⁶, عَلَيْكَ الْكِتَابُ ⁶⁰⁷

Nakıs olan sonu cezm'den dolayı hazfedilen kelimeler bundan hariç tutulmuştur.

Örnek: (يُرْضَهُ) ⁶¹³, (يَأْتِيهِ) ⁶¹¹, (وَيَنْفَعُهُ) ⁶¹⁰, (فَالْفَهْمُ) ⁶⁰⁹, (وَنُصْلِهِ) ⁶⁰⁸, (نُؤْلُهُ) ⁶⁰⁸, (يُؤَدِّهِ) ⁶⁰⁸

Bunların dışında "he"nin makabli harekeli olanlarda kurrâ ihtilaf etmiştir. Bunlar;

1-Bazı okuyucular, önceki harfın harekeli olması nedeniyle işba' ile okumuştur.

2-Bazıları ise harekenin arızı olduğunu ve hazfedilen harfe dikkat çekmek için ihtilâs ile kıraat ederler.

3-Bazıları da mahzuf mahallinde olduğu için sukun ile okumuştur. ⁶¹⁴

2) Üçüncü âyet: (يُؤْمِنُونَ)

Ebû Ca'fer bütün sakin hemzeleri dammeden sonra geldiklerinde "vav"a, kesradan sonra geldiklerini "ya"ya ibdâl ederek okur. Ancak bunun istisnaları da vardır. Bunlar: (أَنْبِئُهُمْ) ⁶¹⁵, (وَنَبِّئُهُمْ) ⁶¹⁶, (نَبِّئْنَا) ⁶¹⁷ kelimeleridir. Ebû Amr cezm (sukun) olmadıkça hepsini ibdal ile okur. Verş ise fiilin baş harfinin sakin bir hemze olduğu durumlarda, "تَوَى" ve "تَوِيه" kelimeleri hariç, hepsini ibdalli okur. Orta harfinde hemzeyi sadece "رَوَى" babında ve "فَعَلِي" vezninde olan kelimelerde bırakır. ⁶¹⁸

3) Dördüncü âyet: (وَبِالْآخِرَةِ)

⁶⁰⁶ Âl-i İmrân 3/7.

⁶⁰⁷ el-Kasas 28/70.

⁶⁰⁸ Âl-i İmrân 3/75.

⁶⁰⁹ en-Nisâ 4/115.

⁶¹⁰ en-Neml 27/28.

⁶¹¹ en-Nûr 24/52.

⁶¹² Tâhâ 20/75.

⁶¹³ ez-Zümer 39/7.

⁶¹⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/28-29.

⁶¹⁵ el-Bakara 2/33.

⁶¹⁶ el-Hicr 15/51.

⁶¹⁷ Yûsuf 12/36.

⁶¹⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/30.

Nakil ile ilgili Ya'kûb'un öğrencileri, Verş'in aksine, "كِتَابِيَّةُ إِنِّي ظَنَنْتُ" ⁶¹⁹ kelimesini bu kuraldan istisna tutmuşlardır. İki yerde النَّن kelimesinin okunuşunda da farklı görüşlere sahiplerdir. "وَعَادًا الْأُولَى" ⁶²⁰ ayeti de buna dahildir. Verş, nakil yapılan harfi tûl, tevassut ve kasr olarak uzatır. Hemze ister sabit olsun "أَمَنْ" ve "أَوْحَى" kelimelerinde olduğu gibi, ister hareke nakli ile mahzûf olsun "بِالْآخِرَةِ" ve "قُلْ أَوْحَى" kelimelerinde olduğu gibi, ister değiştirilmiş olsun "هُوَ لَا إِلَهَ" kelimesinde olduğu gibi. Verş, "هُوَ لَا إِلَهَ" şeklinde ibdâl ve uzatma veya teshîl ile okur. "جَاءَ آلَ إِلَّا يَا" ayeti gibi üç türlü uzatma tarzında okur. Bazı okuyucular ise Verş'in sadece sabit hemzelerden sonra uzatma okuduğunu savunur. ⁶²¹

4) Altıncı âyet: (ءَأَنْذَرْتَهُمْ)

İlgili ayet, kıraat farklılığı bölümünde zikredilmiş, kıraat alimlerinin iki hemzenin yan yana geldiğinde nasıl okudukları aktarılmıştı.

İki fethalı hemze'nin yan yana gelmiş olduğu bütün yerlerde kıraat imamları zikretmiş olduğumuz gibi okur. *Teyisir*'de zikredilen imam Hişâm'ın mezhebi Kâlûn gibi okur. Ancak harekeleri biri fetha diğeri kesre olan iki hemzenin okunuşu ile ilgili ihtilaf söz konusudur. Harameynliler Ebû Amr iki hemzeyi teshîl yapar, Kâlûn ve Ebû Amr önceki elife idğâm eder, diğer imamlar tahkik ile okur. İhtilaf, imam Hişâm'dan rivayet edilen iki elifin birbirine mutlak olarak girdirilmesidir. Bu da yedi yerde geçmektedir bunlar:

(ءَأَنْذَرْتَهُمْ) ⁶²² ve Fussilet, (ءَأَنْذَرْنَا لَكَ) ⁶²³ ve Şuarâ (ءَأَنْذَرْنَا مَا مِثْلُ), ⁶²⁴ (ءَأَنْذَرْنَا), ⁶²⁵ (ءَأَنْذَرْنَا) ⁶²⁶

İki Hemze'nin biri dammeli diğeri fethalı olan kelimelerde de ihtilaf vardır. İki haremeynli (Nâfî ve İbn Kesîr) ve Ebû Amr ikinciye teshîl yapar, Kâlûn birbirine girdirir, Hişâm Sâd sûresinde Kâlûn gibi yapar (ءَأَنْذَرْنَا عَلَيْهِ), ⁶²⁷ Âl-i İmrân ⁶²⁸ (ءَأَنْذَرْنَا), ⁶²⁹ (قُلْ أَوْحَى) ⁶³⁰ Sûresinde Cumhûr gibi okur, diğer imamlar tahkik olarak okumuştur.

⁶¹⁹ el-Hâkka 69/19-20.

⁶²⁰ en-Necm 53/50.

⁶²¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/32.

⁶²² el-En'âm 6/19.

⁶²³ el-Araf 7/113.

⁶²⁴ Meryem 19/66.

⁶²⁵ Yûsuf 12/90.

⁶²⁶ es-Saffât 37/86.

⁶²⁷ Sâd38/8.

⁶²⁸ el-Kamer 54/25.

⁶²⁹ Âl-i İmrân 3/15.

5) Kırkıncı âyet: (فَارْهَبُونِ)

İmam Ya'kûb'un kelimelerin sonundaki hazfolmuş “ya”ları yazıda belirttiği yerler.

(فَارْهَبُونِ) (فَاتَّقُونِ) (وَاحْشُونِ) “Ya”ların geldiği cümlelerin hepsi altmış bir tanedir. Verş'in Nâfi'den rivayetine göre vasl halinde kırk yedi, Kâlûn'un rivayetinde yirmi tanedir. Kâlûn'un belirttiği iki kelime ihtilaflıdır. Bunlar: (التَّلَاقِ),⁶³¹ (التَّادِ)⁶³² Ğâfır Sûresinde İbn Kesîr vasl halinde, vakf halinde yirmi yerde “ya” harfini yazıda belirtir, altı yerde ihtilaflıdır. Bunlar: İbrahim (وَتَقَبَّلْ دُعَاءَ)⁶³³ ve (يَذُغِ الدَّاعِ),⁶³⁴ Kamer'de (يَتَّقِ) Bezzî iki halde beş yerde yazıda belirtir. Kunbûl ise (يَتَّقِ) yazıda belirtir. Yûsuf Sûresinde her iki durumda da sadece vasl halinde Fecr Sûresinde “vav” ile okumuştur. Bu konuda farklı görüşler de mevcuttur. Ebû Amr ise vasl okurken otuzdört kelimeyi de yazıda belirtir. (أَهَانِيَّ) (وَأَكْرَمَنِ).⁶³⁷ Kisâi iki “ye”yi sabit okumuş, (يَوْمَ يَأْتِ),⁶³⁸ başka yerde yapmamıştır. Hamza vasl halinde sadece (وَتَقَبَّلْ دُعَاءَ)⁶⁴⁰ ve Neml'de iki tane (أَتْمِدُونِنِ)⁶⁴¹ “ye”leri sabitlediği başka bir yer yoktur. Âsım hepsini hazf etmiştir. İki yerde farklı görüş vardır; (فَمَا أَتَانِ),⁶⁴² Hafs vasl halinde fetha vakfta sakın okur, (يَا عِبَادِ لَا خَوْفَ),⁶⁴³ Ebû Bekir vaslda fetha Vakfta iskan, Şu'be birincisini hazf, diğerini Hafs gibi yapar. Hişâm İbn Âmir'in rivayeti ile sabitler (تُمْ كِيدُونِ),⁶⁴⁴ ve Kehf'de İbn Zekvân rivayetinde böyledir.⁶⁴⁵ (فَلَا تَسْأَلْنِي).⁶⁴⁶

6) Elli birinci âyet: (مُوسَى)

Hamza ve Kisâi burada ve bunun gibi bütün “ya”lı isim ve fiillerde imâle’li okurlar. Örnekler:

⁶³⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/34.

⁶³¹ en-Nisâ 4/15.

⁶³² el-Ğâfır 40/32.

⁶³³ İbrahim 14/40.

⁶³⁴ el-Kamer 54/6.

⁶³⁵ el-Fecr 89/15-16.

⁶³⁶ Yûsuf 12/90.

⁶³⁷ el-Fecr 89/15-16.

⁶³⁸ Hûd 11/105.

⁶³⁹ el-Kehf 18/64.

⁶⁴⁰ İbrahim 14/40.

⁶⁴¹ enl-Neml 27/36.

⁶⁴² en-Neml 27/36.

⁶⁴³ ez-Zuhrûf 43/68.

⁶⁴⁴ el-Araf 7/195.

⁶⁴⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/70-71.

⁶⁴⁶ Hûd 11/46.

8) Doksanikinci âyet: (وَلَقَدْ جَاءَكُمْ)

Ebû Amr, Hamza, Kisâî, Hişâm ve Halef “dâl”ı “cîm”e idğâm ederek Kur’ân’ın tamamında böyle okurlar. “Dâl” harfinin diğer harflere idğâm edildiği yerler; “Zel” harfine (وَلَقَدْ ذَرَأْنَا)⁶⁸², “ze” harfine (وَلَقَدْ زَيَّنَّا)⁶⁸³, “sîn” harfine (قَدْ سَمِعَ)⁶⁸⁴, “şîn” harfine (قَدْ شَغَفَهَا)⁶⁸⁵, “dâd” harfine (قَدْ ضَلَّ)⁶⁸⁶, Kur’ân’da ط “ta” harfinin “dâl” harfinden sonra geldiği bir yer yoktur. “Sad” harfinde idğâm ederler, (وَلَقَدْ صَرَفْنَا)⁶⁸⁷. İbn Zekvân “zel, ze ve za”nın olduğu dört yerde onlara uyar. Verş ise sadece son ikisinde uyar. İbn Kesîr, Âsım ve Kâlûn bu sekiz harfde idğâmsız sadece “dâl” harfinde idğâmlı okur bunda icmâ vardır. Örnek: (وَقَدْ دَخَلُوا)⁶⁸⁸, “te”de de icmâ vardır, (قَدْ تَبَيَّنَ)⁶⁸⁹, “te” hakkında sadece Hüseyin’in⁶⁹⁰ Nâfi’den rivayetinde izhar vardır.⁶⁹¹

9) Yüzyirmibeşinci âyet: (وَإِذْ جَعَلْنَا)

Ebû Amr ve Hişâm burada ve bütün Kur’ân’da “zel” harfini “cîm”e idğâm ederler. Aynı şekilde “ze” harfinde, örnek: (وَإِذْ زَيَّنَّا)⁶⁹², “sîn” harfinde (إِذْ سَمِعْتُمُوهُ)⁶⁹³, “sâd” harfinde (وَإِذْ صَرَفْنَا)⁶⁹⁴, “te” harfinde (إِذْ تَبَرَّأَ)⁶⁹⁵, “dâl” harfinde idğâm yapar. (إِذْ دَخَلُوا)⁶⁹⁶.

İbn Zekvân sadece “dâl”, Halef ise “dâl” ve “te” harflerinde idğâm yapar. Hallâd ve Kisâî sadece “cîm” harfinde izhar yaparlar. Nâfi, İbn Kesîr, Âsım “zel” harfinde yukarıdaki örneklerin zıddına izhar yaparak kıraat ederler.⁶⁹⁷

10) Yüzaltmışdördüncü âyet: (وَتَصْرِيفِ الرِّيحِ)

Kur’ân’da الرِّيح kelimesi “elif, lam” marife olarak gelir. Kurrâ bu kelimenin müfred ve cem’i olduğu konusunda ihtilaf etmiştir. Zâriyât sûresindeki Ayette (الرِّيحِ)

⁶⁸² el-Araf 7/179.

⁶⁸³ el-Mülk 67/5.

⁶⁸⁴ Âl-i İmrân 3/18.

⁶⁸⁵ Yûsuf 12/30.

⁶⁸⁶ el-Bakara 2/108.

⁶⁸⁷ el-İsrâ 17/41.

⁶⁸⁸ el-Mâide 5/61.

⁶⁸⁹ el-Bakara 2/256.

⁶⁹⁰ Yapılan çalışmalar sonucunda bu kişi hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

⁶⁹¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/103.

⁶⁹² el-Enfâl 8/48.

⁶⁹³ en-Nûr 24/12.

⁶⁹⁴ el-Ahkâf 46/29.

⁶⁹⁵ el-Bakara 2/166.

⁶⁹⁶ el-Hicr 15/52.

⁶⁹⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/130.

⁶⁹⁸ (الْعَقِيم) müfred olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak Rûm Sûresinin ilk geçen ayette (وَتَصْرِيفِ) ⁶⁹⁹ (الرِّيَاحِ مُبْسِرَاتٍ) ifadesinde cem' olduğu konusunda icmâ etmişlerdir. Halef, ⁷⁰⁰ Hamza ve Kisâi burada Kehf, Câsiye, Araf, Neml, Rûm'un ikinci yerinde ve Fâtır sûrelerinde müfred okurlar. İbn Kesîr son dört yerde onlara tabi olur. İbn Kesîr Furkân, Hamza Hicr Sûresinde müfred, diğer imamlar hepsinde cem'i okur. Nâfi İbrahim ve Şûrâ'da cem'i diğer imamlar müfred olarak okur. Ebû Ca'fer bütün yerlerde cem' ve nekra olarak kıraat eder. ⁷⁰¹

11) Yüzyetmişinci âyet: (قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ)

Kisâi “lam”ı “nun”a idğâm ederek okur. Aynı zamanda هل ve بَلْ in “lam”larını sekiz harf “te, se, ze, sin, ta, za, dâd ve nun”a idğâm ederek okur. Örnek: (هَلْ تَعْلَمُ), ⁷⁰² (هَلْ نَدْلُكُمْ), ⁷⁰³ (هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ), ⁷⁰⁴ (بَلْ رُيِّنَ), ⁷⁰⁵ (بَلْ سَوَّلَتْ), ⁷⁰⁶ (بَلْ طَبَعَ), ⁷⁰⁷ (بَلْ ظَنَنْتُمْ), ⁷⁰⁸ (بَلْ صَلُّوا), ⁷⁰⁹ (هَلْ نَحْنُ), ⁷¹⁰ (هَلْ نُنَبِّئُكُمْ).

Hamza'nın buna benzer sadece “te, se, sîn” harflerinde idğâmı vardır. Hallâd “ta” harfinde ona ihtilaf etmiştir. ⁷¹² (بَلْ طَبَعَ اللَّهُ). Hişâm “nûn, dâd” harflerinde ve Ra'd Sûresinde “te”de izhar yapar. ⁷¹³ (هَلْ تَسْتَوِي), başka yoktur. Ebû Amr ise idğâm yapar. ⁷¹⁴ (هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ) ve Hâkka Sûresinde (فَهَلْ تَرَى لِهَمْ) başka da yoktur. Kalan diğer imamlar bu sekiz harfte izhar ile okurlar. ⁷¹⁵

12) Yüzyetmişüçüncü âyet: (فَمَنْ اضْطُرَّ)

Ya'kûp, ⁷¹⁶ Âsım, Ebû Amr ve Hamza “nun”un kesrasıyla okurlar. Şu örneklerde de böyledir: (وَأَنْ اَعْبُدُوا), ⁷¹⁷ (وَأَنْ اَحْكَمْ), ⁷¹⁸ (وَلَكِنْ اَنْظُرْ), ⁷¹⁹ (وَأَنْ اَعْدُوا), ⁷²⁰ ve

⁶⁹⁸ ez-Zâriyât 51/41..

⁶⁹⁹ er-Rûm 30/46.

⁷⁰⁰ Hârûf, *Teshîl*, 25.

⁷⁰¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/163-164.

⁷⁰² Meryem 19/65.

⁷⁰³ el-Mutaffifîn 83/36.

⁷⁰⁴ er-Ra'd 13/33.

⁷⁰⁵ Yûsuf 12/18.

⁷⁰⁶ en-Nisâ 4/155.

⁷⁰⁷ el-Fetih 48/12.

⁷⁰⁸ el-Ahkâf 46/28.

⁷⁰⁹ Sebe 34/7.

⁷¹⁰ el-Kehf 18/103.

⁷¹¹ el-Şuarâ 26/203.

⁷¹² en-Nisâ 4/155.

⁷¹³ er-Ra'd 13/16.

⁷¹⁴ el-Mülk 67/3.

⁷¹⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/168.

⁷¹⁶ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamına ilaveten Ya'kûp da okumaktadır. Bk. Hârûf, *Teshîl*, 26.

⁷¹⁷ el-Mâide 5/117.

“dâl”ın, “te”nin ve tenvinin kesralanması da buna benzer.⁷²¹ (وَلَقَدْ اسْتَهْزَيْ) ⁷²², (وَقَالَتْ) ⁷²³, (فَتَيَّلَا انْظُرْ) ⁷²⁴, (اُخْرِجْ)

(مَبِينًا أَقْتُلُوا) ikinci sakinden sonra olursada yurakıdakine benzer ve vasl hemzesi ile başladığında damme ile okunur. İbn Âmir sadece tenvinde aynı görüştedir. Âsım ve Hamza ise “lam” ve “vav”ın kesrası ile okur. (فَلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ) ⁷²⁵, Ya’kûp ise sadece “vav” da ikisine uyar.⁷²⁶

13) İkiyüzellisekizinci âyet: (رَبِّي)

Hamza Vakfen ve vaslen “ya”nın iskanıyla, şu ayetlerde okur. (رَبِّي الْفَوَاحِشَ) ⁷²⁷, (عَبَادِي) ⁷³¹, (مَسْنِي الصُّرُ) ⁷³⁰, (ءَاتِي الْكِتَابِ) ⁷²⁹, (قُلْ لِعِبَادِي الَّذِينَ) ⁷²⁸, (عَنْ ءَاتِي الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ) ⁷³⁶, (إِنْ أَهْلَكْنِي اللَّهُ) ⁷³⁵, (إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ) ⁷³⁴, (مَسْنِي الشَّيْطَانُ) ⁷³³, (عِبَادِي الشُّكُورُ) ⁷³², (الصَّالِحُونَ)

İbn Âmir ve Kisâî (لِعِبَادِي الَّذِينَ آمَنُوا) ⁷³⁷, İbn Âmir de (ءَاتِي الَّذِينَ) ⁷³⁸, bu ayette aynı görüştedir.⁷³⁹

14) İkiyüzaltmışyedinci âyet:

(وَلَا تَيْمَمُوا) “Kastedmeyin” anlamında. Asılda “te”nin biri düşer. Bezzi İbn Kesîr’in rivayeti ile “te”yi vaslda şeddeli okur. Kur’ân da otuzbir yerde geçer. Bunlar:

(وَلَا تَقْرَأُوا) ⁷⁴⁰, (إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْتُمْ) ⁷⁴¹, (وَلَا تَعَاوَنُوا) ⁷⁴², (فَتَفَرَّقَ بِكُمْ) ⁷⁴³, (فَإِذَا هِيَ تُلْفَفُ) ⁷⁴⁴, Tâhâ ⁷⁴⁷, (قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ) ⁷⁴⁶, (وَلَا تَنْتَرِعُوا) ⁷⁴⁵, (وَلَا تَوَلَّوْا) ⁷⁴⁵, ve Şu’arâ sûrelerinde de böyledir,

⁷¹⁸ Hûd 11/45.

⁷¹⁹ el-Araf 7/143.

⁷²⁰ el-Kalem 68/22.

⁷²¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/173.

⁷²² el-En’âm 6/10.

⁷²³ Yûsuf 12/31.

⁷²⁴ en-Nisâ 4/50-51.

⁷²⁵ el-Îsrâ 17/110.

⁷²⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/173.

⁷²⁷ el-Araf 7/37.

⁷²⁸ el-Araf 7/146.

⁷²⁹ İbrahim 14/31.

⁷³⁰ Meryem 19/30.

⁷³¹ el-Enbiyâ 21/83.

⁷³² el-Enbiyâ 21/105.

⁷³³ Sebe 34/13.

⁷³⁴ Sâd 38/41.

⁷³⁵ ez-Zümer 39/38.

⁷³⁶ el-Mülk 67/28.

⁷³⁷ İbrahim 14/31.

⁷³⁸ el-Araf 7/146.

⁷³⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/355.

⁷⁴⁰ Âl-i İmrân 3/103.

عَلَى مَنْ (فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا),⁷⁵³ (إِذْ تَلَقَّوْنَهُ),⁷⁵² (مَا نُنَزِّلُ),⁷⁵¹ (لَا تَكَلِّمْ نَفْسُ),⁷⁵⁰ (فَإِنْ تَوَلَّوْا),⁷⁴⁸ (تَوَلَّوْا),⁷⁴⁸ (وَلَا تَجَسَّسُوا),⁷⁵⁷ (وَلَا تَنَابَزُوا),⁷⁵⁷ (وَلَا تَنَاصَرُوا),⁷⁵⁶ (وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ),⁷⁵⁵ (وَلَا تَبَرَّجْنَ),⁷⁵⁴ (تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ),⁷⁵⁴ (نَارًا تَلْطَى),⁷⁶² (عَنْهُ تَلْهَى),⁷⁶¹ (لَا تَخَيَّرُونَ),⁷⁶⁰ (تَكَادُ تَمَيِّزُ),⁷⁵⁹ (أَنْ تَوَلَّوْهُمْ),⁷⁵⁸ (لِتَعَارَفُوا),⁷⁵⁸ (تَنَزَّلُ).⁷⁶⁴ Bazıları Bezzî'den rivayetle iki yeri daha eklemişler. Bunlar Âl-i İmrân ve Vâkıa'da geçmektedir. (وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ),⁷⁶⁵ (فَطَلَّئْتُمْ تَفْكُهُونَ),⁷⁶⁶ Şayet “te”ler ile başlarsa tahfif ile okunur. Eğer makaplinde harfi med varsa temkin olur.⁷⁶⁷

Hülâsa müellif, Bakara suresindeki kıraat vecihlerine değinmiş, bunu yaparken mütavâtir kıraatler ile birlikte bazı sahabe kıraatlerine de yer verilmiştir. Ayrıca kıraat farklılıklarından kaynaklanan doğan anlam farklılıklarını zikretmiştir. Fakat bu yöntemi bütün ayetlerde uygulamamıştır.

2.3. Âl-i İmrân Sûresi

2.3.1. Âl-i İmrân Sûresinin Faziletleri

Müslümanların hicret sürecinde ilk olarak Medine’de ikamet eden Yahûdi topluluklarıyla ve daha sonraki yıllarda Uhud Savaşı’nın ardından Hristiyanlarla etkileşimde bulundukları tarihsel bir gerçektir. Bakara Sûresi’nde Yahûdi inancına, bu sûrede ise Hristiyan inancına ilişkin meselelere özel bir önem atfedildiği gözlemlenmektedir. Bakara Sûresi’nde Hz. Âdem’in yaratılışına yer verilirken, bu

⁷⁴¹ en-Nisâ 4/97.

⁷⁴² el-Mâide 5/2.

⁷⁴³ el-En’âm 6/153.

⁷⁴⁴ el-Araf 7/117.

⁷⁴⁵ el-Enfâl 8/20.

⁷⁴⁶ el-Enfâl 8/46.

⁷⁴⁷ et-Tevbe 9/52.

⁷⁴⁸ Hûd 11/3.

⁷⁴⁹ et-Tevbe 9/129.

⁷⁵⁰ Hûd 11/105.

⁷⁵¹ el-Hicr 15/8.

⁷⁵² en-Nûr 24/15.

⁷⁵³ Âl-i İmrân 3/20.

⁷⁵⁴ eş-Şuarâ 26/221.

⁷⁵⁵ el-Ahzâb 33/33.

⁷⁵⁶ el-Ahzâb 33/52.

⁷⁵⁷ es-Saffât 37/25.

⁷⁵⁸ el-Hucurât 49/11-12-13.

⁷⁵⁹ el-Mümtehine 60/9.

⁷⁶⁰ el-Mülk 67/8.

⁷⁶¹ el-Kalem 68/38.

⁷⁶² Abese 80/10.

⁷⁶³ el-Leyl 92/14.

⁷⁶⁴ el-Kadr 97/4.

⁷⁶⁵ Âl-i İmrân 3/143.

⁷⁶⁶ el-Vâkıa 56/65.

⁷⁶⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/372-373.

sûrede Hz. İsrâ'nın yaratılışının ele alınması ve her iki yaratılış olayının benzer yönlerinin vurgulanması dikkat çekicidir.⁷⁶⁸

Ebû Ümâme el-Bâhilî şöyle dedi: Resûlullâh'tan (s.a.s.) işittim şöyle buyurdu:

“Kur’ân-ı Kerîm’i okuyun. Zira Kur’ân, kendini okuyanlara kıyamet günü şefaati olarak gelecektir. Zehraveyn’i yani Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini okuyun! Çünkü onlar kıyamet günü, iki bulut veya iki gölge veya saf tutmuş iki grup kuş gibi gelecek, okuyucularını müdafaa edeceklerdir.”⁷⁶⁹ Bakara Sûresini okuyun! Zira onu okumak berekettir. Terki ise pişmanlıktır. Onu tahsil etmeye sihirbazlar muktedir olamazlar.”⁷⁷⁰

Mekhûl’dan (ö.112/730) de müsned olarak şöyle dediğini rivâyet etmektedir:⁷⁷¹

“Her kim Cuma günü Âl-i İmrân Sûresi’ni okuyacak olursa, gece oluncaya kadar melekler ona rahmetle dua eder.”⁷⁷²

Osman b. Affân’dan da senedini kaydederek şöyle dediğini zikreder:⁷⁷³

“Geceleyin Âl-i İmrân Sûresi’nin sonlarını okuyana bu kişi bir geceyi namazla geçirmiş gibi yazılır.”⁷⁷⁴

Bir başka hadiste ise Âl-i İmrân Sûresinin son on âyetini okuyup da onlar üzerinde düşünmeyenlerin kendilerine yazık etmiş olacakları ifade edilmiştir.⁷⁷⁵

Âl-i İmrân Sûresinin faziletlerini mezkur kaynaklarda belirtilerek kıymetinin büyüklüğüne işaret edilmiştir. Bundan sonraki bölümde ise çalışmamızın esası olan et-Tefsîrû'l-Mazharî’de Kıraatlerin İncelenmesi (Fâtiha, Bakara ve Âl-i İmrân Sûreleri Bağlamında) ana başlığının Âl-i İmrân Sûresi kıraat farklılıkları yönünden incelenecektir.

⁷⁶⁸ Emin Işık, “Âl-i İmrân Sûresi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/307-309.

⁷⁶⁹ en-Nîsâbü’rî, *Sahîhi Müslim*, 1553.

⁷⁷⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/613.

⁷⁷¹ el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi’l-Kur’ân*, 4/89.

⁷⁷² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/613.

⁷⁷³ el-Kurtubî, *El-Câmiu li ahkâmi’l-Kur’ân*, 4/89.

⁷⁷⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/613.

⁷⁷⁵ Emin Işık, “Âl-i İmrân Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/307-308.

2.3.2. Âl-i İmrân Sûresindeki Kıraat Farklılıkları

Müellifin Âl-i İmrân Sûresindeki kaleme aldığı kıraat farklılıklarına burada yer verilecektir. Sahabe kıraatlerine çok az yer verilen eserde bu sûrede 7. ve 104. ayetlerde zikredilmiştir.

1) Birinci âyet (الْم):

Bu sûrenin ilk ayeti olan (الْم) ifadesinde, med/uzatma harfinden sonra lazımlî bir sükunun bulunması halinde söz konusu olan medd-i lazım, kelimedede ve harfte olmak üzere iki türlüdür. Bunların her birinin de müsakkel ve muhaffef şeklinde iki alt çeşidi vardır. Örneğin Fâtiha sûresinin son ayetinde bulunan (وَلَا الضَّالِّينَ) kelimesinde medd-i lazım kelime-i müsakkale; Yûnus 91'de bulunan (الَّذِينَ) kelimesinde medd-i lazım kelime-i muhaffefe, Bakaranın 1. Ayetindeki (الْم) ifadesinde ise medd-i lazım harf-i müsakkel ve harf-i muhaffef bulunmaktadır.⁷⁷⁶ Zira bilindiği üzere bu ifade mukattaa harflerindendir. Mukataa harfleri ise sesleri ile değil, isimleri ile okunurlar. Dolayısıyla bu kelimenin okunuş biçimi, لَامٌ مِيمٌ şeklindedir. Bu ifadenin لَامٌ kısmında medd-i lazım harf-i müsakkel vardır. Çünkü lam harfinin sonundaki mim harfi mim harfinin başındaki mim harfi ile idgâm edilmektedir. Bu ifadenin مِيمٌ kısmında ise medd-i lazım harf-i muhaffef bulunmaktadır.⁷⁷⁷ Pânîpetî, bu ayetin tefsirini yaparken harfi medden sonra sukûn-u لازمın gelmesi halinde medd-i لازمın söz konusu olacağı ve bu meddin uzatma miktarının altı hareke olduğu hususunda kurrâ arasında ittifak bulunduğunu belirtmiştir.⁷⁷⁸ Bu mukatta harflerini Ebû Bekir'den Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Halîfe el-E'se diğer hurufu mukattalarda olduğu gibi vakf halinde "mim" in sukunu ile مِيمٌ eğer geçiş yapılırsa başlangıçtaki hemzeyi düşürerek "mim" in fethasıyla مِيمٌ الله olarak okur. Cumhûrda vasl halinde "mim" in fethasıyla okur.⁷⁷⁹

Sibeveyh'e göre iki sakinin buluşmasından ötürü mukatta harfi olan "mim" lafzatullâh'ın "lam" ı ile aynı harekede (fetha) okunur. Cumhûr'dan rivayetle vakf halinde okunmamıştır. Bu da Ebû Yusuf Ya'kûb'un kıraatine göredir. Zamahşeri

⁷⁷⁶ Bk. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, 197; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 116; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 218; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 151; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri*, 262; Talû, *Tecvid İlmî*, 28.

⁷⁷⁷ Bk. Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri*, 262; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 151; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 218; Talû, *Tecvid İlmî*, 27.

⁷⁷⁸ Bk. Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri*, 262; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 151; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 218; Talû, *Tecvid İlmî*, 28.

⁷⁷⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/431.

şöyle der: Allah lafzındaki vasl hemzesinin fethası “mim”e nakledilir. Şu da caizdir, vasl hemzesi harekesiyle beraber düşürülebilir. Çünkü “mim”in hakkı vakftır. vakf olduğunda vasl hemzesi kalır, Ya’kûb’un okuduğu gibi ancak o tahfif için düşürülür ama hükmünün sabit olmasına delalet etmesi için harekesi kalır. “Mim”in vakf halinde hükmü görecelidir. Kurrâ’nın çoğunluğuna göre vakf olmaksızın uzun meddin altı hareke, kısa med ise iki hareke miktarı uzatılması caizdir.⁷⁸⁰

2) Üçüncü âyet (نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ):

Bu ayette (وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ) ifadesindeki التَّوْرَةَ kelimesini Halef,⁷⁸¹ Ebû Amr, İbn Zekvân ve Kisâî bütün yerlerde imâle ile, Verş ve Hamza taklil ile, Kalun hem taklîl hemde fetha ile, kalan diğer imamlar fetha ile okur.⁷⁸² التَّوْرَةَ İbranice isimdir, Mûsa (a.s.) için indirilen kitaptır. وَالْإِنْجِيلَ ise Suryanice isimdir, İsa’ma (a.s.) indirilen kitaptır. Her iki kelime de Arapça değildir.⁷⁸³

3) Yedinci âyet (هُوَ الَّذِي أَنزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلَةٍ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ):

Ayette (وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ) ifadesiyle müellifin istisnai olarak yer vermiş olduğu sahabe kıraatlerinden birisi de bu ayeti kerimede şöyle zikredilir. İbn Mesûd’un kıraatı (إِنْ تَأْوِيلَهُ إِلَّا عِنْدَ اللَّهِ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ) ve Ubey b. Ka’b (الرَّاسِخُونَ فِي) Ömer b. Abdulaziz bu ayet için şöyle der: “ilimde derinleşenler Kur’ân’ ın tevili konusunda nihayete ermiştir. Muhkem, müteşabih, nâsih ve mensûh konularında bize öğretilen ve öğretilmeyenlerin hükümlerine, hepsi Allah katındandır, biz de iman ettik derler.” Derim ki bu ilimde derinleşenlerin hali, hevalarından dolayı kalplerinde sapma meyli olanlar ise kendi görüş (nefis) lerine tabi olurlar.⁷⁸⁴

4) On ikinci âyet (قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْيُهُمْ وَهُمْ يُخْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَيَسُورُ الْمِهَادُ):

Bu ayette (سَعْيُهُمْ) ifadesini kıraat imamları gâib ve muhatap sigaları olarak iki şekilde kıraat ederler. Hamza, Halef ve Kisâî “ye” ile سَعْيُهُمْ ve يُخْشَرُونَ olarak, Allah teâlâ Rasûlüne, onlara vaîd’ini haber vermesini emreder. Kalan diğer imamlar

⁷⁸⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/331.

⁷⁸¹ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Halef de okumaktadır. Bk. Hârûf, *Teshîl*, 50.

⁷⁸² Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/238; Hârûf, *Teshîl*, 50.

⁷⁸³ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/433.

⁷⁸⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/439.

her iki kelimedede “te” ile okur,⁷⁸⁵ Müellif sözün doğrudan onlara (kafirlere) hitap edilerek söylendiğini ifade eder.⁷⁸⁶

5) On üçüncü âyet (قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ) (مِثْلِهِمْ رَأَى الْعَنِيطُ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ):

Bu ayette (يَرَوْنَهُمْ) ifadesini Nâfî, Ya’kûp ve Ebû Ca’fer hitap formunda “te” olarak kıraat ederler.⁷⁸⁷ Müellif bu kıraatin anlamının Yahûdilere hitaben, ey Yahûdi topluluğu Mekkenin inkarcılarını görüyor musunuz demek olduğunu ifade eder.⁷⁸⁸

6) On beşinci âyet (قُلْ أُوْنِيبُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ) (خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ):

Ayette (وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ) ifadesini Ebû Bekir, imam Âsım’ın rivayetiyle bütün yerlerde Mâide Sûresindeki (رِضْوَانُهُ سُبُلَ السَّلَامِ) ifadesi hariç “ra”nın dammesi ile okur. Diğer imamlar “ra”nın kesrasıyla okur,⁷⁸⁹ örneklerinde olduğu gibi. Müellif mana olarak Allah’ı zikretmenin, yani anmanın ve hatırlamanın, müminlere ahirette vaat edilen nimetlerle ilişkilendirildiğini ifade eder.⁷⁹⁰

7) On dokuzuncu âyet (إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا) (جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ):

Bu ayette (إِنَّ الدِّينَ) kelimesinde bulunan hemzeyi Kisâî fethayla kıraat eder.⁷⁹¹ Müellif (الْإِسْلَامُ) kelimesini iman olarak açıklamıştır.⁷⁹²

8) Yirminci âyet (فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعْتُ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ) (ءَأَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاءُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ):

Bu ayette (أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ) kelimesini kıraat imamlarından Ebû Ca’fer,⁷⁹³ Nâfî, İbn Âmir ve Hafs “ya”nın fethasıyla, diğer imamlar iskânıyla okurlar.⁷⁹⁴

Yine bu ayette (وَمَنِ اتَّبَعْتُ) ifadesinin sonundaki “ya” harfi ile ilgili şunlar söylenebilir;

⁷⁸⁵ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/238; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/469; Hârûf, *Teshîl*, 51.

⁷⁸⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/442.

⁷⁸⁷ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/238; Hârûf, *Teshîl*, 51.

⁷⁸⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/442.

⁷⁸⁹ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/238; Hârûf, *Teshîl*, 51.

⁷⁹⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/445.

⁷⁹¹ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/238; Hârûf, *Teshîl*, 52.

⁷⁹² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/450.

⁷⁹³ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Ebû Ca’fer de okumaktadır. Bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/473; Hârûf, *Teshîl*, 52.

⁷⁹⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/451; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/473; Hârûf, *Teshîl*, 52.

96

Bu ayette (فَقَبَّلْ مِنْي) kelimesini Nâfî, Ebû Amr, Ebû Ca'fer “ye” harfini fethalayarak okur, diğer imamlar sukun üzere kıraat ederler.⁸⁰⁶ Müellif mana olarak şöyle ifade eder: “Yani ey Rabbim sen sözlerimi işiten niyetimi bilensin adağımı benden kabul buyur.”⁸⁰⁷

12) Otuz altıncı âyet (فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ (الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ) وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ):

Ayette (وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ) ifadesini İbn Âmir, Ebû Bekir ve Ya'kûp “ayn” harfinin iskanı “te”nin dammesi mütekellim sigasıyla وَضَعْتُ olarak tilavet eder.⁸⁰⁸ Müellif mana olarak şöyle der. Yani bu, çococu adaması teslim etmesi İmrân'ın karısının sözlerindendir, yani belki de Cenab-ı Hakk'ın bunda bir sırrı vardı ve hayırlı olan budur. Diğer imamlar “ayn” harfinin fethasıyla ve “te”nin iskanı ğaib formunda okur.⁸⁰⁹ “İmrân'ın eşi konunun ciddiyetini göz önünde bulundurarak, bilgi eksikliği nedeniyle meseleyi Allah'a havale etmektedir.”⁸¹⁰

Yine bu ayette (وَإِنِّي أُعِيذُهَا) ifadesini ise Nâfî ve Ebû Ca'fer “ye”nin fethası, diğer imamlar ise iskanı ile kıraat ederler.⁸¹¹

13) Otuz yedinci âyet (فَاقْبَلْهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكَ هَٰذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ):

Bu ayette (وَكَفَّلَهَا) ifadesini kıraat imamları iki vecihle okumuşlardır.

Birincisi; وَكَفَّلَهَا Hamza, Kisâî, Halef ve Âsım “fa” harfinin fethası ve şeddesi ile tef'îl babı olarak okur. Fail ise Allah'ın (c.c.) kendisidir veya müstetir (gizli) merfu zamir Allah'a döner.

İkincisi; وَكَفَّلَهَا Kalan diğer imamlar tahfif ile sadece fetha ile kıraat ederler.

Yine bu ayette زَكَرِيَّا ifadesi Cumhûra göre lafzen merfu ve med ile okunur. Hamza, Kisâî, Halef ve Âsım'ın rivayeti ile Hafs mansup mahallinde mef'ul ve kasr olarak, yine Âsım'ın rivayeti ile Ebû Bekir lafzı mansup ve med ile okur.⁸¹² Cumhûr'un kıraatine göre mana Zekeriyya (a.s.) onun sorumluluğunu yükledi.

⁸⁰⁶ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 54.

⁸⁰⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/465.

⁸⁰⁸ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/239; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/475; Hârûf, *Teshîl*, 54.

⁸⁰⁹ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/239; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/475; Hârûf, *Teshîl*, 54.

⁸¹⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/465.

⁸¹¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/465; bk. Hârûf, *Teshîl*, 54.

⁸¹² Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/239; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/476; Hârûf, *Teshîl*, 54.

Kûfelilerin kıraatine göre ise Allah Zekerîyya'ya onun (çocuğu) sorumluluğunu yükledi şeklindedir.⁸¹³

14) Otuz dokuzuncu âyet (فَتَادَتْهُ الْمَلَكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمَحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى) (مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ):

Ayette (فَتَادَتْهُ الْمَلَكَةُ) ifadesini Hamza, Kisâî ve Halef hatırlatma için “elif” ziyadesi فناداه ve imâle ile okurlar.⁸¹⁴ Diğer imamlar الْمَلَكَةُ lafzı için müenneslik “te” si ile okur.⁸¹⁵

Bu ayette (إِنَّ اللَّهَ) ifadesindeki hemzeye kıraat imamları kesralı ve fethalı olarak iki formda kıraat ederler. Hamza ve İbn Âmir hemzenin kesrasıyla, diğer imamlar da fetha ile إِنَّ اللَّهَ olarak okurlar.⁸¹⁶ Müellif şöyle manalandırıyor; “Melekler seslendi muhakkak Allah teâla da seslendi” demektir.⁸¹⁷

Yine bu ayette (يُبَشِّرُكَ) ifadesini kıraat imamlarından Hamza ve Kisâî “ye”nin fethasıyla “be”nin sukunu “şîn”in dammesi ile bütün yerlerde böyle tahfif يَبَشِّرُكَ olarak kıraat ederler,⁸¹⁸ sadece فِيمَ تُبَشِّرُونَ⁸¹⁹ ittifakla şeddeli okur. Kisâî iki yerde Subhân (İsrâ) ve Kehf sûrelerinde Hamza'ya uyar. İbn Kesîr ve Ebû Amr Şûrâ Sûresinde o ikisine uyar.⁸²⁰ Diğer imamlar “ye”nin dammesi “be”nin fethası ve “şîn”in şeddesi ile tef’îl babından okurlar.⁸²¹

15) Kırk birinci âyet (قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ إِنِّيكَ إِلَّا تَكَلِّمُ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا وَادْكُرْ رَبَّكَ) (كَثِيرًا وَسَيِّحًا بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ):

Ayette (قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي) ifadesindeki لِي kelimesini Nâfi ve Ebû Amr “ye”nin fethası ile, diğer imamlar iskanı ile okurlar.⁸²²

16) Kırk dokuzuncu âyet (وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنْ) (الطَّيْنِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَانْفُخْ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدْخُرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ):

⁸¹³ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/466.

⁸¹⁴ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/239; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/477; Hârûf, *Teshîl*, 5.

⁸¹⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/467.

⁸¹⁶ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/239; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/477; Hârûf, *Teshîl*, 55.

⁸¹⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/468.

⁸¹⁸ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 55.

⁸¹⁹ el-Hicr 15/54.

⁸²⁰ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/239.

⁸²¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/468; bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/477-478; Hârûf, *Teshîl*, 55.

⁸²² el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/470.

Bu ayette (أَيَّ) ifadesindeki “ya”yı kırkıbirinci ayetteki gibi Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Ca’fer ve Ebû Amr fethası ile diğer imamlar iskanıyla okur. Nâfi ve Ebû Ca’fer, istinaf (yeniden başlama) durumunda hemze harfîni kesra (esre) ile okurken, diğer kıraat imamları hemze harfîni fetha (üstün) ile okurlar. قَدْ جِئْتُكُمْ ifadesine bedel olduğunda fetha ile okunması, آيَةٍ ifadesine bedel olduğunda kesra ile okunması caizdir. Mübtedanın takdir edilmesiyle أَيَّ هِيَ ifadesinin raf (ötre) ile okunması da caizdir.⁸²³

Bu ayette (الطَّيْر) kelimesini Ebû Ca’fer burada ve Mâide Sûresinde طَائِرًا olarak okur.⁸²⁴

Yine bu ayette (فَيَكُونُ طَيْرًا) ifadesini çoğunluk kuşların çokluğu sebebiyle cemi olarak kıraat ederler. Nâfi, Ya’kûp ve Ebû Ca’fer müfred olarak طَائِرًا olarak okur.⁸²⁵ Çünkü müellif bunların her birinin ayrı bir kuş olduğunu ifade eder.⁸²⁶

17) Elli yedinci âyet (وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ (الظَّالِمِينَ):

Bu ayette (وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ) ifadesinde diğer imamlardan ayrı kalan Hafs gâib sigasıyla “ye” ile, فَيُوَفِّيهِمْ olarak okur. Müellifin belirtmemiş olduğu iki vecihle okuyan iki ravi var. Bunlar Ruveys فَيُوَفِّيهِمْ olarak, Ravh ise فَيُوَفِّيهِمْ olarak kıraat ederler.⁸²⁷ Diğer imamlar mütekellim maal gayr olarak فَيُوَفِّيهِمْ “nun” ile okurlar.⁸²⁸

18) Altmış altıncı âyet (هَآ أَنْتُمْ هَآؤُلَآءِ حَآجَجْتُمْ فِيمَآ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلَمْ تُحَآجُّوْا فِيمَآ لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ (وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ):

Bu ayette (هَآ أَنْتُمْ) ifadesini Nâfi, Ebû Amr ve Ebû Ca’fer bütün yerlerde hemzesiz med ile هَآ أَنْتُمْ Verş ise hemzede teshîl yaparak, Kunbûl “he”den sonra hemzesiz هَآ أَنْتُمْ olarak, kalan diğer imamlar med ve hemze ile هَآ أَنْتُمْ okurlar.⁸²⁹ Bezzî aslına uygun munfasıl kasr yaparak, diğer imamlar usullerine uygun med ile kıraat ederler.⁸³⁰

⁸²³ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/474.

⁸²⁴ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/240; Hârûf, *Teshîl*, 56.

⁸²⁵ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/240; Hârûf, *Teshîl*, 56.

⁸²⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/474.

⁸²⁷ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/240; Hârûf, *Teshîl*, 57.

⁸²⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/480; bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/240; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/480; Hârûf, *Teshîl*, 57.

⁸²⁹ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/240; Hârûf, *Teshîl*, 58.

⁸³⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/487.

19) Yetmiş üçüncü âyet (وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ أَن يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا)
(أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

Bu ayette (أَن يُؤْتَىٰ) ifadesini İbn Kesîr istifham, med ve teshîl ile olarak diğer imamlar haber üzerine medsiz ve mahzuf olana muteallık olarak okurlar.⁸³¹ Müellif bunu aktardıktan sonra mana olarak şunu zikreder. “Yani hasedinizden dolayı mı tuzak kuruyorsunuz veya verilmesi için tuzak mı kurdunuz denilir.”⁸³²

Müellif bu ayette (إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ) Cumhûr’un kıraatine göre, bu ifade, ‘ancak sizin dininize tabi olana inanabilirsiniz’ veya ‘sizin dininize tâbi olmanız doğrudur, bu sayede size verilen o kişiye de verilir’ şeklinde anlaşılabilir. Ayrıca, ‘dinen sizden daha doğru olan ve bu konuda size üstün gelen kişiye verilir’ şeklinde de yorumlanabilir.⁸³³

Müellif bu ayette (قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ) ifadesi için İbn Kesîr kıraatı ile ilgili şöyle der: İbn Kesîr’in okuyuşuna gelince, manası şöyledir: “Size verilenin aynısının bir başkasına verileceğini veya Rabbinizin huzurunda sizinle tartışacaklarını doğruluyor musunuz. Bu, sizden ikrar ve tasdik gerektirir.”⁸³⁴

20) Yetmiş beşinci âyet (وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِطَارٍ يُودِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ)
بِبَيْنَارٍ لَا يُودِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأَمِينِ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبُ
(وَهُمْ يَعْلَمُونَ):

Bu ayette (مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِطَارٍ يُودِّهِ إِلَيْكَ) ifadesini Ebû Amr, Ebû Bekir ve Hamza يُودِّهِ okur. Aynı şekilde Nisâ Sûresinde iki yer (لُؤْتِيهِ مِنْهَا) ve (لُؤْتِيهِ مَا تَوَلَّى وَتُصْلِهِ),⁸³⁵ ve (لُؤْتِيهِ)⁸³⁶ “he” cezm konumunda olduğu için “ye” gider “he”nin iskanı ile okunur. Kâlûn, Ebû Ca’fer⁸³⁷ ve Ya’kûp mevcut veya mahzuf sakin “ya”ya itibarla “he”nin kesresini ihtilâs ile okurlar.⁸³⁸ Hişâm bütün yerlerde sakin harften sonra gelen “he”nin harekesini ihtilâs ile okur. Diğer imamlar kesreyi işbâ’ ile okur, çünkü aslında

⁸³¹ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/240; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/482; Hârûf, *Teshîl*, 59.

⁸³² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/491.

⁸³³ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/491.

⁸³⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/491.

⁸³⁵ en-Nisâ 4/115.

⁸³⁶ eş-Şûrâ 42/20.

⁸³⁷ İlgili kıraatı yukarıda ismi verilen kıraat imamlarının zıddına Ebû Ca’fer iskan üzere okumaktadır.

Bk. Hârûf, *Teshîl*, 59.

⁸³⁸ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/240; Hârûf, *Teshîl*, 59.

harekeli harften sonra gelen “he” işbâ’ ile vakf halinde bütün yerlerde iskan ile okunur.⁸³⁹

21) Yetmiş dokuzuncu âyet (مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ)
(كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ):

Bu ayette (بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ) ifadesini Kûfeliler ve İbn Âmir ye işaretle şeddeli okuyarak “insanlara öğretirler” anlamını kastederler.⁸⁴⁰ Diğer imamlar ise ilim’i kastedmek için tahfif ile تَعْلَمُونَ olarak tilavet ederler.⁸⁴¹

22) Sekseninci âyet (وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ)
(مُسْلِمُونَ):

Ayette (وَلَا يَأْمُرُكُمْ) ifadesini Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Ca’fer, Ebû Amr,⁸⁴² ve Kisâi istinaf için raf okurlar,⁸⁴³ yani يَأْمُرُكُمْ وَلَا olarak, faile hal olarak okunması da caizdir. Müellif bunları aktardıktan sonra manasını şöyle ifade eder. “size onun nefesine ibadeti emrediyor, muhakkak o emretmiyor bilakis melekleri ve nebileri rabler edinmeyi nehyediyor.”⁸⁴⁴ İbn Âmir, Ya’kup, Âsım, Halef⁸⁴⁵ ve Hamza لَا يَأْمُرُكُمْ ye atıf kelimesini mensup yaparak,⁸⁴⁶ olumsuzluk manasını pekiştirmemek için ثُمَّ يَقُولُ ye atıf yaparak kıraat ederler.⁸⁴⁷

23) Seksen birinci âyet (وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ)
(مِنَ الشَّاهِدِينَ):

Bu ayette (لَمَا آتَيْتُكُمْ) ifadesini imam Hamza “lam”ın kesrasıyla⁸⁴⁸ لَمَا yani “size Kitab’ın bir kısmını vermem ve sonra onu tasdik eden bir elçinin gelmesi uğruna Allah, ona inanacağınıza ve onu destekleyeceğinize dair söz aldı.” Diğer imamlar bu harfte yemin olduğunu belirtmek için “lam”ı fethalı okur.⁸⁴⁹ Müellif bunları

⁸³⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/493.

⁸⁴⁰ Hârûf, *Teshîl*, 60.

⁸⁴¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/497; bk. İbnü’l-Cezeri, *en-Neşr fî’l-kıraati’l-aşr*, 2/240; Hârûf, *et-Teshîl li kırâati’l-tenzîl mine’s-Şatibiyyeti ve’d-Durre*, 60.

⁸⁴² İlgili kelimeyi Ebû Amr “ra”nın iskanı ve ihtilas ile okumaktadır. Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/241; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudêlâ*, 1/483.

⁸⁴³ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/240; Hârûf, *Teshîl*, 60.

⁸⁴⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/498.

⁸⁴⁵ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Halef de okumaktadır. Bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudêlâ*, 1/483; Hârûf, *Teshîl*, 60.

⁸⁴⁶ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/240; Hârûf, *Teshîl*, 60.

⁸⁴⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/498.

⁸⁴⁸ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/241; Hârûf, *Teshîl*, 60.

⁸⁴⁹ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/241; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudêlâ*, 1/483-484; Hârûf, *Teshîl*, 60.

aktardıktan sonra şunları da zikreder. Bu yeminin alınmasının, verilen sözün yerine getirilmesi için bir taahhüt olarak görülebileceği ve “ona inanacaksınız” ifadesinin, bu yeminin bir cevabı olarak kabul edilebileceği anlamına gelir. Şartın karşılığı olursa yani Allah’ın peygamberlerden misâk aldığı ve onlara yemin ettirdiği, eğer size bir kitap veririm ve sonra size onu doğrulayan bir elçi gelirse ona inanmanız için manasında olur.⁸⁵⁰

Nâfi ve Ebû Ca’fer tazim için “nun” ile اٰتَيْنَاكُمْ okurlar, şu ayette olduğu gibi⁸⁵¹ Dâvûd’a da Zebûr’u verdik. Diğer imamlar müfred olarak okur.⁸⁵²

24) Seksen üçüncü âyet (اَفَعَيِّرَ دِينَ اللّٰهِ يَبْعُوْنَ وَلَهٗ اَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا) (وَالّٰيْهِ يُرْجَعُوْنَ):

Ayette (اَفَعَيِّرَ دِينَ اللّٰهِ يَبْعُوْنَ) ifadesi اَفَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ayetine atfedilmiştir. Ebû Amr, Ya’kûp ve Âsım’ın rivayeti ile Hafs gâib formuyla يَبْعُوْنَ “ye” ile اَفَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ayetine atfen okurlar. Cumhûr ise muhatap siğasıyla “te” ile اَتَيْنٰكُمْ ayetine atıfla okurlar.⁸⁵³ Ebû Amr iltifat sanatı için gâib siğasıyla يَبْعُوْنَ okur veya zalimlerde bütün insanlarda ona dönecektir demektir.⁸⁵⁴

Yine bu ayette (وَالّٰيْهِ يُرْجَعُوْنَ) ifadesini Hafs يُرْجَعُوْنَ Ya’kûp olarak gâib formuyla “ye” ile zamire raci olarak okur. Cumhûr muhatap siğası “te” ile تَبْعُوْنَ⁸⁵⁵ ye uyum sağlaması için böyle okur.⁸⁵⁶

25) Doksan yedinci âyet (فِيْهِ اٰيٰتٌ بَيِّنٰتٌ مَّقَامُ اِبْرٰهِيْمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا ۗ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ) (الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ):

Bu ayette geçen (حُجُّ الْبَيْتِ) ifadesindeki Hac kelimesini, Ebû Ca’fer, Hamza, Kisâî, Halef ve Hafs, ha harfini kesra (esre) ile okurlar. Diğer kıraat imamları ise ha harfini fetha ile kıraat ederler.⁸⁵⁷ Necid lehçesinde bu kelime fetha ile, Hicaz lehçesinde ise hem fetha (üstün) hem de kesra (esre) ile okunur. Her iki lehçe de fasih ve doğru kabul edilir ve kelimenin anlamında bir değişiklik oluşturmaz. Luğat olarak “kastetmek” manasına gelmektedir. Müellif buradaki murâdı ise şöyle açıklar.

⁸⁵⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/499.

⁸⁵¹ en-Nisâ 4/163.

⁸⁵² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/499; bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/241; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/484; Hârûf, *Teshîl*, 60.

⁸⁵³ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/241; Hârûf, *Teshîl*, 60.

⁸⁵⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/500.

⁸⁵⁵ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/241; Hârûf, *Teshîl*, 60.

⁸⁵⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/500.

⁸⁵⁷ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/241; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/485; Hârûf, *Teshîl*, 62.

Hac kendine has şekilleriyle Rasûlullah'ın fiili olarak hepsini yaparak göstermiş olduğu bir ibadettir.⁸⁵⁸

26) Yüz dördüncü âyet (وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ):

Ayetle ilgili (إلى الخير) Sahabe kıraatlerinden biri de müellif tarafından bu ayette zikredilmiştir. Rasûlullah şöyle buyurdu: “Hayır Kur’ân’a ve sünnetime ittibadır”.⁸⁵⁹ Suyûti Hz. Osman’ın (r.a) şöyle okuduğunu söyledi:

ولتكن منكم أمة يدعون الخير ويأمرون بالمعروف وينهون عن المنكر ويستغيثون على ما أصابهم
يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ (فَدُفُّوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ) yani insanlardan belanın kalkması için dua ediyorlar.⁸⁶⁰

27) Yüz altıncı âyet (يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ):

Bu ayetle ilgili (يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ) yine bir sahabe kıraatini müellif şöyle aktarır. Bu ayeti Said b. Cübeyr’in rivayetine göre İbn Abbas şöyle okudu: تبيض وجوه أهل السنة وتسد وجوه أهل البدعة Zayıf bir senetle İbn Ömer rivayeti ile Nebi (s.a.s.) şöyle dedi: “yüzleri ak olacaklar ehli sünnet, yüzleri siyah olacaklar bid’at ehlidir.”⁸⁶¹

28) Yüz on beşinci âyet (وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوا):

Bu ayette (وَمَا يَفْعَلُوا) ifadesindeki (وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوا) kelimesini Hamza, Kisâi, Halef ve Hafs gâib sigasıyla “ye” ile, ümmetten haber vererek, önceki ayetlere uyum sağlaması hasebiyle okurlar. Diğer imamlar (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ) ayetine uyum için “te” olarak,⁸⁶² Ebû Amr ise bütün yerlerde iki kıraati de uygun görür.⁸⁶³

29) Yüz yirmi dördüncü âyet (إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُدْعَى كُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آفٍ مِنْ):

Bu ayette (أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُدْعَى كُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آفٍ مِنْ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ) ifadesindeki (أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُدْعَى كُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آفٍ مِنْ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ) kelimesini İbn Âmir “nun”un fethası “ze”nin şeddesiyle tef’îl babından çokluk için burada ve Ankebût Sûresinde مُنْزَلِينَ okur. Diğer imamlar “nun”un sukunu ve tahfifi ile,⁸⁶⁴ istifham-ı inkari (inkar amaçlı soru) kullanarak “bu yeterli değil mi” manasına

⁸⁵⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/511.

⁸⁵⁹ Bk. es-Suyûtî, *ed-Durru’l-mensûr*, 2/289.

⁸⁶⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/527.

⁸⁶¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/529; bk. es-Suyûtî, *ed-Durru’l-mensûr*, 2/291.

⁸⁶² Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/241; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/486; Hârûf, *Teshîl*, 64.

⁸⁶³ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/536.

⁸⁶⁴ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/242; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/487; Hârûf, *Teshîl*, 66.

gelecek şekilde kıraat ederler. Müellif bunlarla beraber şunu da zikreder. İnsanlara, kendilerinin zayıflıkları ve kuvvetsizlikleri ile düşmanın kuvveti ve çoklukları nedeniyle zaferin iki buzdağı gibi oldukları bildirildi.⁸⁶⁵

30) Yüz yirmi beşinci âyet (بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّنْ فَوْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ (الْأَفِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ):

Ayette (بِخَمْسَةِ أَفِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ) ifadesindeki مُسَوِّمِينَ kelimesini İbn Kesîr, Ya'kûp, Ebû Amr ve Âsım ismi fail vezninde “vav”ın kesrasıyla, diğer imamlar ismi mef'ul vezninde fetha ile okur.⁸⁶⁶ Müellif manasının belirgin, açık olduğunu ifade eder.⁸⁶⁷

31) Yüz otuz üçüncü âyet (وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ (أَعَدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ):

Bu ayette (وَسَارِعُوا) ifadesi وَأَطِيعُوا kelimesine atıf yapılmıştır. Ebû Ca'fer,⁸⁶⁸ Nâfi ve İbn Âmir atıf “vav”ının hazfı ile diğer imamlar “vav” ile okurlar.⁸⁶⁹

32) Yüz kırkinci âyet (إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ (وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ):

Bu ayette (إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ) ifadesini Hamza, Halef, Kisâi ve Ebû Bekir bütün yerlerde قَرْح “kaf”ın dammesiyle, diğer imamlar fethasıyla kıraat ederler.⁸⁷⁰ Müellif, iki farklı okuyuş biçiminin anlamını şu şekilde ifade eder: Ferra, bu konu hakkında şunu belirtir: Kelime fetha (üstün) ile okunduğunda “yarananma” anlamına gelirken, damme (ötre) ile okunduğunda “yara ağrısı” anlamına gelir..⁸⁷¹

33) Yüz kırk altıncı âyet (وَكَايَ مِنْ نَّبِيٍّ قَاتِلٍ مَّعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ (اللَّهُ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ):

⁸⁶⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/544.

⁸⁶⁶ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/242; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/487; Hârûf, *Teshîl*, 66.

⁸⁶⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/544.

⁸⁶⁸ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Ebû Ca'fer de okumaktadır. Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/242; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/488; Hârûf, *Teshîl*, 67.

⁸⁶⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/548; bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/242; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/488; Hârûf, *Teshîl*, 67.

⁸⁷⁰ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/242; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/488; Hârûf, *Teshîl*, 67.

⁸⁷¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/554.

كَاعِنْ ifadesini İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer med ve hemze ile okur. Diğer imamlar hemzenin fethasıyla ve şedde ile okurlar.⁸⁷²

Yine bu ayette (قَاتِلْ مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرٌ) ifadesindeki قَاتِلْ kelimesini Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kup “ka”nın dammesi “te”nin kesrası ile قَاتِلْ olarak, diğer imamlar قَاتِلْ olarak okurlar.⁸⁷³ Ebû Ca'fer hariç Hicâz ve Şam ehline göre قَاتِلْ kelimesi “Ribbiyyun” a hal olarak isnat edilir.⁸⁷⁴ Müellif bunları aktardıktan sonra şunları da zikreder. Kelamın takdiri, onunla birlikte çok sayıda Allah eri vardı demektir. Said b. Cübeyr şöyle dedi: Hiçbir peygamberin savaşta öldürüldüğünü duymadık. كَاتِلْ kelimesi çokluğa delalet eder. Manası: Nice çok Allah eri peygamber ile beraber savaşa katıldı. Diğer imamların kıraatine göre: “savaşın Allah erlerine isnad edilmesinin anlamı, peygamberin savaşına iştirakın zorunlu olmasıdır”.⁸⁷⁵

34) Yüz elli birinci âyet (سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ) (سُلْطَانًا وَمَأْوِيَهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ):

Ayette (الرُّعْبَ) ifadesi mana olarak “korkudur.” İbn Âmir, Kisâî, Ebû Ca'fer ve Ya'kûp bütün yerlerde “ayn”ın dammesi ile الرُّعْبَ olarak, diğer imamlar sukunu ile kıraat ederler.⁸⁷⁶

35) Yüz elli üçüncü âyet (إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوَنَ عَلَى أَحَدٍ مِنَ الرُّسُلِ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَايَكُمْ فَأَتَابَكُمْ (غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ):

Bu ayette (إِذْ تُصْعِدُونَ) ifadesi صَرَفَكُمْ veya لِيُنَبِّئَكُمْ veya عَفَا عَنْكُمْ kelimesiyle ilişkilidir. Ebû Abdurrahman es-Sülemi, Hasan ve Katâde تُصْعِدُونَ “te”nin fethasıyla okur. Genel kıraat ise if’âl kalıbından “te”nin dammesi iledir.⁸⁷⁷

36) Yüz elli dördüncü âyet (ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نَاعَسَا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنْ الْأَمْرُ كُلُّهُ لِلَّهِ يَخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ):

⁸⁷² Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/242; Hârûf, *Teshîl*, 68.

⁸⁷³ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/242; Hârûf, *Teshîl*, 68.

⁸⁷⁴ Bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/489-490.

⁸⁷⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/562.

⁸⁷⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/563-564; İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/242; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/490; Hârûf, *Teshîl*, 69.

⁸⁷⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/565.

Bu ayette (يَعْتَسِي) kelimesini Hamza, Kisâi ve Halef اَمَنَةً kelimesi ile ilişkili olduğu için “te” ile تَعْتَسِي kalan imamlar نُعَاسًا kelimesi ile ilişkili olduğu için “ye” يَعْتَسِي olarak kıraat ederler.⁸⁷⁸

Yine burada (كُلُّهُ لِلَّهِ) kelimesini Ebû Amr ve Ya’kûp⁸⁷⁹ raf (ötre) olarak كُلُّهُ لِلَّهِ okurlar, diğer imamlar nasp (üstün) كُلُّهُ لِلَّهِ olarak kıraat ederler. Müellif raf halinde iken bu kelimenin manasının “Allah’ın (c.c.) dilediğine hükmeder ve istediğini de yapar (gerçekleştirir)” olduğunu ifade eder.⁸⁸⁰

37) Yüz elli altıncı âyet (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِأَخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُرًى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُخَيِّبُ وَيُمِيتُ) (وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ):

Bu ayette (وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ) ifadesi İbn Kesîr, Hamza, Kisâi ve Halef ğaib sığası “ye” ile يَعْمَلُونَ okur.⁸⁸¹ Bunun anlamı, “kâfirler için bir korkutma ve tehdit (vaîd)” demektir. Diğer imamlar تَعْمَلُونَ olarak hitâp sığasıyla kıraat ederler. Mana olarak “Allah (c.c.) müminlerin taşıdıkları sorumluluk ve temsiliyeti hatırlatmak için bir uyarı” anlamındadır.⁸⁸²

38) Yüz elli yedinci âyet (وَلَيْنُ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا) (يَجْمَعُونَ):

Ayette (وَلَيْنُ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ) ifadesinin işareti, O’nun yolunda demektir. Nâfi, Hamza, Kisâi ve Halef “mim”’in kesrasıyla⁸⁸³ مِتُّ مِتُّ مِتُّ olarak okurlar. Müellif bunları aktardıktan sonra şunları da zikreder. Fiil çekimi مَاتَ يَمَاتُ vezninde خَافَ يَخَافُ olarak gelir. İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Bekir ve Ebû Ca’fer damme⁸⁸⁴ ile fiil çekimi مَاتَ يَمُوتُ vezninde يَقُولُ قَالَ okurlar. Hafs ise buradaki iki harfi damme ile diğer yerlerdeki kesra ile okur.⁸⁸⁵

Yine bu ayette (لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ) ifadesindeki son kelimeyi Hafs ğaib olarak “ye” ile, diğer imamlar muhatap “te” ile okurlar.⁸⁸⁶ Müellif mana olarak

⁸⁷⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/566; bk. Hârûf, *Teshîl*, 70.

⁸⁷⁹ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamına ilaveten Ya’kûp da okumaktadır. Bk. Hârûf, *Teshîl*, 70.

⁸⁸⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/567.

⁸⁸¹ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/242; Hârûf, *Teshîl*, 70.

⁸⁸² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/569; bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/492.

⁸⁸³ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/243; Hârûf, *Teshîl*, 70.

⁸⁸⁴ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/243; Hârûf, *Teshîl*, 70.

⁸⁸⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/569.

⁸⁸⁶ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/243; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/493; Hârûf, *Teshîl*, 70.

şöyle der: “Yani sefer ve cihad ölümün gelmesine etki etmez veya tam tersi muhakkak ki yaşatan da öldüren de Allah’dır (c.c.).”⁸⁸⁷

39) Yüz altmış birinci âyet (وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُغْلُ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ) (نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ):

Bu ayette (وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُغْلُ) ifadesini İbn Kesîr, Ebû Amr ve Âsım “ye”nin fethası “ğayn”ın dammesi ile بَغْلٌ olarak okurlar, yani manası “ğanimete hiyanet etmek” anlamındadır. Diğer imamlar “ye”nin dammesi “ğayn”ın fethası ile يُغْلُ olarak kıraat ederler. Bunun manası ise “bir peygambere ümmeti tarafından ihanet edilmez” anlamındadır.⁸⁸⁸

Müellif bu ayetteki (وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُغْلُ) cümlesinin manasını şöyle ifade ediyor. “Hiçbir peygambere savaşanların hakkını (ğanimet) zimmetine geçirmesi helal değildir, alması ğulul’dur.”⁸⁸⁹

40) Yüz altmış dokuzuncu âyet (وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ) (يُرْزُقُونَ):

Bu ayette (وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ) ifadesini Hişâm ğaib “ye” ile يَحْسَبَنَّ olarak okur. İbn Zekvân, Âsım, Hamza ve Ebû Ca’fer muhatap “te” ile tilavet ederler.⁸⁹⁰ Müellifin zikretmediği bir vecih daha vardır. Bunların dışında kalan imamlar ise وَلَا تَحْسَبَنَّ olarak okurlar.⁸⁹¹

Yine bu ayette (قُتِلُوا) ifadesini İbn Âmir burada ve Hac Sûresinde “te”nin şeddesiyle قُتِلُوا olarak, müellif mana olarak her ikisinde de öldürülenlerin çokluğu sebebiyle böyle okunduğunu ifade eder. Diğer imamlar tahfîf ile okurlar. Hitap şehidlerin velileri veya Rasûlullah içindir.⁸⁹²

41) Yüz yetmiş birinci âyet (يَسْتَنْبِشُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ):

Bu ayette (وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ) ifadesiyle Cumhûr müjdelenenlerin faziletine atfen اَنَّ nin hemzesini fetha ile okur. Kisâî, اِنَّ kelimesini müminler için imanlarından dolayı bir mükafat olduğunu ve imanı olmayanların amellerinin boşa

⁸⁸⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/569-570.

⁸⁸⁸ Bk. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 2/243; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/493; Hârûf, *Teshîl*, 71.

⁸⁸⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/571-572.

⁸⁹⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/578; bk. Hârûf, *Teshîl*, 72.

⁸⁹¹ Hârûf, *Teshîl*, 72.

⁸⁹² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/578.

ile ilişkilidir. Diğer imamlar bütün insanlara hitaben “te” ile okurlar.⁹⁰⁰ Müellif iltifat sanatı ile zamirin “cimriler” kelimesi ile ilgili olduğunu vurgulamaktadır.⁹⁰¹

46) Yüz seksen birinci âyet (لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُمُ مَا) (قَالُوا وَقَتْلُهُمْ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلُ دُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ):

Bu ayette (سَنَكْتُمُ مَا قَالُوا وَقَتْلُهُمْ) ifadesini Hamza سَيَكْتُمُ “ye”nin dammesi “te”nin fethası ile okur. وَقَتْلُهُمْ kelimesini de raf ile okur.⁹⁰² Diğer imamlar “nun”un fethası ve “te”nin dammesi ile وَقَتْلُهُمْ kelimesini de nasp ile kıraat ederler.⁹⁰³

47) Yüz seksen üçüncü ayet (الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهْدٌ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ) (تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالْذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ):

Bu ayette (وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ) ifadesini Hişam İbn Âmir’den rivayetle بِالزُّبْرِ ve بِالزُّبْرِ ikisini de “be”nin ziyadesiyle kıraat eder. İbn Zekvân sadece بِالزُّبْرِ da “be” ziyade eder, diğer imamlar her ikisinde “be”siz okur.⁹⁰⁴ Müellif bu kelime ile ilgili şu açıklamayı zikreder. O, bir şeyi iyi yaptığın zaman bu yaptığını yargılamaya yönelik hüküm kitabıdır.⁹⁰⁵

48) Yüz seksen yedinci âyet (وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ) (فَتَبَيَّنُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبَيَّنُوا مَا يَشْتَرُونَ):

diğer (لَا يَكْتُمُونَهُ) İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ebû Bekir “ye” ile ğaib (لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ) imamlar “te”⁹⁰⁶ ile muhatap sığasıyla okumuştur.⁹⁰⁷

49) Yüz seksen sekizinci âyet (لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا وَيُجِبُونَ أَنَّ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ) (يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ):

Bu ayette (فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ) ifadesini kıraat imamları şu vecihler üzere okumuşlardır. Bunlar;

Nâfi, birinci fiil ğaib için “ye” ile, ikinci fiil ise sadece peygambere hitap için “te” ile tilavet eder.

İbn Kesir ve Ebû Amr⁹⁰⁸ لَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ, فَلَا يَحْسَبَنَّهُمْ

⁹⁰⁰ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/245; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/496; Hârûf, *Teshîl*, 73.

⁹⁰¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/594.

⁹⁰² Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/245; Hârûf, *Teshîl*, 74.

⁹⁰³ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/595; bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/245; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/496; Hârûf, *Teshîl*, 74.

⁹⁰⁴ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/245; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/497.

⁹⁰⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/596.

⁹⁰⁶ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/246; Hârûf, *Teshîl*, 75.

⁹⁰⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/600.

فَلا تَحْسَبْنَهُمْ لَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ، فَلَا تَحْسَبْنَهُمْ İbn Âmir ve Ebû Ca'fer Nebi'e (s.a.s.) hitap için "te" ile kıraat ederler.⁹⁰⁹

فَلا تَحْسَبْنَهُمْ لَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ، فَلَا تَحْسَبْنَهُمْ Âsım ve Hamza kıraat ederler.⁹¹⁰

50) Yüz doksan beşinci âyet (فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ)
أَنْتُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأَكْفِرَنَّ عَنْهُمْ
(سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ):

فَقَاتَلُوا (وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا) İbn Âmir ve İbn Kesîr çokluk için "te"nin şeddesi ile قَاتَلُوا okur. Kalan diğer imamlar tahfif şeddesiz okur. Halef,⁹¹¹ Hamza ve Kisâî cumhûr'un aksine قَاتَلُوا وَ قُتِلُوا fail ile mef'ul'un yerini değiştirerek okur.⁹¹² Müellif bunları aktardıktan sonra şunları da zikreder: "Cümledeki sıralamanın değişmesi anlamı etkilemez çünkü "vav" bağlacı, sıralama olmaksızın mutlak birlikteliği ifade eder. Hamza ve Kisâî kıraatının farklı bir vechinde şu şekilde mana verilir: "Bazısı öldürüldü arkadaşlarının öldürülmesi onları durdurmadı ve ümitsizliğe düşürmedi kalanlar da savaştı," Araplar şöyle der: bizi felan kişi öldürdü, yani "bazısını öldürdü" (hepsini kastetmez) demektir.⁹¹³

Son taahhilde müellif, Âl-i İmrân suresinin bazı ayetlerinde sahabeden Ubey b. Kab, İbn Mesud, Hz. Osman ve İbn Abbas'ın kıraatlerini zikretmiştir. Diğer sûrelerde olduğu gibi bu surede de kıraat vecihlerinden doğan anlam farklılıklarına sınırlı şekilde yer vermiştir. Bazı ayetlerde kıraat farklılıklarını aktarırken kıraat sahibi olan imamın adını zikretmemiştir. Ayrıca vu sûrede kıraat farklılıklarına Bakara sûresine nisbeten daha az yer vermiş, diğer sûrelerdeki benzer kıraatleri burada daha az zikretmiştir.

⁹⁰⁸ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 75.

⁹⁰⁹ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*; İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/246; Hârûf, *Teshîl*, 75.

⁹¹⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/601; bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/497-498; Hârûf, *Teshîl*, 75.

⁹¹¹ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamına ilaveten Halef de okumaktadır. Bk. Hârûf, *Teshîl*, 76.

⁹¹² Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/246; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/498-499; Hârûf, *Teshîl*, 76.

⁹¹³ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/609.

2.4. Mazharî Tefsirinde Kıraatlerin Anlama Etkisi

Kadı Senâullah tefsirinde ayetlerin farklı kıraat formlarını on kıraat imamına ve bazı sahabilerden nakledilen müdrec kıraatlere yer vermiştir. Zikretmiş olduğu farklı kıraatlerle ilgili ayetlerin açıklamalarının önemli bir kısmında anlam zenginliğine işaret etmemiştir. Bu başlık altında Fatiha, Bakara ve Âl-i İmrân surelerinde yer alan ve kıraat farklılığı nedeniyle anlamları zenginleşen ayetlere yer verilecektir. Kadı Senâullah Fâtiha Sûresinde bir Bakara Sûresinde kırk, Âl-i İmrân Sûresinde otuz ayeti kerimede anlam zenginliğine değinmiştir.

Fatiha Sûresindeki Ayet

1) Dördüncü ayet (مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ) ödül ve ceza gününün tek hâkimi:

Kadı Senâullah, bu âyet ile ilgili mezkûr kıraat vecihlerini aktardıktan sonra şu ifadelere yer vermiştir: “المَالِك ve المَالِك” kelimelerinin manası aynıdır. “Mâlik” kelimesi geçim için lazım olan mal anlamındaki ‘milk’in türevi olup sahip manasına gelmektedir. Örneğin مالِك الدار cümlesi “evin sahibi” anlamındadır. “Melik” kelimesi ise ev, şehir vb. idare edilip üzerinde tasarrufta bulunulan şeyleri ifade eden mülk’ün türevidir. Melik ve saltanat, Cenab-ı Hakk’ın iki sıfatıdır. İki okunuş mütevatir olduğundan “Melik” formunun “Mâlik” formuna tercih edileceğini söylemek caiz değildir. Nitekim Melik ve Mâlik, muktedir demek olup mecaz dışında Yüce Allah’tan başkası için kullanılmaz.”⁹¹⁴

Bakara Sûresindeki Ayetler

1) On dördüncü ayet (وَإِذَا لَفُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا) (نَحْنُ مُسْتَهْزِؤْنَ) İman edenlerle karşılaşınca “inandık” derler, şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise “Biz sizinleyiz, biz yalnızca alay etmekteyiz” derler:

(إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤْنَ) ayeti ile ilgili müellif şu ifadeleri kullanmıştır: “Kim İslâm’ı hakir görürse küfrü tâzim etmiştir. Onları ne zaman imana davet etsen alay ederek, küçümseyerek cevap verirler. Allah onlarla alay eder, yani alaylarından dolayı onları cezalandırır.”⁹¹⁵ Bu ayette müellif kıraat farklılığından ziyade ayetin manası üzerinde durmuştur.

⁹¹⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/19.

⁹¹⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/38.

2) Otuz dördüncü âyet (وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ) Meleklerle, “Âdem’e secde edin” dediğimizde İblîs dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu:

Bu ayette (وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ) Müellif kıraat farklılıklarını zikrettikten sonra şunları ilave etmiştir. “Sucud” kelimesinin lügavî manası alçaltmak, değerini azaltmaktır. Şer’an ise, ibadet maksadıyla alnı yere koymaktır. Hakikatte secde Allah teâla’ya yapılması emredilir. Bu aynı zamanda Adem’in (a.s.) faziletini inkar edenlere, saygınlığını ve şanını yücelten bir emirdir. İstenilen bu manaya şu hadisi şerif delalet etmektedir. Ebû Hureyre’den rivayetle Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Âdemoğlu secde âyetini okuyup secde edince şeytan ağlar ve Yazıklar olsun bana! Âdemoğlu secdeyle emrolundu da hemen secde etti, cennet onundur; ben secdeyle emrolundum, ama secde etmekten kaçındım, bana da cehennem vardır, diyerek oradan uzaklaşır.”⁹¹⁶

3) Otuz altıncı âyet (فَازْلَمْهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُم لِبَعْضٍ إِلَى جَنِّينَ وَعَدُّوْا وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ) Şeytan oradan onların ayağını kaydırda da bulundukları yerden onları çıkardı. Biz de “Birbirinize düşman olmak üzere inin! Bir zamana kadar sizin için yeryüzünde kalacak bir yer ve ihtiyaç maddeleri vardır” dedik:

(فَازْلَمْهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا) kıraat imamları فَازْلَمْهُمَا kelimesini iki türlü kıraat etmişlerdir. Bu kelime hususunda tek kalan imam Hamza فَازْلَمْهُمَا diye kıraat etmiş, diğer imamlar ise فَازْلَمْهُمَا olarak okumuşlardır.⁹¹⁷ Müellif bunları zikrettikten sonra şunları da ilave etmiştir. İmam Hamza’nın kıraatinde zamir cennete râci olup onları cennetten uzaklaştırdı anlamına kullanılmıştır. Şeytan kelimesi ise الشَّيْطَان kökünden gelmekte manası ise uzak, uzaklaştırılmış olup, Allah (c.c.) hayır ve rahmetinde uzaklaştırdığı kulunu bununla isimlendirmiştir.⁹¹⁸

4) Otuz yedinci âyet (فَقُلِّيْ اٰدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ) Bunun üzerine Âdem rabbinden bazı kelimeler aldı (bunlarla tövbe etti); rabbi de onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olandır:

⁹¹⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/65; bk. en-Nîsâbü’rî, *Sahîhi Müslim*, 187.

⁹¹⁷ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/211; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/388; Hârûf, *Teshîl*, 6.

⁹¹⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/67.

Ayette (فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ) Müellif kıraat farklılıklarını aktardıktan sonra şunu da zikretmiştir. İbn Kesîr'in bu okuyuşta irab bakımından mana şöyle olur; tövbe sebebi ile Adem'e Rab'den bir takım kelimeler verildi.⁹¹⁹

5) Otuz sekizinci âyet (فَلَا خَوْفٌ) Otuz sekizinci âyet (فَلَا خَوْفٌ) Onlara şöyle dedik: “Oradan hepiniz inin! Benden size muhakkak bir rehber gelecektir.” Kim benim gönderdiğim rehber uyarsa artık onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir:

Ayette (فَلَا خَوْفٌ) müellif kıraat farklılıklarını zikrettikten sonra şunları da ilave etmiştir. Beyzâvî (ö. 685/1286) şöyle demiştir: هُدَايَ lafzı iki defa tekrarlanmasına rağmen dammelenmemiştir. İkinci yaklaşımın ilk yaklaşımdan daha genel bir kapsama sahip olması nedeniyle, ve hidayet (doğru yolun) Rasul (elçi) ile birlikte geldiği gerçeği dikkate alındığında, aklın bu durumu kabul etmesi ve ona uyması beklenmektedir.⁹²⁰

6) Kırkıncı âyet (يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي وَإِيَّايَ) Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size vaad ettiklerimi vereyim. Asıl bana itaatsizlikten sakının: (فَارْهَبُونِ) kelimesinde İmam Ya'kûb, hazfolunmuş “ya”ları yazı da izhar eder. (فَارْهَبُونِ) gibi.⁹²¹ Müellif bunları zikrettikten sonra فَارْهَبُونِ kelimesinin manası hususunda şunları da zikretmiştir. “Benden korkun” ifadesi; Allaha verilen ahitten dolayı “korkarlar” demektir. Bu korku ise ümidle beraber korkudur. Allah (c.c.), “Korkacaksınız benden korkun” diyerek, hem mükafat vaadinde bulunmakta (va'âd) hem de uyarı yapmaktadır (vaîd). Bu ifade, ahde vefayı (sözünü tutmayı) ve şükretmeyi gerekli kılmaktadır.⁹²²

7) Elli üçüncü âyet (وَإِذْ أَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ) Musa'ya kırk gece için söz vermiştik. Musa gittikten sonra siz, haksızlık ederek buzağıyı (tanrı) edindiniz:

İmam Kisâî bu ayette geçen (وَإِذْ أَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ) ifadesindeki (وَإِذْ أَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ) kelimesi için sıfat, (وَ) ise zaide demiştir. Müellif ise bunun “hak ile batılın arasını ayırdığını” ifade etmiştir.⁹²³

⁹¹⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/67.

⁹²⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/68.

⁹²¹ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 7; Öztoprak, *Kur'ân Kıraâtı*, 245.

⁹²² el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/69-70.

⁹²³ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/79.

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِئُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصِلِهَا قَالَ اتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ إِنْ كُنْتُمْ مُصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَآءُ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ (وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ) Hani siz, “Ey Musa! Biz bir tek yiyecekle dayanamayacağız. Bizim için rabbine dua et de bize toprağın mahsullerinden; sebzelerinden, kabakgillerinden, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bitirsin” demiştiniz. Musa ise, “İyi kötü ile değişmek mi istiyorsunuz? Şehre inin; istedikleriniz orada var” dedi. Zillete, fakru zarûrete mahkûm oldular; Allah’ın gazabına uğradılar. Bu durum, Allah’ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinin, bütün bunlar da isyan etmeleri ve haddi aşmalarının sonucuydu:

Bu ayette (وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ) ifadesinde kıraat farklılığı olarak imam Nâfi (النَّبِيْنِ) “ya”nın yerine hemze (النَّبِيْسُنْ) ile (الْأَنْبِيَاءُ) ⁹²⁴ olarak okumuştur. ⁹²⁵ Müellif bunları aktardıktan sonra şunları da zikretmiştir. Kâlûn Ahzâp Sûresinde (لِلنَّبِيِّ إِنْ) ⁹²⁶ sadece vasl halinde kesreli iki hemzeyi aslına döndererek hemzesiz okur. Eğer mehmuz ise manası “haber veren” olur, türevleri; ⁹²⁷ (بَيُوتِ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ) ⁹²⁸ (أَرَادَ) olarak gelir, diğer imamlar ise çok kullanımdan dolayı hafifletmek için veya yüksek bir makam olan “nübüvvetten dolayı yüceltilen” manasına gelir ki bundan dolayı hemzesiz okurlar. ⁹²⁸

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي (9) سَكَنَ الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُّعْرِضُونَ) Bir zamanlar biz İsrâiloğulları’ndan, “Yalnız Allah’a kulluk edeceksiniz; ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin” diyerek söz almıştık. Sonra, içinizden küçük bir kesim dışında, sözünüzden döndünüz; hâlâ da sırt çevirmektesiniz:

Müellifin sahabe kıraatine yer vermiş olduğu istisnai yerlerden biride bu kelimedir. Ubey b. Kab bu kelimeyi (لَا تَعْبُدُوا) nehy olarak kıraat eder. Müellif bununla beraber şunları da zikretmiştir. Çünkü o yeminin cevabıdır, takdiri olarak şu

⁹²⁴ Âl-i İmrân 3/112.

⁹²⁵ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 9.

⁹²⁶ el-Ahzâp 33/50.

⁹²⁷ el-Ahzâp 33/53.

⁹²⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/84-85.

manaya delalet eder. “Biz onlardan, Allah’tan başkasına ibadet etmeyeceklerine dair bir söz, misak aldık” demektir.⁹²⁹

10) Seksen beşinci âyet (ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرَجُونَ مِنْ دِيَارِهِمْ تَبَاهَتُمْ أَعْتَابُكُمْ وَإِنْ بَأْتَاكُمْ أَسَارَىٰ تَفَادَوْهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ) Sonra işte şimdi sizler birbirinizi öldürüyorsunuz; içinizden bir kesimi yurtlarından sürüyor, onlara karşı kötülük ve düşmanlıkta birbirinize arka çıkıyorsunuz. Esirler olarak size geldiklerinde de fidye verip kendilerini kurtarıyorsunuz. Hâlbuki onları sürgün etmek size haram kılınmıştı. Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? İçinizden bu şekilde davranan birinin dünya hayatındaki cezası ancak rezil rüsvâ olmaktır; kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine itilirler. Allah sizin yapmakta olduğunuzdan habersiz değildir:

(تَفَادَوْهُمْ) Bu kelimedede müfâale babı kullanılmıştır. Yani mana olarak “esire karşılık esir değişimi yapın.” İbn Kesîr, Halef, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza ve Ebû Ca’fer “te”nin fethasıyla تَفَادَوْهُمْ okumuşlardır.⁹³⁰ Yani müellif, “malınızla onları kurtarın” anlamında olduğunu söyler. İki kıraatte de aynıdır denilir.⁹³¹

11) Seksen yedinci âyet (وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَفَقَيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَإِيَّاهُ بَرُوحَ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ) Andolsun biz Musa’ya kitabı verdik. Ondan sonra da ardarda peygamberler gönderdik. Meryem Oğlu İsa’ya da açık kanıtlar verdik ve onu Rûhulkudûs ile destekledik. Ama ne zaman size bir peygamber nefislerinizin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse büyüklendiniz, kimini yalanladınız, kimini de öldürdünüz:

Bu ayette (وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ) Müellif kıraat farklılıklarını aktardıktan sonra şunları da zikretmiştir. Rûh terimiyle Cebrail (a.s.) kastedilir; ya da İsa’ya (a.s.) üfleyen anlamındadır. Ayrıca Rûh, temizliğin kaynağı olan, yani Kutsal olan Allah Teâlâ anlamında da kullanılır. Allah (c.c.), kıymetini arttırmak amacıyla onu kendine izafe etmiştir denilebilir.⁹³²

⁹²⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/97.

⁹³⁰ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarının hilafına Ebû Ca’fer “te”nin dammesi ile okunaktadır. Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/218; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/402; Hârûf, *Teshîl*, 13.

⁹³¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/98.

⁹³² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/99.

12) Yüz altıncı âyet (مَا نُنْسخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسخُهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir:

Bu ayette (مَا نُنْسخُ مِنْ آيَةٍ) ifadesinde cumhurun nun ve sin'in fethasıyla نُنْسخُ yani “onu kaldırırız” diye okumuşlardır. İbn Âmir “nun”un dammesi “sin”in kesrasıyla نُنْسخُ okur.⁹³³ Yani “sana emrederiz” veya “Cebrail’e onun neshini emrederiz” demektir.⁹³⁴

Müellif (أَوْ نُنْسخُهَا) kelimesinde Cumhurun dışında kalanlarla ilgili şunları zikretmiştir. İbn Kesîr ve Ebû Amr birinci “nun, sin” ve mehmuz hemzenin sukunuyla نُنْسخُهَا olarak kıraat ederler.⁹³⁵ Yani recm ayetindeki gibi “biz onu kadınlardan erteliyoruz, hükmünü ve kıraatini kaldırıyoruz, dolayısıyla bu ilk nesihtir, hükmünü ve tilavetini kaldırıyoruz” manasındadır.⁹³⁶

13) Yüz yirmi altıncı âyet (وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ أَمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ) İbrâhim, “Rabbim! Burayı güvenli bir şehir yap, halkından Allah’a ve âhîret gününe inananları da çeşitli ürünlerle rızıklandır” diye dua etmişti. Allah buyurdu ki: “İnkâr edene de az bir süre dünya nimetleri veririm, ama sonunda onu cehennem azabına sürerim. O ne kötü bir sondur!”:

Bu ayette (فَأُمَتِّعُهُ) ifadesini, İbn Âmir if’âl babından tahfifle فَأُمَتِّعُهُ olarak, diğer imamlar ise tef’îl babından şedde ile okurlar.⁹³⁷ Müellif bunu aktardıktan sonra manası hakkında şunu da zikretmiştir. İki vechin manası da eşanlamlı, “dünya nimetlerini veririm” demektir.⁹³⁸

14) Yüz otuz ikinci âyet (وَوَصَّي بِهَا إِبْرَاهِيمَ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ) İbrâhim de bu dini oğullarına vasiyet etti, Ya’kûp da. “Oğullarım! Allah sizin için bu dini seçti; öyleyse yalnız O’na teslim olmuş müminler olarak can verin!” (dediler):

Ayette (وَوَصَّي بِهَا إِبْرَاهِيمَ) ifadesini Medine ve Şam ehli (Nâfi, İbn Âmir, Ebû Ca’fer) ef’âl kalıbından أَوْصى olarak okumuş, mushaflarında böyle yazılmıştır. Diğer

⁹³³ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/219-220; Hârûf, *Teshîl*, 17.

⁹³⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/118.

⁹³⁵ Bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/410; Hârûf, *Teshîl*, 17.

⁹³⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/118.

⁹³⁷ Bk. Hârûf, *Teshîl*, 19.

⁹³⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/134.

imamlar وَأَنْزَلَ örneğindeki gibi tef'îl kalıbından وَصَّى olarak okumuştur.⁹³⁹ Müellif bu kelimenin anlamını ve aslını örnek vererek şöyle açıklar. Buradaki tavsiye kelimesi, “başkasına iyilik yapmak ve yakınlık göstermek” anlamlarını ifade eder. Bu kelimenin aslı الوصلة dür. Örneğin: “ona ulaştığı zaman tavsiyede bulundu veya vasiyet etti” denilir.⁹⁴⁰

15) Yüz kırk dördüncü âyet (قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهُ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ) Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin. Kuşku yok ki kendilerine kitap verilenler bunun rablerinden gelmiş bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir:

Bu ayette (وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ) Müellif kıraat farklılıklarını zikrettikten sonra şunları da ilave etmiştir. Bu ayetle Yahûdilerin yapmış olduğu bu olayda “müminler için bir vaâd, kafirler için ise vaîd” olduğunu belirtmiştir.⁹⁴¹

16) Yüz kırk sekizinci âyet (وَلِكُلِّ وُجْهَةٍ هُوَ مُوَلِّيُهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ (جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır. Öyleyse hayırlarda yarışın. Nerede olursanız olun, Allah sizin hepinizi bir araya getirecektir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir:

Bu ayette (مُوَلِّيُهَا) ifadesiyle ilgili, diğer imamlardan farklı olarak İbn Âmir هو şeklinde kıraat eder.⁹⁴² Müellif bunları belirttikten sonra şunları da zikretmiştir. Yani bu kelimenin (مُوَلِّيُهَا) anlamı “ona yönelilen” demektir. Allah (c.c.) kavimlerin yönelmesi için bir kible belirlemiştir. Aynı şekilde, Mûsa (a.s.) Muhammed (s.a.s.) ve her Nebi için de bir kible var etmiştir.⁹⁴³

17) Yüz elli ikinci âyet (فَادْكُرُوا نَبِيَّيَ أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ) Artık siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, bana nankörlük etmeyin!:

Bu ayette (فَادْكُرُوا نَبِيَّيَ) ifadesinde sadece İbn Kesîr “ye”nin fethasıyla okur, kalan diğer imamlar iskanıyla kıraat ederler.⁹⁴⁴ Müellif mana olarak şunu da zikretmiştir.

⁹³⁹ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/223; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/418; Hârûf, *Teshîl*, 20.

⁹⁴⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/138.

⁹⁴¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/148.

⁹⁴² Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/223; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/422; Hârûf, *Teshîl*, 23.

⁹⁴³ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/149.

⁹⁴⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/153; bk. Hârûf, *Teshîl*, 23.

“Bana itaat ederek beni zikredin ki bende sizi mağfiret ederek zikredeyim” anlamındadır.⁹⁴⁵

18) Yüz elli sekizinci âyet (إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا) Safâ ile Merve Allah’ın nişânelerindendir; dolayısıyla hac veya umre yaparak Beytullah’ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur. Kim gönüllü bir iyilik yaparsa bilsin ki Allah iyiliği mükâfatıyla karşılayan ve çok iyi bilendir:

Müellif bu ayette (فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا) ifadesindeki يَطَّوَّف kelimesinin aslı olduğunu ifade eder. Bu kelime “ط” “ت” ya idğâm edilir. Manası; “Safâ ile Merve arasında gidip gelmek (tavaf etmek)’tir.”⁹⁴⁶

Bu ayette (وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا) Müellif kıraat farklılıklarını aktardıktan sonra bu kelimenin manasını şöyle açıklar: Bu kelime, farz veya nafile ibadetleri ifade etmektedir. Mücahid (ö. 103/721) kelimenin “nafile ibadet” anlamına geldiğini savunmuş, buna binaen Safa ile Merve arasında yapılan tavafin sünnet olduğunu belirtmiştir. Mukâtil (ö. 150/767) ve Kelbi (ö. 741/1340) de aynı şekilde “nafile ibadet” manasına geldiğini, fakat farz tavaftan sonraki ek tavafları ifade ettiğini belirtmişlerdir.⁹⁴⁷

19) Yüz altmış sekizinci âyet (يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ) Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin helâl ve temiz olanlarından yiyin; şeytanın peşinden gitmeyin, çünkü o apaçık düşmanınızdır:

(وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ) Kıraat imamları خُطُوَات kelimesinde “ta” harfini dammeli ve sukunlu olarak iki şekilde okumuşlardır. Ebû Ca’fer, İbn Âmir, Kisâî, Hafs, Ya’kûp ve Kunbûl “ta”nın dammesiyle, Bezzî hulflü olmak üzere ve diğer imamlar sukunuyla okurlar.⁹⁴⁸ Müellif ayeti kerimenin manasını şöyle ifade eder; “ona, şeytana uymayın çünkü helali haram kılar, haramı da helalleştirir” demektir.”⁹⁴⁹

20) Yüz seksen beşinci âyet (شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا

⁹⁴⁵ Celâle’d-Dîn es-Suyûtî, *Cem ul-cevâmiu ul-marûf bil-cemii l-kebîr*, thk. Muhtar İbrahim El-Heic vd. (Kahire: El-Ezher eş-Şerif, 2005), 6/82.

⁹⁴⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/158.

⁹⁴⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/161.

⁹⁴⁸ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/224; Hârûf, *Teshîl*, 25.

⁹⁴⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/167.

(يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْكُم وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ) O (sayılı günler), doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur'an'ın indirildiği ramazan ayıdır. Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, başka günlerden sayısınca tutar. Allah sizin için kolaylık istiyor, güçlük çekmenizi istemiyor. Sayıyı tamamlamanız, size doğru yolu göstermesinden ötürü Allah'ı tazimle anmanız için ve şükredesiniz diye (uygun hükümler gönderiyor):

Müellif bu ayeti açıklarken (وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ) ifadesindeki ayetin “Ramazan ayını eda etmek için sayın, gözetleyin” anlamında olduğunu ifade etmiştir. İbn Ömer'den rivayetle Resûlullâh şöyle buyurdu: “Bir ay, yirmi dokuz veya otuz çeker hilali görmedikçe oruç tutmayınız. Yine hilali görmedikçe bayram etmeyiniz. Eğer hilâl size karşı bulutla örtülürse, sayısını otuz güne tamamlayın.”⁹⁵⁰ İmam Ya'kûb⁹⁵¹ ve Ebû Bekir mimi şeddeli diğer imamlar tahfifle okur.⁹⁵² Bu kelimedeki lam zâid ve tekid içindir.⁹⁵³

21) Yüz seksen altıncı âyet (وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ) Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınlım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu halde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler:

Kurrâ'nın yazıda vakfen ve vaslen isbatı konusunda ittifak ettiği yer فليستَجيبُوا لي kelimesidir. Müellif mana olarak şunu da aklemiştir. “Benden duanıza icabet etmemi isteyin.” Burada “lam” ihtiyacın talebi için kullanılır, dua kelimesi ise ibadet demektir.⁹⁵⁴ Müellif bunları aktardıktan sonra şunu da zikretmiştir. Buradaki ayeti kerime ile “bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler” demektir.⁹⁵⁵

22) Yüz doksan birinci âyet (وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقْتُلُوهُمْ وَآخَرُجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجَكُمُ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلَكُمُ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلَكُمُ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ) Onları yakaladığınız yerde öldürün; sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Harâm civarında onlar sizinle

⁹⁵⁰ Bk. en-Nîsâbûrî, *Sahîhi Müslim*, 6759.

⁹⁵¹ İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/226; Hârûf, *Teshîl*, 28. (ilgili kıraatı Ebû Bekir gibi okumaktadır. ziyade olarak mezkur eserlerde geçmektedir).

⁹⁵² Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/226; Hârûf, *Teshîl*, 28.

⁹⁵³ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/200-201.

⁹⁵⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/203.

⁹⁵⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/204.

savaşmadıkça siz de orada onlarla savaşmayın. Şayet sizinle savaşmaya kalkıştırlarsa o zaman onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir!:

Bu ayette (وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ) ifadesini kıraat imamları böyle okurlar. Kıraat imamları içerisinde farklı olarak Hamza, Kisâi ve Halef⁹⁵⁶ elifsiz (وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يَقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ) şeklinde kıraat ederler.⁹⁵⁷ Müellif mana olarak şöyle ifade ediyor. “Onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın” anlamındadır.⁹⁵⁸

23) Yüz doksan sekizinci âyet (لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ) Rabbinizden (عَرَفَاتٍ فَادْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوا كَمَا هَدَيْتُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ) bir lütuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur. Arafat’tan dalga dalga indiğinizde Meş‘ar-i Haram’da Allah’ı zikredin; O’nu, size gösterdiği şekilde zikredin; kuşkusuz siz bundan önce yolunu şaşırmışlardan idiniz:

Bu ayette (لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ) ifadesiyle ilgili on kıraat imamının dışında sahabeden bu ayet ile ilgili şöyle bir ilave vardır. Bağavi (ö. 516/1122) İbn Abbas’ın الحج في مواسم الحج ziyadesiyle okuduğunu söyler. Bu ziyadenin manaya etkisi ise; “Hac mevsiminde Rabbinizden bir lütuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur” şeklindedir.⁹⁵⁹

24) İki yüz onuncu âyet (هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ) Onlar, ille de Allah’ın ve meleklerin, bulutların gölgeleri arasından çıkıp gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar! Bütün işler Allah’a dönecektir!:

Bu ayette geçen (وَالْمَلَائِكَةُ) kelimesi cer ve raf olarak iki şekilde okunmuştur.⁹⁶⁰ Ebû Ca’fer العَمَام’ye atıfla cer okumuş,⁹⁶¹ manası “etrafı, civarı” demektir. Diğer imamlar raf ile (وَالْمَلَائِكَةُ) olarak kıraat etmiş, yani “melekler onlara gelir” demektir.⁹⁶²

Ayette (وَالَى اللَّهُ تُرْجَعُ الْأُمُورُ) ifadesindeki تُرْجَعُ kelimesi İbn Âmir, Hamza, Kisâi, Ya’kûp ve Halef tarafından ve (تُرْجَعُ الْأُمُورُ),⁹⁶³ ayetinde olduğu gibi böyle olan yerlerin hepsinde “te”nin fethası ve “cim”in kesrasıyla تُرْجَعُ الْأُمُورُ olarak okurlar.

⁹⁵⁶ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Halef de okumaktadır. Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/227; Hârûf, *Teshîl*, 30.

⁹⁵⁷ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/227; Hârûf, *Teshîl*, 30.

⁹⁵⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/214.

⁹⁵⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/234.

⁹⁶⁰ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/227; Hârûf, *Teshîl*, 32.

⁹⁶¹ ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/435.

⁹⁶² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/248.

⁹⁶³ Âl-i İmrân 3/109.

Müellif mana olarak, “kesin dönüş” anlamına geldiğini ifade eder. Diğer imamlar, “te”nin dammesi “cim”in fethasıyla kıraat ederler.⁹⁶⁴ Müellif buradaki mananın ise, “bütün işlerin Allah’a (c.c.) dönmeye mecbur ve muhtaç” anlamında olduğunu ifade eder.⁹⁶⁵

25) İki yüz on üçüncü âyet (كَانِ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيُحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ (بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberleri gönderdi; onlar aracılığı ile anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hüküm vermek için gerçeği içeren kitabı indirdi. Ancak kendilerine apaçık gerçekler geldikten sonra aralarındaki kıskançlık yüzünden, o kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler de onun kendilerine verildiği kimselerden başkası değildi. Sonra Allah onların, üzerinde ayrılığa düştükleri gerçeği, kendi izniyle müminlerin bulmasını sağladı. Allah dilediğini doğru yola iletir:

Bu ayette (لِيُحْكَمَ) kelimesini kıraat imamlarından sadece Ebû Ca’fer “ye”nin dammesi ve “kef”in fethası ile burada,⁹⁶⁶ Âl-i İmrân’da ve Nûr Sûresinde iki yerde naibi fail zarf olarak okur. Manası; “Bu kitapla (Kur’ân) hükmedilmesi gerektiği” anlamına gelir.⁹⁶⁷

26) İki yüz on dokuzuncu âyet (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ) (وَأِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ) Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz:

Bu ayette geçen (الْإِثْمُ كَبِيرٌ) kelimesi ile ilgili kıraat imamları iki farklı kelime olarak okumuşlardır. Hamza ve Kisâî اِثْمٌ كَبِيرٌ olarak peltek “se” ile okumuş, bu kelime kullanıldığında anlamının “kötülük türlerinden biri” olduğunu belirttiğini ifade eder. Diğer imamlar ise “be” ile okurlar.⁹⁶⁸ Muâz (r.a) dan rivayetle Rasûlullah şöyle dedi:

⁹⁶⁴ Bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/435; Hârûf, *Teshîl*, 32.

⁹⁶⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/250.

⁹⁶⁶ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/227; Hârûf, *Teshîl*, 33.

⁹⁶⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/253.

⁹⁶⁸ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/227; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/437; Hârûf, *Teshîl*, 34.

“İçki içmeyin, çünkü o her kötülüğün başıdır.”⁹⁶⁹ Müellif bu kelime (içki ve kumar) kullanıldığında “bunun ve benzerlerinin büyük bir günah ve isyan” olduğunu ifade etmektedir.⁹⁷⁰

Yine bu ayette (وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ) ifadesindeki الْعَفْوَ kelimesini kıraat imamlarından biri hariç hepsi nasp olarak, Ebû Amr ise raf olarak الْاَفْوَ okur.⁹⁷¹ Mana olarak; “Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki afv’ı (ihtiyaç fazlasını) infak edin.” Atâ, Katâde ve Süddi şöyle dedi: “Avf kelimesi, ihtiyaç fazlası malları ifade eder.” “Sahabe (r.a.) çalışarak gelir elde eder ve bu gelirden sadece ihtiyaçlarını karşılayacak kadarını alırlardı. Geriye kalanını ise, ilgili ayetin hükmü gereğince Allah yolunda harcarlar.”⁹⁷²

27) İki yüz yirmi ikinci âyet (وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النَّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ) (وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ) Sana kadınların âdet dönemi hakkında soru soruyorlar. De ki: O sıkıntılı bir haldir. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın. İyice temizlendiklerinde onlara Allah’ın emrettiği şekilde yaklaşın. Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever:

Bu ayette (وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ) ifadesi kıraat vecihlerini ihtiva etmekle beraber aynı zamanda fıkhi farklılığı ortaya çıkarmaktadır. Halef,⁹⁷³ Asım’dan Ebû Bekir Şu’be, Hamza ve Kisâî “ta” ve “he” harflerini şeddeli olarak يَطْهُرْنَ şeklinde; diğer imamlar “ta”nın sukunu “he”nin dammesiyle يَطْهُرْنَ biçiminde okurlar.⁹⁷⁴ İki kıraat arasındaki farkın pratik sonucu olarak Mâliki, Şafîi ve İmam Ahmed’e göre şeddeli olduğunda; “Kadının hayız kanının ne zaman kesildiği fark etmeksizin, gusûl abdesti almadan eşi ile cinsel ilişkiye girmesi caiz değildir. Ebû Hanife’ye göre tahfif ile okunan kıraatın manası: Hayız kanı on günden sonra kesilirse gusul almadan eşiyle ilişki birlikteliği caizdir. Eğer on günden önce kesilirse gusûl almadan veya bir namaz vakti geçirmeden kocasıyla birlikte olamaz.”⁹⁷⁵ Şeddeli kıraate göre, “gusûlden önce birleşme engeli kalkmamıştır.” Ancak, tahfif olan kıraat bu durumu

⁹⁶⁹ Bk. İbn Hanbel, *Müsned*, 36396.

⁹⁷⁰ El-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/267.

⁹⁷¹ Bk. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 2/227; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/437; Hârûf, *Teshîl*, 33.

⁹⁷² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/270.

⁹⁷³ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Halef de okumaktadır. Bk. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 2/227; Hârûf, *Teshîl*, 35.

⁹⁷⁴ Bk. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 2/227; Hârûf, *Teshîl*, 35.

⁹⁷⁵ Bk. Aksoy, *Fıkhi Görüş Farklılıklarının Usûlî Dayanakları*, 189.

daha hafifletici bir yorumla ele alır ve “gusûlden önce cinsel ilişkiye yaklaşılabileceğini” ifade eder.⁹⁷⁶

28) İki yüz yirmi altıncı âyet (لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ) Kadınlarından uzaklaşmaya yemin edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer geri dönerlerse Allah çok bağışlayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir:

(فَإِنْ فَاءُوا) istisnâ olarak yer verilen sahabe kıraatlerinden biri de bu âyet-i kerimededir. İbn Mesûd فَاءُ وَفِيهِنَّ olarak kıraat etmiştir. Yani bundan kasıt “dört ay” demektir. Ebû Hanife İbn Mesûd’un kıraati meşhurdur, onunla kitabı tahsis etmek ve mutlak olanı mukayyed üzerine hamletmek caiz demiştir.⁹⁷⁷

29) İki yüz otuz üçüncü âyet (وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنَمِّئَ) الرِّضَاعَةُ عَلَى الْمُؤْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُم بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ) Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur. Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü kılınamaz. Ne ana çocuğu yüzünden zarara uğratılsın ne de babası çocuğundan dolayı zarar görsün. Kendisine miras kalan kimseye de benzer yükümlülük vardır. Ana baba karşılıklı danışarak ve anlaşarak çocuğu süten kesmek isterlerse bundan dolayı onlar için bir sakınca yoktur. Çocuklarınızı sütannelere emzirtmek isterseniz münasip olan ücreti verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur. Allah’ın koyduğu kurallara aykırı davranmaktan sakının ve bilin ki Allah yaptıklarınızın tamamını görmektedir:

Müellif bu ayetteki (لَا تُضَارَّ) kelimesindeki kıraat farklılıklarını aktardıktan sonra şunları da zikretmiştir. Nehiy anlamını ifade edecek şekilde mansub kabul edildiğinde, “insanın doğal yapısı gereği zarar verme eğiliminde olduğu” anlamını bildirir. Merfû okunuşta ise “zarar vermenin düzgün ve sağlıklı bir yapıya sahip bir insana yakışmadığını” ifade eder.⁹⁷⁸

İbn Mes’ûd’un kıraatinde yer alan (ذِي الرَّحْمِ الْمَحْرَمِ) ek kısmıyla ilgili olarak İmam Ebû Hanife, bu kaydın belirli bir hükmü tahsis etmek için kullanılabileceği görüşünü benimsemiştir. Bu nedenle, ayette belirtilen “mirasçıların her tür mirasçıyı

⁹⁷⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/275.

⁹⁷⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/288.

⁹⁷⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/316.

değil, asabe olan ve en yakın erkek akrabalar arasında yer alan mirasçıları” ifade ettiği belirtilmiştir.⁹⁷⁹

30) İki yüz otuz altıncı âyet (لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفَرَّضُوا لَهُنَّ) Kadınları boşarsanız, onlarla birleşmemiş ve mehir de belirlememiş olursanız malî bir sorumluluğunuz yoktur. Zengin gücü yettiği kadar, eli darda olan da gücü yettiği kadar olmak üzere, onlara mâkul, gönül alıcı bir şeyler verin; iyiler için bu bir borçtur:

Bu ayette (لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ) ifadesindeki farklı kıraat vechini imam Halef,⁹⁸⁰ Hamza ve Kisâî تَمَسَّوْهُنَّ olarak elifli⁹⁸¹ ve Ahzâp Sûresinde المفاعلة babında kıraat ederler. Müellif, her iki ifadenin de aynı anlama geldiğini, bu anlamın “kadınlarla cinsel ilişki olmadan ve mehir belirlemeden boşanmaları halinde malî bir sorumluluğun olmayacağını” belirtmiştir.⁹⁸²

31) İki yüz kırk beşinci âyet (مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً) Kim Allah’a güzel (karşılık beklemeden) bir borç verirse Allah da bunu kat kat fazlasıyla öder. Daraltan da genişleten de Allah’tır ve O’na döndürüleceksiniz:

Bu ayette (فَيُضَاعِفَهُ لَهُ) ifadesini müellif mana olarak “Allah amellerinin karşılığını verir” demek olduğunu ifade eder. Ebû Amr (ö. 154/771), Nâfi‘, Hamza (ö. 156/773) ve Kisâî (ö. 189/805) elif ile merfû olarak فَيُضَاعِفُهُ/fejudâ‘ifuhû şeklinde, Âsım (ö. 127/745) elif ile mansûb olarak فَيُضَاعِفُهُ/fejudâ‘ifehû şeklinde, İbn Kesîr (ö. 120/738) şedde ile merfû olarak فَيُضَاعِفُهُ feyudâ‘iifuhû şeklinde ve İbn Âmir ve Ya‘kûb, şedde ile mansûb olarak فَيُضَاعِفُهُ feyudâ‘ifehû şeklinde okumuşlardır⁹⁸³

Yine bu ayette (وَاللَّهُ يَغْنِيْهِ وَيَكْفِيْهِ) Müellif mana olarak, “Allah dilediğine rızkı verir, dilediğine vermez, sadaka verme hususunda cimrilik etmeyin, bu şekilde durumunuzu Allah değiştirir” demektedir.⁹⁸⁴

⁹⁷⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/317.

⁹⁸⁰ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Halef de okumaktadır. Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/228; Hârûf, *Teshîl*, 38.

⁹⁸¹ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/228; Hârûf, *Teshîl*, 38.

⁹⁸² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/323.

⁹⁸³ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/228.

⁹⁸⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/336.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ (32) İki yüz kırk dokuzuncu âyet) مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرَبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهِ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَابَتْ وَفِئَةٍ كَثِيرَةٍ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ Tâlût askerleriyle birlikte ayrılıp sefere çıkınca, “Allah muhakkak sizi bir nehirle imtihan edecek; kim ondan içerse benden değildir, -eliyle bir avuç alan müstesna- ondan tatmayan da bendendir” dedi. İçlerinden pek azı dışındakiler ondan içtiler. Kendisi ve onunla beraber inananlar nehri geçince “Bugün Câlût’a ve askerlerine karşı bizim gücümüz yok” dediler. Allah’a kavuşacaklarını umanlar ise, “Nice az birlik vardır ki, Allah’ın izniyle sayıca çok birliği yenmişlerdir, Allah sabredenlerle beraberdir” dediler:

Bu ayette geçen (غُرْفَةً) kelimesini ise Hicaz ve Basra ehli “ğayn”ın fethası ile غُرْفَةً olarak, diğer imamlar ise dammesiyle غُرْفَةً okurlar.⁹⁸⁵ İmam Kisâi ise dammeli okunduğunda, “avucun su ile dolması” anlamına geleceğini belirtir.⁹⁸⁶

33) İki yüz elli beşinci âyet (اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ) Allah, O’ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O’na bağlı ve dayalıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. O’nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaet edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları O bilir. O’nun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz. O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür:

Bu ayetteki (الْقَيُّومُ) kelimesinde sahabe kıraatlerinden birisi zikredilmiştir. Ömer ve İbn Mesûd القَيَّامُ diye Alkame ise الْقَيِّمُ olarak kıraat eder.⁹⁸⁷ Bu üç kelime, aynı kökten türetilmiş olup, İbn Mes’ud’un الْقَيَّام ifadesi, mübalağa anlamı taşıyan bir kullanımdır ve bu ifade, anlam derinliği açısından özel bir vurgu yapmaktadır.

34) İki yüz elli dokuzuncu âyet (أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَالِوَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتُ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتُ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى جِمَازِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا (ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) Yahut evlerinin çatıları çöküp

⁹⁸⁵ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/230; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/445-446; Hârûf, *Teshîl*, 41.

⁹⁸⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru l-Mazharî*, 1/341.

⁹⁸⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru l-Mazharî*, 1/347.

üzerine duvarları yıkılarak harap olmuş, ıssız bir kasabaya uğrayan kimsenin durumu gibi. Bu kişinin, “Allah, bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?” demesi üzerine Allah onu yüzyıl ölü olarak tuttu, sonra diriltti. “Ne kadar kaldın” diye sordu. “Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldım” dedi. Allah “Hayır, yüzyıl kaldın. Anlamak için yiyeceğine içeceğine bak, henüz değişmemiş; eşeğine bak, -seni insanlara bir işaret kılmamız için- ve kemiklere bak, onları nasıl düzeltiyor ve üzerini etle kaplıyoruz” buyurdu. Artık o adam için durum açıkça ortaya çıkınca, “Biliyorum ki Allah kesinlikle her şeye kadirdir” dedi:

Yine bu ayette (كَيْفَ نُشْرُهَا) ifadesini Ehli Hicâz ve Basra harekeli “ra” ile نُشْرُهَا olarak manası ise “onu canlandırırız” demektir. Diğer imamlar “ze” ile okurlar.⁹⁸⁸ Müellif bunun manasını ise, “yerden onu kaldırırız ve birbirine geçiririz demek olduğunu” belirtir.⁹⁸⁹

Bu ayetteki diğer bir vecih (أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) ifadesindeki أَعْلَمُ kelimesini Cumhûr müzari mütekellim siğasıyla okur. Hamza ve Kisâî emir siğasıyla kıraat eder.⁹⁹⁰ Müellif sözü söyleyenin Allah subhânehu ve teâlâ olduğunu belirtir.⁹⁹¹

35) İki yüz altmış beşinci âyet (وَمِثْلُ الَّذِينَ يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَنْتَبِهَاتٍ مِنْ) (أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَاتَتْ أَكْثُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطُلٌّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ) Mallarını Allah rızasını dileyerek ve içlerinden gelerek harcayanların misali ise tatlı bir yamaçta bulunan, üzerine bolca yağmur yağan, bu sebeple ürününü iki misli veren bir bahçedir; şayet sağanak yağmazsa incecik yağar. Allah yapıp ettiklerinizi görmektedir:

Bu ayette (بِرَبْوَةٍ) kelimesi ile ilgili müellif mana olarak şöyle ifade eder: “O, içerisinde nehirlerin aktığı azalıp taşmadığı yüksek bir mekandır ve orası en iyi ve en güzel ağaçlarla doludur.”⁹⁹²

Yine bu ayette (أَكْثُلَهَا) kelimesinin manasını müellif “onun meyveleri” anlamına geldiğini zikreder.⁹⁹³

36) İki yüz yetmiş birinci ayet (إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهِيَ) (خَيْرٌ لَكُمْ وَيَكْفُرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ) Sadakaları açık olarak verirseniz bu ne

⁹⁸⁸ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/231; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/449; Hârûf, *Teshîl*, 43.

⁹⁸⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/357.

⁹⁹⁰ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/231-232; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/449-450; Hârûf, *Teshîl*, 43.

⁹⁹¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/358.

⁹⁹² el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/365.

⁹⁹³ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/365.

güzel! Şayet onu yoksullara verirken gizlerseniz bu sizin için daha da hayırlıdır ve sizin bir kısım günahlarınıza kefaret olur. Allah yaptıklarınızdan haberdardır:

Bu ayette geçen (وَيُكَفِّرُ) ifadesini müellif, eğer نُكَفِّرُ şeklinde olursa “biz affederiz” يُكَفِّرُ şeklinde olursa “Allah affeder” anlamına geldiğini belirtmektedir.⁹⁹⁴

37) İki yüz yetmiş dokuzuncu âyet (فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ) (رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ) Bunu yapmazsanız Allah ve resulü tarafından size bir savaş açıldığını bilin. Eğer tövbe ederseniz, haksızlık etmemek ve haksızlığa uğramamak üzere anaparanız sizindir:

Bu ayette (فَأْذَنُوا) ifadesini kıraat imamlarından Hamza ve Ebû Bekir فَادْنُوا med ve “zel”in kesrası ile آمِنُوا vezninde okur. “Bilinki siz Allah ve Rasulu ile savaşırsınız” ilgili kıraatle böyle bir anlam çıkmaktadır. Bu kelimenin aslı الإذن den gelmektedir. Diğer imamlar Hemze’nin sukunu ve “zel”in fethasıyla فَادْنُوا okurlar.⁹⁹⁵ Müellif bunun anlamının “bilin ve buna kâni olun” demek olduğunu aktarır.⁹⁹⁶

38) İki yüz seksen birinci ayet: (وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ) (وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ) Bir günden sakının ki, onda Allah’a döndürüleceksiniz, sonra herkese hak ettiği tam olarak verilecek ve onlara haksızlık edilmeyecektir:

Bu ayette (وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ) ifadesini Ebû Amr ve Ya’kûp “te”nin fethasıyla تُرْجَعُونَ olarak okurlar. Bunun anlamı “varırsınız” demektir. Diğer imamlar “te”nin dammesi “cim”in fethasıyla تُرْجَعُونَ olarak kıraat ederler.⁹⁹⁷ Müellif mef’ul’un binası için kullanıldığını, bunun anlamının “dönderilirsiniz” demek olduğunu vurgular.⁹⁹⁸

39) İki yüz seksen ikinci âyet (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَى آجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوا) وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيَمْلِكِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَخْسَ مِنْهُ شَيْئاً فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهاً أَوْ ضَعِيفاً أَوْ لَا يَسْطِيعُ أَنْ يُمْلَ هُوَ فَلْيَمْلِكْ وَلِيهِ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْمُوا أَنْ تَكْتُبُوا صَغِيراً أَوْ كَبِيراً إِلَى آجَلٍ ذَلِكَمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفَعَّلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيَعْلَمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ

⁹⁹⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/376; bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/236; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/456-457; Hârûf, *Teshîl*, 46.

⁹⁹⁵ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/236; Hârûf, *Teshîl*, 47.

⁹⁹⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/394.

⁹⁹⁷ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/236; Hârûf, *Teshîl*, 47.

⁹⁹⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/396.

عَلَيْكُمْ) Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle yazsın. Kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Artık o yazsın, borçlu da yazdırsın; rabbi olan Allah'tan korksun ve borçtan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu akılcı zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar. Çağrıldıklarında şahitler gelmezlik etmesinler. Borç küçük olsun büyük olsun vadesini belirterek onu yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah katında daha adaletli, şahitlik için daha destekleyici ve şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Borç ilişkisinin, aranızda alıp vererek bitirdiğiniz peşin ticaret olması müstesnadır; onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alış veriş yaptığınızda şahit tutun. Kâtip de şahit de zarar görmesin. Eğer zarar verirseniz şüphesiz bu sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir:

Bu ayette (أَنْ تَضِلَّ لِحَدِيثِهِمَا) ifadesindeki farklı kıraat vechini sadece İmam Hamza hemzenin kesrası ile أَنْ تَضِلَّ olarak okur.⁹⁹⁹ Bunun manası “unutursa” demektir.¹⁰⁰⁰

Ayette geçen (فَتَذَكَّرَ) kelimesini imam Hamza isim cümlesi, mübteda'nın haberi raf فَتَذَكَّرَ olarak okur. Manası ise “ona hatırlatır” demektir. İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûp ise فَتَذَكَّرَ olarak okur. Kalan diğer imamlar, fetha ile öncekine atıf yaparak mansup فَتَذَكَّرَ olarak ve tef'îl babından şedde ile kıraat ederler.¹⁰⁰¹ Her iki şekilde de manası aynıdır, yani “unutmanın zıddı hatırlama”dır.”¹⁰⁰²

40) İki yüz seksen beşinci âyet (أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ) (وَمَلَكْتَهُ وَكُتِبَ لَهُ وَرُسُلُهُ لَا تَفَرَّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ) Allah'ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. “O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız” ve “İşittik, itaat ettik, bağışlamayı dileriz rabbimiz, gidiş sanadır” dediler:

⁹⁹⁹ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/236; Hârûf, *Teshîl*, 48.

¹⁰⁰⁰ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/411.

¹⁰⁰¹ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/236; Hârûf, *Teshîl*, 48.

¹⁰⁰² el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/411.

Bu ayette (أَمِنْ بِاللَّهِ وَمَلَكُوتِهِ وَكُتُبِهِ) ifadesindeki kıraat farklılığını Hamza, Halef ve Kisâi müfred olarak كتبه okur.¹⁰⁰³ Müellif bunu aktardıktan sonra mana olarak şunları zikreder. “Kur’ân’a iman etmek, diğer tüm semavi kitapları da kapsar.” Ya da burada kastedilen, genel anlamda “ilahi kitaplardır.”¹⁰⁰⁴ Buraya kadar Bakara Sûresinde müellif tarafından manası verilen ayetler zikredilmiştir.

Âl-i İmrân Sûresindeki Ayetler

1) On ikinci âyet (قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْلَبُونَ وَنُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ) (Resulüm!) İnkâr edenlere de ki: Yakında mağlûp olacaksınız ve cehenneme sürükleneceksiniz. Orası ne kötü bir kalma yeri!:

Bu ayette (سَعْلَبُونَ) ifadesini kıraat imamları ğaib ve muhatap sigaları olarak iki şekilde kıraat ederler. Hamza, Halef ve Kisâi “ye” ile سَعْلَبُونَ ve يُحْشَرُونَ olarak, Allah Teâlâ Rasûlüne, “onlara vaîd’ini haber vermesini emreder.” Kalan diğer imamlar her iki kelimedede “te” ile okur,¹⁰⁰⁵ Müellif sözün doğrudan “onlara (kafirlerle)” hitap edilerek söylendiğini belirtir.¹⁰⁰⁶

2) On üçüncü âyet (قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ (Bedir’de) karşı karşıya gelen şu iki grupta sizin için büyük bir ibret vardır: Biri Allah yolunda çarpışan (mümin) grup, diğeri ise gözleriyle bunları kendilerinin iki misli imiş gibi gören kâfir grup. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır:

Bu ayette (يَرَوْنَهُمْ) ifadesini Nâfi, Ya’kûp ve Ebû Ca’fer hitap formunda “te” olarak kıraat ederler.¹⁰⁰⁷ Müellif bu kıraatin anlamının Yahûdilere hitaben, “ey Yahûdi topluluğu Mekkenin inkarcılarını görüyor musunuz” demek olduğunu söyler.¹⁰⁰⁸

3) On beşinci âyet (قُلْ أُوْنِبِكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ (XALİDİN FİEHÂ وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ) De ki: Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi? Takvâ sahipleri için rableri katında, altlarından ırmaklar akan,

¹⁰⁰³ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/237; Hârûf, *Teshîl*, 49.

¹⁰⁰⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/423.

¹⁰⁰⁵ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/238; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudêlâ*, 1/469; Hârûf, *Teshîl*, 51.

¹⁰⁰⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/442.

¹⁰⁰⁷ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/238; Hârûf, *Teshîl*, 51.

¹⁰⁰⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/442.

ebediyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın hoşnutluğu vardır. Allah kullarını eksiksiz görmektedir:

Ayette geçen (وَرَضَوْنَ مِنَ اللَّهِ) ifadesini müellif, “Allah’ı zikretmenin (anmanın ve hatırlamanın) müminlere ahirette vaat edilen nimetlerle ilişkilendirildiğini” belirtir.¹⁰⁰⁹

4) On dokuzuncu âyet (إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا (جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ) Kuşkusuz Allah katında din İslâm’dır. Kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki hak tanımazlık yüzünden ayrılığa düştüler. Allah’ın âyetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki Allah’ın hesabı çok çabuktur:

Bu ayette (إِنَّ الدِّينَ) kelimesinde bulunan hemzeyi Kisâ fethayla kıraat eder.¹⁰¹⁰ Müellif (الْإِسْلَامُ) kelimesini “iman” olarak açıklar.¹⁰¹¹

5) Yirminci âyet (فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعْتُ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ (عَاسَلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ) Eğer seninle tartışmaya girerlerse, de ki: “Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah’a teslim ettim.” Ehl-i kitaba ve ümmîlere, “Siz de Allah’a teslim oldunuz mu?” de! Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Yok eğer yüz çevirdilerse, sana düşen yalnızca bildirimde bulunmaktır. Allah kullarını çok iyi görmektedir:

وَمَنِ اتَّبَعْنِي ifadesi, merfu zamir olan أَسْلَمْتُ kelimesine atıf yapılmıştır. Müellif mana olarak bu ifadeyi şöyle açıklar: “Yani bana (peygambere) tabi olanlar teslim oldu.”¹⁰¹²

6) Yirmi yedinci âyet (وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ) “Geceyi gündüze katarsın, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriye çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın ve dilediğine sayısız rızık verirsın”:

Bu ayetin manasını (وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ) Müellif şöyle ifade eder. “Canlı, nutfeden ve sudan çıkar, nutfe ve su da canlıdan çıkar. Bitkiler tohumdan, tohum da bitkiden çıkar.” İbn Mesûd, Saîd b. Cübeyr, Mücahid, Katade, İkrime, Kelbi ve Zeccâc (ö. 311/923) şöyle derler: “Kâfir müminden, mümin de

¹⁰⁰⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/445.

¹⁰¹⁰ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/238; Hârûf, *Teshîl*, 52.

¹⁰¹¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/450.

¹⁰¹² el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/451.

kâfirden çıkar.” Allah (c.c.) şöyle buyurur: (أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ) “Ölü iken onu dirilttik.”¹⁰¹³

7) Otuz beşinci âyet (إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي) (إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) Bir zamanlar İmrân’ın karısı şöyle demişti: “Rabbim! Karnımdakini kayıtsız şartsız sana adadım, benden kabul buyur; kuşkusuz sensin her şeyi işiten, her şeyi bilen”:

Bu ayette (فَتَقَبَّلْ مِنِّي) kelimesini müellif mana olarak şöyle ifade eder: “Yani ey Rabbim sen sözlerimi işiten, niyetimi bilensin adağımı benden kabul buyur.”¹⁰¹⁴

8) Otuz altıncı âyet (فَلَمَّا وَضَعَتْهَا رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَئِنَّ الذَّكَرَ) (كَأَلَأَنْثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) Onu doğurunca dedi ki: “Rabbim! Onu kız doğurdum. -Oysa Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir- erkek de kız gibi değildir. Ben onun adını Meryem koydum, işte ben onu ve soyunu kovulmuş şeytana karşı senin korumana bırakıyorum”:

Ayette (وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ) ifadesini İbn Âmir, Ebû Bekir ve Ya’kûp “ayn” harfinin iskanı “te”nin dammesi mütekellim sığasıyla وَضَعْتُ olarak tilavet eder.¹⁰¹⁵ Müellif, “İmrân’ın eşinin çocuğunu Allah’a adamasının ve teslim etmesinin ilahi bir sır barındırdığını ve bu durumun hayırlı sonuçlar doğurduğunu ifade etmektedir.” Diğer imamlar “ayn” harfinin fethasıyla ve “te”nin iskanı ile ğaib formunda okur.¹⁰¹⁶ “İmrân’ın eşi konunun ciddiyetini göz önünde bulundurarak, bilgi eksikliği nedeniyle meseleyi Allah’a havale etmektedir.”¹⁰¹⁷

9) Otuz yedinci âyet (فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكَ هَٰذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ) Bunun üzerine rabbi ona hüsnükabul gösterdi ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekerıyyâ’yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekerıyyâ onun bulunduğu yere, mâbeddeki odaya her girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulur ve “Ey Meryem! Bu sana nereden?” diye sorar, o da “Allah tarafından” cevabını verirdi. Kuşkusuz Allah dilediğine sayısız rızık verir:

Bu ayette (وَكَفَّلَهَا) ifadesini kıraat imamları iki vecihle okumuşlardır.

¹⁰¹³ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/456.

¹⁰¹⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/465.

¹⁰¹⁵ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/239; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/475; Hârûf, *Teshîl*, 54.

¹⁰¹⁶ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/239; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/475; Hârûf, *Teshîl*, 54.

¹⁰¹⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/465.

cemi olarak kıraat ederler. Nâfî, Ya’kûp ve Ebû Ca’fer müfred olarak طائراً olarak okur.¹⁰²² Çünkü müellif bunların her birinin ayrı bir kuş olduğunu ifade eder.¹⁰²³

12) Yetmiş üçüncü âyet (وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ أَنْ يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ) Ve kendi dininize uyanlardan başka hiç kimseye inanmayın.” De ki: “Doğru olan yol ancak Allah’ın gösterdiği yoldur. Birine, size verilenin benzeri veriliyor diye mi veya rabbinizin huzurunda aleyhinize deliller getirecekler diye mi (böyle davranıyorsunuz)?” De ki: “Kuşkusuz lütuf Allah’ın elindedir, onu dilediğine verir.” Allah (zâtında ve sıfatlarında) sınırsızdır ve her şeyi bilmektedir:

Bu ayette (أَنْ يُؤْتَى) Müellif kıraat farklılıklarını aktardıktan sonra mana olarak şunu zikreder. “Yani hasedinizden dolayı mı tuzak kuruyorsunuz veya verilmesi için tuzak mı kurdunuz denilir.”¹⁰²⁴

Müellif (إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ) ayetini Cumhûr’un kıraatine göre yorumlamaktadır. Bu kıraate göre ayet şu şekillerde anlaşılabilir:

1. “Ancak sizin dininize tabi olana inanabilirsiniz.”
2. “Sizin dininize tâbi olması doğrudur, bu sayede size verilen o kişiye de verilir.”
3. “Dinen sizden daha doğru olan ve bu konuda size üstün gelen kişiye verilir.”¹⁰²⁵

Bu yorumlar, müellifin ayetin çeşitli şekillerde anlaşılabilceğini vurgulayan yaklaşımını göstermektedir.

Müellif bu ayette (قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ) ifadesi için İbn Kesîr kıraatı ile ilgili şöyle der: İbn Kesîr’in okuyuşuna gelince, manası şöyledir: “Size verilenin aynısının bir başkasına verileceğini veya Rabbinizin huzurunda sizinle tartışacaklarını doğruluyor musunuz. Bu, sizden ikrar ve tasdik gerektirir.”¹⁰²⁶

13) Yetmiş dokuzuncu âyet (مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ) Allah’ın (كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik vermesinden sonra hiçbir insanın kalkıp insanlara “Allah’ı bırakıp bana kul olun” demesi düşünülemez. Aksine “Öğretmekte

¹⁰²² Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/240; Hârûf, *Teshîl*, 56.

¹⁰²³ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/474.

¹⁰²⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/491.

¹⁰²⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/491.

¹⁰²⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/491.

olduğunuz kitap ve yapmakta olduğunuz incelemeler gereğince rabbin halis kulları olun!” der:

Bu ayette (بِمَا كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ الْكِتَابِ) ifadesini Kûfeliler ve İbn Âmir تَعْلَمُونَ ye işaretle şeddeli okuyarak “insanlara öğretirler” anlamını kastederler.¹⁰²⁷ Diğer imamlar ilmi kastedmek için tahfif (hafifletme) ile “lam”ı fethalayarak تَعْلَمُونَ olarak tilavet ederler.¹⁰²⁸

14) Sekseninci âyet (وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ) Ve o peygamberin size melekleri ve peygamberleri rab edinmenizi emretmesi de (düşünülemez). Müslüman olmanızdan sonra size inkârcılığı emreder mi hiç?:

Müellifin bu ayeti farklı kıraatlara göre ele alışı şu şekilde özetleyebiliriz:

1. (وَلَا يَأْمُرُكُمْ) ifadesi, Nâfî, İbn Kesîr, Ebû Ca’fer, Ebû Amr¹⁰²⁹ ve Kisâî tarafından istinaf (yeniden başlama) için raf olarak وَلَا يَأْمُرُكُمْ şeklinde okunur.¹⁰³⁰ Bu kıraatte, fail olarak Allah’ın (c.c.) kendisi kastedilir veya müstetir (gizli) merfu zamir Allah’a döner. Müellif bu kıraati şöyle açıklar: “Size, kendi nefsinde ibadeti emretmiyor, bilakis melekleri ve peygamberleri rabler edinmeyi nehyediyor.”¹⁰³¹
2. (لَا يَأْمُرُكُمْ) ifadesi, İbn Âmir, Ya’kup, Âsım, Halef¹⁰³² ve Hamza tarafından mensup (fetha) olarak okunur.¹⁰³³ Bu kıraat, olumsuzluk manasını pekiştirmemek için ثُمَّ يَقُولُ ye atıf yaparak tilavet ederler.¹⁰³⁴

Bu farklı kıraatler, aynı ayetin farklı imamlara göre nasıl okunduğunu ve anlamlandırıldığını gösterir.

15) Seksen birinci âyet (وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْنُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَفَرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ) Allah peygamberlerden, “Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekini tasdik eden bir elçi size geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım

¹⁰²⁷ Hârûf, *Teshîl*, 60.

¹⁰²⁸ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/497; bk. İbnü’l-Cezeri, *en-Neşr fî’l-kıraati’l-aşr*, 2/240; Hârûf, *Teshîl*, 60.

¹⁰²⁹ İlgili kelimeyi Ebû Amr “ra”nın iskan ve ihtilas ile okumaktadır. Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/241; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudêlâ*, 1/483.

¹⁰³⁰ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/240; Hârûf, *Teshîl*, 60.

¹⁰³¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/498.

¹⁰³² İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamlarına ilaveten Halef de okumaktadır. Bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudêlâ*, 1/483; Hârûf, *Teshîl*, 60.

¹⁰³³ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/240; Hârûf, *Teshîl*, 60.

¹⁰³⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/498.

edeceksiniz” diyerek söz almış, “Kabul ettiniz mi ve bu ahdimi üstlendiniz mi?” dediğinde “Kabul ettik” cevabını vermişler; bunun üzerine “O halde şahit olunuz, ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim” buyurmuştu:

Bu ayette (لَمَّا اتَيْنٰكُمْ) ifadesini imam Hamza “lam”ın kesrasıyla¹⁰³⁵ لَمَّا yani “size Kitab’ın bir kısmını vermem ve sonra onu tasdik eden bir elçinin gelmesi uğruna Allah, ona inanacağınıza ve onu destekleyeceğinize dair söz aldı.” Diğer imamlar bu harfte yemin olduğunu belirtmek için “lam”ı fethalı okur.¹⁰³⁶ Müellif bunları aktardıktan sonra şunları da zikreder. Bu yeminin alınmasının, verilen sözün yerine getirilmesi için bir taahhüt olarak görülebileceği ve “ona inanacaksınız” ifadesinin, bu yeminin bir cevabı olarak kabul edilebileceği anlamına gelir. şartın gerçekleşmesi durumunda şu anlam ortaya çıkar: Allah peygamberlerden bir ahid (misâk) alır ve onlara yemin ettirir. Eğer Allah onlara bir kitap verir ve sonra bu kitabı doğrulayan bir elçi gelirse, bu durumda o elçiye inanmaları gerektiği anlamına gelir.¹⁰³⁷

16) Doksan yedinci âyet (فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ) (الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ) Orada apaçık deliller, İbrâhim’in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir:

Bu ayette geçen (حِجُّ الْبَيْتِ) ifadesindeki “Hac” kelimesini, Ebû Ca’fer, Hamza, Kisâî, Halef ve Hafs, ha harfini kesra (esre) ile okurlar. Diğer kıraat imamaları ise ha harfini fetha ile kıraat ederler.¹⁰³⁸ Necid lehçesinde bu kelime fetha ile, Hicaz lehçesinde ise hem fetha (üstün) hem de kesra (esre) ile okunur. Her iki lehçe de fasih ve doğru kabul edilir ve kelimenin anlamında bir değişiklik oluşturmaz. Luğat olarak “kastetmek” manasına gelmektedir. Müellif buradaki kastedileni ise şöyle açıklar. Hac kendine has şekilleriyle Rasûlullah’ın fiili olarak hepsini yaparak göstermiş olduğu bir ibadettir.¹⁰³⁹

17) Yüz dördüncü âyet (وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) İçinizden hayra çağırان, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir:

¹⁰³⁵ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/241; Hârûf, *Teshîl*, 60.

¹⁰³⁶ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/241; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudêlâ*, 1/483-484; Hârûf, *Teshîl*, 60.

¹⁰³⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/499.

¹⁰³⁸ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/241; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudêlâ*, 1/485; Hârûf, *Teshîl*, 62.

¹⁰³⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/511.

Ayetle ilgili (إلى الخير) Sahabe kıraatlerinden biri de müellif tarafından bu ayette zikredilmiştir. Rasûlullah şöyle buyurdu: “Hayır Kur’ân’a ve sünnetime ittibadır.”¹⁰⁴⁰ Suyûti Hz. Osman’ın (r.a) şöyle okuduğunu söyledi:

ولتكن منكم أمة يدعون الخير ويأمرون بالمعروف وينهون عن المنكر ويستغيثون على ما أصابهم
Burada yapılan ziyade ile anlam şu şekilde etkilenmiştir: “Belanın insanlardan kalkması için dua etmektedirler.”¹⁰⁴¹

18) Yüz altıncı âyet (يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ) Bir gün ki nice yüzler ağaracak, nice yüzler de kararacaktır; yüzleri kararanlara, “İman ettikten sonra kâfir mi oldunuz? Öyle ise inkâr etmiş olmanız yüzünden tadın azabı!” (denir):

Bu ayetle ilgili (يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ) yine bir sahabe kıraatini müellif şöyle aktarır. Bu ayeti Said b. Cübeyr’in rivayetine göre İbn Abbas şöyle okudu: تبيض وجوه أهل السنة Zayıf bir senetle İbn Ömer rivayeti ile Nebi (s.a.s.) şöyle dedi: “Yüzleri ak olacaklar ehli sünnet, yüzleri siyah olacaklar bid’at ehlidir.”¹⁰⁴²

19) Yüz yirmi dördüncü âyet (إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمَدَّ كُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنْ) O zaman inananlara şöyle diyordun: “Rabbinizin, indirilen üç bin melek size yardım etmesi sizin için yeterli değil mi?”:

Bu ayette (أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمَدَّ كُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنْ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ) ifadesindeki مُنَزَّلِينَ kelimesini İbn Âmir “nun”un fethası “ze”nin şeddesiyle tef’îl babından çokluk için burada ve Ankebût Sûresinde مُنَزَّلِينَ okur. Diğer imamlar “nun”un sukunu ve tahfifi ile,¹⁰⁴³ istifham-ı inkari (inkar amaçlı soru) kullanarak “bu yeterli değil mi” manasına gelecek şekilde kıraat ederler. Müellif bunlarla beraber şunu da zikreder. İnsanlara, kendilerinin zayıflıkları ve kuvvetsizlikleri ile düşmanın kuvveti ve çoklukları nedeniyle zaferin iki buzdağı gibi oldukları bildirildi.¹⁰⁴⁴

20) Yüz kırkıncı âyet (إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ) Eğer siz (Uhud’da) bir yara aldıysanız bilin ki o topluluk da benzeri bir yara almıştı. O günleri biz insanlar

¹⁰⁴⁰ Bk. es-Suyûti, *ed-Durru’l-mensûr*, 2/289.

¹⁰⁴¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/527.

¹⁰⁴² el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/529; bk. es-Suyûti, *ed-Durru’l-mensûr*, 2/291.

¹⁰⁴³ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/242; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/487; Hârûf, *Teshîl*, 66.

¹⁰⁴⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/544.

arasında döndürüp duruyoruz ki Allah gerçek müminleri ortaya çıkarsın ve uğrunda şehitleri olsun diye. Allah, zalimleri sevmez:

Bu ayette (إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ) ifadesini Hamza, Halef, Kisâî ve Ebû Bekir bütün yerlerde قَرْح “kaf”ın dammesiyle, diğer imamlar fethasıyla kıraat ederler.¹⁰⁴⁵ Müellif, iki farklı kıraatın anlamını şu şekilde açıklar: Ferra’ya göre, kelime fetha (üstün) ile قَرْح olarak okunduğunda “yaralanma” anlamına gelirken, damme (ötre) ile قَرْح olarak okunduğunda “yara ağrısı” anlamını taşır.¹⁰⁴⁶

21) Yüz kırk altıncı âyet (وَكَايِنْ مِنْ نَبِيِّ قَاتَلْ مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ (اللهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَاثُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ) Nice peygamber vardır ki onunla birlikte birçok Allah erleri savaştılar. Allah yolunda başlarına gelenlerden ötürü gevşemediler, yılmadılar, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever:

Bu ayette (قَاتَلْ مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرٌ) müellif kıraat farklılıklarını aktardıktan sonra şunları da zikreder. Kelamın takdiri, “onunla birlikte çok sayıda Allah eri vardı” demektir. Said b. Cübeyr şöyle dedi: Hiçbir peygamberin savaşta öldürüldüğünü duymadık. كَايِنْ kelimesi çokluğa delalet eder. Manası: “Nice çok Allah eri peygamber ile beraber savaşa katıldı.” Diğer imamların kıraatine göre: “Savaşın, Allah erlerine isnad edilmesinin anlamı, peygamberin savaşına iştirakın zorunlu olmasıdır”.¹⁰⁴⁷

22) Yüz elli dördüncü âyet (ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نَاعَسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنْ الْأَمْرُ كُلُّهُ لِلَّهِ يَخْشَوْنَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ) Sonra o kederin ardından Allah size bir güven, bir grubunuzu kendinden geçiren uyuklama hali verdi; bir grup da kendi canlarının derdine düşmüşler, Allah hakkında haksız yere Cahiliye düşüncelerine kapılarak, “Bu işten bize ne?” diyorlardı. De ki: “İşin tamamı Allah’a aittir.” Sana açmadıklarını içlerinde gizliyorlar: “Bu işte bizim görüşümüz alınsaydı burada öldürülmezdik” diyorlar. De ki: “Evlerinizde dahi olsaydınız, yine de haklarında ölüm yazılmış olanlar ölüp düşecekleri yere geleceklerdi. Bu, Allah’ın içinizde olanı ortaya çıkarması ve kalplerinizdeki şüpheyi gidermesi içindir. Allah kalplerde olanı bilir”:

¹⁰⁴⁵ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/242; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudela*, 1/488; Hârûf, *Teshîl*, 67.

¹⁰⁴⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/554.

¹⁰⁴⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/562.

Burada كَلِّهِ لِلّٰهِ kelimesini Ebû Amr ve Ya'kûp¹⁰⁴⁸ raf (ötre) olarak كَلِّهِ لِلّٰهِ okurlar, diğer imamlar nasp (üstün) كَلِّهِ لِلّٰهِ olarak kıraat ederler. Müellif raf halinde iken bu kelimenin manasının “Allah’ın (c.c.) dilediğine hükmeder ve istediğini de yapar (gerçekleştirir)” olduğunu ifade eder.¹⁰⁴⁹

23) Yüz elli altıncı âyet (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُرًى لَوْ كَانُوا عِندَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ) Ey iman edenler! Sizler, sefere çıkan veya savaşa giren kardeşleri hakkında -Allah sonunda bunu kalplerinde bir hasret acısı kılsın diye- “Onlar yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi” diyen inkârcılar gibi olmayın. Hayat veren de öldüren de Allah’tır; Allah yaptıklarınızı görmektedir:

Bu ayette (وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ) ifadesini İbn Kesîr, Hamza, Kisâi ve Halef ğaib siğası ile يَغْمَلُونَ olarak okurlar.¹⁰⁵⁰ Bu okuma tarzında kelimenin anlamı, “kâfirler için bir korkutma ve tehdit (vaîd)” demektir. Diğer imamlar تَعْمَلُونَ olarak hitâp siğasıyla kıraat ederler. Bu okuma tarzında kelimenin anlamı “Allah (c.c.) müminlerin taşıdıkları sorumluluk ve temsiliyeti hatırlatmak için bir uyarı” demektir.¹⁰⁵¹

24) Yüz elli yedinci âyet (وَلَيْنُ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مِتُّمْ لَمَغْفِرَةً مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةً خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ) Andolsun ki Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz biliniz ki Allah’tan gelecek bir bağışlama ve bir rahmet, onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır:

Bu ayette (لَمَغْفِرَةً مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةً خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ) ifadesindeki son kelimeyi Hafs ğaib olarak “ye” ile, diğer imamlar muhatap “te” ile okurlar.¹⁰⁵² Müellif mana olarak şöyle der: “Yani sefer ve cihad ölümün gelmesine etki etmez veya tam tersi muhakkak ki yaşatan da öldüren de Allah’dır (c.c.).”¹⁰⁵³

25) Yüz altmış birinci âyet (وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغُلَّ يَأْتِ بِمَا عَلَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ثُمَّ تُؤْفَى كُلُّ) Hiçbir peygamber savaşanların hakkını zimmetine geçirmez. Kim böyle bir haksızlık yaparsa kıyamet günü, zimmetine geçirdiğini yüklenmiş olarak gelir; sonra herkese kazanmış olduğunun karşılığı, kimse haksızlığa uğratılmaksızın tastamam ödenir:

¹⁰⁴⁸ İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamına ilaveten Ya'kûp da okumaktadır. Bk. Hârûf, *Teshîl*, 70.

¹⁰⁴⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/567.

¹⁰⁵⁰ Bk. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/242; Hârûf, *Teshîl*, 70.

¹⁰⁵¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/569; bk. ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/492.

¹⁰⁵² Bk. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/243; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/493; Hârûf, *Teshîl*, 70.

¹⁰⁵³ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/569-570.

Bu ayette (وَمَا كَانَ لِئِيَّيْ أَنْ يُغْلَطَ) ifadesini İbn Kesîr, Ebû Amr ve Âsım “ye”nin fethası “ğayn”ın dammesi ile يُغْلَطَ olarak okurlar, yani manası “ganimete hiyanet etmek” anlamındadır. Diğer imamlar “ye”nin dammesi “ğayn”ın fethası ile يُغْلَطَ olarak kıraat ederler. Bunun manası ise “bir peygambere ümmeti tarafından ihanet edilmez” anlamındadır.¹⁰⁵⁴

Müellif bu ayetteki (وَمَا كَانَ لِئِيَّيْ أَنْ يُغْلَطَ) cümlesinin manasını şöyle ifade ediyor. “Hiçbir peygambere savaşanların hakkını (ganimet) zimmetine geçirmesi helal değildir, alması ğulul’dur.”¹⁰⁵⁵

26) Yüz altmış dokuzuncu âyet (وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ) (يُرْزُقُونَ) Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma! Bilâkis onlar diridirler; Allah’ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleriyle sevinçli bir halde rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır:

Bu ayette (قُتِلُوا) ifadesini İbn Âmir burada ve Hac Sûresinde “te”nin şeddesiyle قُتِلُوا olarak, müellif mana olarak her ikisinde “öldürülenlerin çokluğu” sebebiyle böyle okunduğunu ifade eder. Diğer imamlar tahfif ile okurlar. “Hitap şehidlerin velileri veya Rasûlullah içindir.”¹⁰⁵⁶

27) Yüz yetmiş birinci âyet (يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ) Onlar Allah’tan gelen bir nimet, bir lütuf sebebiyle ve Allah’ın, müminlerin ecrini zayi etmeyeceği müjdesi ile de sevinç içerisinde diriler:

Bu ayette (وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ) ifadesiyle Cumhûr müjdelenenlerin faziletine atfen أَنَّ nin hemzesini fetha ile okur. Kisâî, إِنَّ kelimesini “müminler için imanlarından dolayı bir mükafat olduğunu ve imanı olmayanların amellerinin boşa gideceğini, karşılığının olmayacağını göstermek” amacıyla, kesra (esre) ile kıraat eder.¹⁰⁵⁷

28) Yüz sekseninci âyet (وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا أَنِيعَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرٌ لَّهُمْ بَلْ هُوَ) (شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ) Allah’ın lütfundan kendilerine verdiği nimette cimrilik gösterenler, sakın bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, bilâkis bu onlar için kötüdür. Cimrilik ettikleri mal

¹⁰⁵⁴ Bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/243; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/493; Hârûf, *Teshîl*, 71.

¹⁰⁵⁵ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/571-572.

¹⁰⁵⁶ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/578.

¹⁰⁵⁷ el-Pânîpetî, *Tefsîru’l-Mazharî*, 1/581; bk. İbnü’l-Cezeri, *Neşr*, 2/244; Hârûf, *Teshîl*, 72.

kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah yaptıklarınızdan haberdardır:

Yine bu ayetteki (وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ) ifadesini İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kup ğaib formunda “ye” ile يَعْمَلُونَ olarak kıraat ederler. Bu durumda zamir “cimriler” kelimesi ile ilişkilidir. Diğer imamlar bütün insanlara hitaben “te” ile okurlar.¹⁰⁵⁸ Müellif iltifat sanatı ile zamirin “cimriler” kelimesi ile ilgili olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰⁵⁹

29) Yüz seksen üçüncü ayet (الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهْدُ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ) Onlar, “Doğrusu Allah, ateşin yakıp bitireceği bir kurban getirinceye kadar hiçbir peygambere inanmama hususunda bizden söz aldı” diyenlerdir. De ki: “Benden önce nice peygamberler size mucizeler ve dediğiniz şeyi getirmişlerdi. Doğru söylüyorsanız onları niçin öldürdünüz?”:

Bu ayette (وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ) ifadesini Hişam İbn Âmir'den rivayetle بِالزُّبْرِ ve بِالْكِتَابِ ikisini de “be”nin ziyadesiyle kıraat eder. İbn Zekvân sadece بِالزُّبْرِ da “be” ziyade eder, diğer imamlar her ikisinde “be”siz okur.¹⁰⁶⁰ Müellif bu kelime ile ilgili şu açıklamayı zikreder: “O, bir şeyi iyi yaptığın zaman bu yaptığını yargılamaya yönelik hüküm kitabıdır.”¹⁰⁶¹

30) Yüz doksan beşinci âyet (فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ) اُنْتِى بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَاباً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ Rableri onların dualarına şöyle karşılık verir: “Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun -ki birbirinizden meydana gelmişsinizdir- sizden bir şey yapanın emeğini asla boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda eziyete uğratılanların, savaşanların ve öldürülenlerin, işte onların günahlarını elbette sileceğim. Andolsun ki, Allah katından bir mükâfat olarak onları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Şüphe yok ki nimetin güzeli Allah'ın katındadır!”:

(وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا) İbn Âmir ve İbn Kesîr çokluk için “te”nin şeddesi ile قَاتَلُوا okur. Kalan diğer imamlar tahfif şeddesiz okur. Halef,¹⁰⁶² Hamza ve Kisâî cumhûr'un

¹⁰⁵⁸ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/245; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/496; Hârûf, *Teshîl*, 73.

¹⁰⁵⁹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/594.

¹⁰⁶⁰ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/245; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/497.

¹⁰⁶¹ el-Pânîpetî, *Tefsîru'l-Mazharî*, 1/596.

¹⁰⁶² İlgili kıraati yukarıda ismi verilen kıraat imamına ilaveten Halef de okumaktadır. Bk. Hârûf, *Teshîl*, 76.

aksine قَاتِلُوا وَ قُتِلُوا fail ile mef'ul'ün yerini değiştirerek okur.¹⁰⁶³ Müellif bunları aktardıktan sonra şunları da zikreder: “Cümledeki sıralamanın değişmesi anlamı etkilemez çünkü “vav” bağlacı, sıralama olmaksızın mutlak birlikteliği ifade eder.” Hamza ve Kisâî kıraatının farklı bir vechinde şu şekilde mana verilir: “Bazısı öldürüldü arkadaşlarının öldürülmesi onları durdurmadı ve ümitsizliğe düşürmedi kalanlar da savaştı,” Araplar şöyle der: bizi felan kişi öldürdü, yani “bazısını öldürdü” (hepsini kastetmez) demektir.¹⁰⁶⁴

Kadı Senâullah tefsirinde bazı ayetleri açıklarken kıraat farklılıklarına değinmiştir. Bu kıraat farklılıklarını zikrederken on kıraat imamının kıraatlerine yer vermiştir. Aynı zamanda az sayıda da olsa müdrec kıraatlere de yer vermiştir. Kadı Senâullah bazı ayetlerin tefsirinde kıraat farklılıklarını zikretmiş, ancak bunların bir kısmında ortaya çıkan anlam zenginliğine yer vermiştir. Bu bağlamda, Fatiha, Bakara ve Âl-i İmrân Surelerinde yer alan ve kıraat farklılıkları nedeniyle anlamları zenginleşen ayetler, bu başlık altında bir araya getirilmiştir.

¹⁰⁶³ Bk. İbnü'l-Cezeri, *Neşr*, 2/246; ed-Dimyâtî, *İthâfu fudelâ*, 1/498-499; Hârûf, *Teshîl*, 76.

¹⁰⁶⁴ el-Pânîpetî, *Tefsîru 'l-Mazharî*, 1/609.

SONUÇ

Kıraat ilmi, Kur'ân'ın tefsirinde merkezi bir öneme sahiptir ve İslami ilimlerin temel disiplinlerinden biri olarak kabul edilir. Kur'ân kıraatleri, ayetlerin telaffuzunda ve bazı ayetlerin manalarında farklılıklara yol açabilmektedir. Bu durum, bir taraftan Kur'ân'ın ilahi mesajını daha fazla anlamayı mümkün kılarken, aynı zamanda tefsirlerin zengin bir bağlam ve perspektif kazanmasına da katkı sunar. Bu bağlamda, kıraat ilmini bilmek, bir müfessir için vazgeçilmez bir gerekliliktir. Müfessirler, farklı kıraatlere yer vermek suretiyle, ayetlerin anlam derinliklerini ve kapsamalarını daha doğru bir şekilde değerlendirme imkânına sahip olur.

Kıraat ilmi, Kur'ân'daki harf, hareke ve telaffuz farklılıklarını konu edinir. Bu farklılıkları hem dilsel hem de anlamsal olarak ele alarak değerlendirilen bu ilim, Kur'ân'ın lafız ve mana boyutlarını bütüncül bir yaklaşımla incelemektedir. Örneğin, bir yerde geçen ayet lafzı, farklı kıraatlerde farklı bir hareke ile okunabilir, o ayetin anlaşılmasına farklı bir boyut kazandırılabilir. Kıraat ilmi, bu tür farklılıkların sadece yüzeysel değil aynı zamanda Kur'ân'ın anlam zenginliğine ve üslup çeşitliliğine işaretleri de çokça barındıran bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca, kıraatler arasındaki bu farklılıklar, Kur'ân'ın lafzının anlaşılmasında, vahyin derin özellikleri ve Peygamber Efendimizin (s.a.s.) sahabeye aktardığı çok yönlü birikime ilişkin ipuçları sunar. İslam âlimleri, kıraat ilmini Kur'ân ilimlerine ait bir parça olarak görmüş ve bu alanda kapsamlı çalışmalar yapmışlardır. Kıraat ilmi, yalnızca telaffuz ve anlam farklılıklarının ele alınmasında değil aynı zamanda bu anlam ve okuma çeşitlerinin meşruiyetini ve İslam ümmeti üzerinde mevcut olduğunu da ortaya koymaya çalışır. Bu kapsamda, kıraat ilmi tefsir, fıkıh ve hadis gibi diğer İslami disiplinlerle de yakın bir ilişki içindedir.

Kıraat ve tefsir ilimlerinin ilişkilerini değerlendirirken, bu iki disiplinin sarf ve nahiv gibi dilbilimsel ilimlerle de güçlü bir iletişim içinde olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Kıraat ilmi, kelimelerin telaffuz farklılıklarını ve bu farklılıkların anlam bakımından etkisini ele aldığı anda, sarf ve nahiv kuralları bu değerlendirmelere metodolojik bir zemin sağlar. Çalışmamızda, kıraat ilmi ile dilbilimsel disiplinler arasındaki bu etkileşimin önemi çeşitli örneklerle ele alınarak açıklanmıştır.

Araştırmamızda kıraat farklılıkları, genellikle medler, imâle, tahfîf, teshîl ve tahkîk gibi harflerin ve harekelerin telaffuz biçimleri ile irâb tarzlarındaki çeşitlilikler

üzerinden ele alınmıştır. Bu tür farklılıkların anlam üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmamaktadır. Ancak, sözcüklerin kök harflerinde meydana gelen değişimler ya da fiillerin hareketlerindeki farklılıklar gibi sarf ve nahiv kurallarına dayalı olarak ortaya çıkan farklı kıraatlerin, daha belirgin anlam farklılıklarının ortaya çıkmasına etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu bağlamda, çalışmamız kıraat farklılıklarını, ferşî (lafzi) farklılıkları ve usuli (kural) farklılıkları olmak üzere iki temel kategoride incelemektedir. Değerlendirmemize göre, ferşî farklılıkları içeren ayetlerin, usuli farklılıkları içeren ayetlere oranla daha az sayıda olduğu söylenebilir. Bu durum, kıraat farklılıklarının genellikle lafız düzeyi bağlamında kalırken, nadiren anlam üzerinde daha derin etkiler yarattığını göstermektedir. Ayrıca kıraat ilmi ile sarf ve nahiv arasındaki ilişki, Kur'ân'ın dilsel zenginliğini ve bu zenginliğin tefsir üzerindeki yansımalarını anlamada kritik bir role sahiptir.

Konu edindiğimiz Mazharî Tefsîri içerik bakımından çok zengin bir eserdir. Eserin dili gayet açık, anlaşılır ve fasihtir. Kıraatla ilgili bölümlerde farklılıkları gayet sade bir şekilde açıklanırken ilgili bölümlerde kıraat imamlarının usullerini açıklayıp benzer örneklerini de zikretmektedir. Bu özellikler sayesinde, kıraat ilmi hakkında uzman olmayan bir okuyucu dahi eseri incelediğinde, kıraat farklılıkları hakkında temel bilgilere ulaşmakla kalmamakta, aynı zamanda kıraat imamlarının usulleri hakkında da genel bir bilgi edinmektedir. *Mazharî Tefsiri*, bu kapsamda kıraat ilmi ve tefsir arasında bir köprü işlevi görerek, İslam ilimlerine olan katkısını açıkça ortaya koymaktadır.

Eserin müellifi Kadı Senâullah, tefsir alanında önemli bir yere sahip olmasına rağmen, fikhî konularda da geniş bir yer ayırmış ve bu konular üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur. Eserde, mezhep imamlarının görüşleri zikredilmekte olduğu gibi bazı fikhî meselelerin değerlendirilmesi de ele alınmaktadır. Hatta bazı fikhî konuların özel başlıklar halinde ele alınması Kadı Senâullah'ın bu alanda ilmî yeterliliğini ve derinliğini ortaya koymaktadır. Kadı unvanıyla anılmasının ve bu görevi üstlenmesinin, onun fikhî meselelerdeki maharetini ve ilmî ehliyetini yansıttığı söylenebilir.

Mazharî Tefsiri'nde, mütevatir kıraatlere daha çok yer verilmiş olmakla birlikte, zaman zaman müdrec kıraat olarak değerlendirilebilecek sahabe

rivayetlerine de yer verildiği görülmektedir. Bu durum, eserin kıraat ilmindeki çeşitlilik ve zenginliği yansıtmaya açısından önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir. Eser, hem kıraat hem de fıkıh alanına ilişkin bilgi sunarak İslamî ilimler açısından oldukça değerli bir katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, üzerinde çalıştığımız *Mazharî Tefsiri*’nin yalnızca kıraat ilmine münhasır bir eser olmadığı, içerik bakımından gayet zengin bir eser olduğu görülmektedir. Ancak ülkemizde Mazharî Tefsiri üzerine yapılan akademik çalışmalar henüz başlangıç aşamasındadır ve bu durum, eserin akademik inceleme açısından büyük bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle içerik zenginliği göz önüne alındığında, bu eserin çeşitli disiplinlerde ayrıntılı incelemeler yapılmasına uygun bir zemine sahip olduğunu belirtmek gerekir.

Bu bağlamda, tarafımızdan yapılan bu çalışmaya paralel olarak, eserin fıkıh, hadis, tefsir, Arap dili ve belagati gibi alanlardaki katkıları üzerine daha geniş kapsamlı akademik incelemelerin gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir. *Mazharî Tefsiri*, bu kapsamda yalnızca kıraat ilmi açısından değil, genel olarak İslamî ilimlere sunulan çok yönlü katkılarla da dikkat çekmektedir.

Senâullah’ın eserinde dikkate alınmaya değer bir diğer husus da Hadis-i Şeriflere oldukça fazla yer vererek bu hadislerle ilgili ayetleri desteklemiş ve tefsirine hadisler aracılığıyla zengin bir boyut kazandırmış olmasıdır. Bu durum, onun hadis ilmine hâkimiyetini ve tefsirine ait metodolojik bir derinlik katma çabasını ortaya koymaktadır.

Eserin bir diğer önemli özelliği ise dilbilgisi kuralları ve Arap dili belagatine geniş yer vermesidir. Kadı Senâullah, Kur’ân ayetlerini açıklarken sarf, nahiv ve belagat incelemelerini yapmış, böylece okuyucunun ayetlerin dilsel inceliklerini kavrayabilmesine imkân tanımıştır. Bu yaklaşım, eserin sadece dini ilimler açısından değil, aynı zamanda dilbilimsel analizler açısından da önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metodları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Basım., 2015.
- Akkuş, Murat. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü: "et-Tahrîr ve 't-Tenvîr" Örneği*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Doktora, 2014.
- Aksoy, Muhammed Mehdi. *Aile Hukuku İle İlgili Âyetler Bağlamında Fıkhî Görüş Farklılıklarının Usûlî Dayanakları*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2023.
- Algar, Hamid. "Mazhar Cân-ı Cânân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/195-196. Ankara: TDV Yayınları, 2003. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mazhar-can-i-canan>
- Altıkulaç, Tayyar. "Bezzî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 6/114-115. İstanbul: TDV Yayınları, 1992. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bezzi>
- Altıkulaç, Tayyar. "Dûrî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/5-6. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1994. <https://islamansiklopedisi.org.tr/duri>
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Amr b. Alâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/94-96. İstanbul: TDV Yayınları, 1994. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-amr-b-ala>
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Ca'fer el-Kârî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/116. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1994. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-cafer-el-kari>
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebu'l-Hâris". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/322. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1994. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebul-haris>
- Altıkulaç, Tayyar. "Hafs b. Süleyman". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 15/118-119. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1997. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hafs-b-suleyman>
- Altıkulaç, Tayyar. "Halef b. Hişâm". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 15/237-238. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1997. <https://islamansiklopedisi.org.tr/halef-b-hisam>
- Altıkulaç, Tayyar. "Hallâd b. Hâlid". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 15/381. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1997. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hallad-b-halid>
- Altıkulaç, Tayyar. "Hişâm b. Ammâr". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 18/151. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1998. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hisam-b-ammâr>
- Altıkulaç, Tayyar. "İbn Âmir". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 19/308-310. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1999. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-amir>
- Altıkulaç, Tayyar. "İbn Kesîr, Ebû Ma'bed". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 20/131-132. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1999. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-kesir-ebu-mabed>
- Altıkulaç, Tayyar. "İbn Zekvân, Ebû Amr". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 20/462. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1999. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-zekvan-ebu-amr>
- Altıkulaç, Tayyar. "İdrîs b. Abdulkerîm". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21/484. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2000. <https://islamansiklopedisi.org.tr/idris-b-abdulkerim>

- Altıkulaç, Tayyar. “Kâlûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/268-269. İstanbul, 2001.
- Altıkulaç, Tayyar. “Kisâî, Ali b. Hamza”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 26/69-70. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2002. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kisai-ali-b-hamza>
- Altıkulaç, Tayyar. “Kunbul”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 26/375. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2002. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kunbul>
- Altıkulaç, Tayyar. “Ravh b. Abdulmumin”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 34/472. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2007. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ravh-b-abdulgumin>
- Altıkulaç, Tayyar. “Ruveys”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/274. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2008. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruveys>
- Altıkulaç, Tayyar. “Sûsî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37/576. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2009. <https://islamansiklopedisi.org.tr/susi>
- Altıkulaç, Tayyar. “Verrâk, İshak b. İbrâhim”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 43/61. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2013. <https://islamansiklopedisi.org.tr/verrak-ishak-b-ibrahim>
- Altıkulaç, Tayyar. “Ya’kûb el-Hadramî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 43/282-284. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2013. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yakub-el-hadrami>
- Birişik, Abdulhamit. “Kıraat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/425-432. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2022.
- Birişik, Abdulhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 3. Basım., 2018.
- Bulut, Hasan. “Mahiyeti ve Gayesi Açısından Kur’ân’a Göre Kur’ân”. *İlahiyat Alanında Uluslararası Araştırmalar XI*. ed. Emrullah Fatış. Konya: Eğitim Yayınevi, 2024.
- Bulut, Hasan - Güler, Musa. “Âyetlerin Anlamına Etkisi Açısından Mefâtihi’l-Gayb Adlı Tefsîr’de Kıraat Farklılıkları”. *JASSS* 88 (2021), 167-182.
- Celeleddin es-Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Câm’iu’l-ehâdîs*, ts.
- Çetin, Abrurrahman. *Kur’ân Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 59. Basım., 2023.
- Çetin, Abrurrahman. *Kuran-ı Kerîm’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım., 2013.
- Dânî, Ebû Amr Osman b Saîd b Osman el-Umevî. *et-Teyisr fî’l-kıra’âtî’s-seb’a*. Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 2. Basım., 1984.
- Dânî, Ebû Amr Osman b Saîd b Osman el-Ümevi. *Câmiu’l-beyân fî’l-kıra’âtî’s-seb’i’l-meşhûra*. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2005.
- Dârimî, Ebû Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm b. Abdussamed ed-. *Sünen’ d-Dârimî*. Riyad: Dâru’l-Muğnî, 2000.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-. *İthâfu fudelâi’l-beşer fî’l-kıraati’l-erbeate aşere*. thk. Şaban Muhammed İsmâîl. Beyrut: Mektebetü’l-külliyet el-ezheriyyetü, 1987.
- ed-Darimî, Ebû Muhammed abdullah b. Abdurrahman. *Müsned ed-Darimî*. Baskısız, 1. Basım, ts.
- Fırat, Yavuz. *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2018.

- Hârûf, Muhammed Fahd. *et-Teshîl li kırââtî't-tenzil mine 'ş-şatıbiyyeti ve 'd-durre*. Dimeşk: Daru'l-Beyrûtî, 3. Basım., 2012.
- Işık, Emin. "Âl-i İmrân Sûresi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 2/307-309. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Işık, Emin. "Âl-i İmrân Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/307-309. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- İbn Hanbel, İmam Ahmed. *Müsned İmam Ahmed*. Müessesese'tü-Risâle, 2001.
- Işık, Emin. "Fâtîha Sûresi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/252-254. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1995.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/fatiha-suresi>
- İbn Mehran, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin. *el-Mebsût fi'l-kıraati'l-aşr*. Dimeşk: Darü'l-Fikr, 1980.
- İbn Mücahid, Ebû Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî. *es-Seb'a fi'l-kıraât*. Kahire: daru'l-Maarif, 1707.
- İbnü'l-Cezeri, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b Muhammed b Muhammed b Ali b Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye. Erişim 04 Ocak 2024.
<http://ktp.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=122740&wKitaplar=ne%C5%9Fr&wYazarlar=ibn+cezeri>
- İbnü'l-Cezerî, Şemsüddin Ebu'l-Hayr. *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kıraati'l-aşr*. thk. Muhammed Temim ez-Zağbî. Cidde: Daru'l-Hedy, Birinci., 1994.
- İbnü'n-Nedîm, İbrahim Ramazan. "el-Fihrist". Beyrut: Daru'l-Marife, 2. Basım., 1997.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 32. Basım., 2019.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-. *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Buruc Yayınları, 2. Basım., 2001.
- Küçük, Raşit. "Ebû Recâ el-Utâridî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/212. İstanbul: TDV Yayınları, 1994. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-reca-el-utaridi>
- Nisâbü'rî, Ebû'l-Hasan Müslim ibnu'l-Haccac el-Kuşeyrî en-. *Sahîhi Müslim*. thk. Muhammed Fu'âd Aabdu'l-Bâkî. Kahire: Matbaatu İsâ el-Halebî, 1955.
- Öztoprak, Sirâceddin. *Kur'ân Kırââtı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2. Basım., 2012.
- Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvid ve Kiraat*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 21. Basım., 2022.
- Pânîpetî, Muhammed Senâullah El-Osmani el-Mazhari el-. *Tefsîru'l-Mazharî*. 7 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım., 2019.
- Sarbagyshov, Buzurmankul. *Senâullah Pânîpatî ve et-Tefsîru'l-Mazharî isimli Tefsirindeki Metodu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2019.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Sarı, Mehmet Ali. "Âsım b. Behdele". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 3/475-476. İstanbul: TDV Yayınları, 1991. <https://islamansiklopedisi.org.tr/asim-b-behdele>
- Suyûtî, Celâle'd-Dîn es-. *Cem' ul-cevâmi'ul-maruf bil-cem'il-kebîr*. Kahire: El-Ezher eş-Şerif, 2. Basım., 2005.
- Suyûtî, Celâle'd-Dîn es-. *ed-Durru'l-mensûr*. Beyrut: Darü'l-Fikr, ts.
- Şâfiî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ el-Bağavî eş-. *et-Tezhîb fi fikhı el-İmam eş Şâfiî*. 8 Cilt. Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Taberi, Ebû Cafer Muhammed Bin Cerir et-. *Câmiu'l-beyân an tefsîri âyi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru Hecer, 2001.

- Talû, Mehmet. *Türkçe-Osmanlıca-Arapça Tecvid İlmi*. İstanbul: Kitap Kirtasiye LTD. Şirketi, 1995.
- Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafa. *Miftâhü's-sa'âde ve misbâhü's-siyâde fî mevzûâtü'l-ulûm*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Birinci Baskı., 1985.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Beşinci Baskı., 2020.
- Tirmizi, Muhammed b. İsa b. Sevrâ b. Musa b. ed-Dahhak et-. *Süneni Tirmizi*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Muhammed Fuâd Abdalbaki. Mısır: Matbaat'l-Mustafa, 3. Basım., 1975.
- Tosun, Necdet. "Senâullah Pânîpetî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/506-507. İstanbul: TDV Yayınları, 2009. <https://islamansiklopedisi.org.tr/senauallah-panipeti>
- Tuncel, Emrullah. "Kur'ân Tilavetinde ve Kıraat İlminde İşbâ'". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2023), 848-872.
- Yusuf Ali, Talal. "Kâdi Senâullah Pânîpatî'nin Hayatı ve Eserleri". çev. Eren Mehmet. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (01 Temmuz 1996). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neuifd/issue/19714/210682>
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Ma'rîfetü'l-kurrâi-l kibâr ale't-tabakati ve'l-âsâr*. çev. Tayyar Altıkulaç. İstanbul: İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 1995.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü Dâri't-türâs, 1957.
- "Kur'ân-ı Kerîm - Diyanet İşleri Başkanlığı". Erişim 23 Nisan 2024. <https://kuran.diyanet.gov.tr/>

ÖZ GEÇMİŞ

Mehmet Gür 2010 yılında Eskişehir Anadolu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Önlisans programını bitirip 2013 yılında İmam-Hatip olarak göreve başladı. 2018 yılında örgün olarak Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne başlayıp 2022'de mezun oldu. Aynı yıl içinde Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Temel İslam Bilimleri'nde Yüksek Lisans programına başladı.

2013 yılından bu yana İmam-Hatip olarak görev yapmakta olup orta derecede Arapça bilmektedir. Temel ilgi alanları arasında Kıraat, Tefsir ve Psikoloji yer almaktadır.

